

PRIRUČNIK

ZA NASTAVNIKE I NASTAVNICE

INOVIRANI KURIKULUM NASTAVNOG PREDMETA
OSNOVI DEMOKRATIJE ZA OSNOVNE ŠKOLE

INOVIRANI KURIKULUM NASTAVNOG PREDMETA
DEMOKRATIJA I LJUDSKA PRAVA ZA SREDNJE ŠKOLE

PRIRUČNIK ZA NASTAVNIKE I NASTAVNICE

INOVIRANI KURIKULUM
NASTAVNOG PREDMETA OSNOVI DEMOKRATIJE ZA OSNOVNE ŠKOLE &
NASTAVNOG PREDMETA DEMOKRATIJA I LJUDSKA PRAVA ZA SREDNJE ŠKOLE

Inovirano izdanje, 2024. god.

Obrazovni centar za demokratiju i ljudska prava CIVITAS

<https://civitas.ba/>

<https://civitasonlineucionica.ba/>

PRIRUČNIK ZA NASTAVNIKE I NASTAVNICE

Inovirani kurikulum nastavnog predmeta Osnovi demokratije za osnovne škole & nastavnog predmeta Demokratija i ljudska prava za srednje škole

Donacija Obrazovnog centra za demokratiju i ljudska prava CIVITAS

ZABRANJENO ZA PRODAJU

Obrazovni centar za demokratiju i ljudska prava CIVITAS zadržava autorska prava. Tekstovi iz priručnika mogu se koristiti u svrhu nastave. Preštampavanje ili korištenje ovog izdanja u druge svrhe u elektronskom, štampanom ili nekom drugom obliku, fotokopiranje ili presnimavanje, kao i bilo koji oblik pohranjivanja ili pretraživanja podataka zabranjeni su bez prethodne pismene saglasnosti vlasnika autorskih prava.

Objavljivanje ovog materijala je dijelom finansirano grantom Ministarstva vanjskih poslova Sjedinjenih Američkih Država (Department of State). Mišljenja, nalazi i zaključci koji su ovdje navedeni pripadaju autorima i ne odražavaju nužno mišljenja, nalaze i zaključke Ministarstva vanjskih poslova Sjedinjenih Američkih Država.

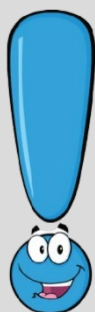
SADRŽAJ

NASTAVA BAZIRANA NA ISHODIMA UČENJA	1
INOVIRANI KURIKULUM GRAĐANSKOG OBRAZOVANJA	5
STRUKTURA, ISHODI I KRITERIJI VREDNOVANJA NASTAVNOG PREDMETA	
OSNOVI DEMOKRATIJE ZA OSNOVNE ŠKOLE	6
STRUKTURA, ISHODI I KRITERIJI VREDNOVANJA NASTAVNOG PREDMETA	
DEMOKRATIJA I LJUDSKA PRAVA ZA SREDNJE ŠKOLE	20
STRATEGIJE I METODE POUČAVANJA U NASTAVI	
BAZIRANOJ NA ISHODIMA UČENJA	44
VREDNOVANJE UČENIČKIH POSTIGNUĆA	49
ELEMENTI I KRITERIJI VREDNOVANJA OSTVARENOSTI ISHODA	52
STRATEGIJE I METODE VREDNOVANJA	54
PRIPREMA ZA REALIZACIJU NASTAVNE JEDINICE	65
PRIMJER PRIPREME ZA REALIZACIJU NASTAVNE JEDINICE	
U OSNOVNOJ ŠKOLI	66
PRIMJER PRIPREME ZA REALIZACIJU NASTAVNE JEDINICE	
U SREDNJOJ ŠKOLI	70

NASTAVA BAZIRANA NA ISHODIMA UČENJA

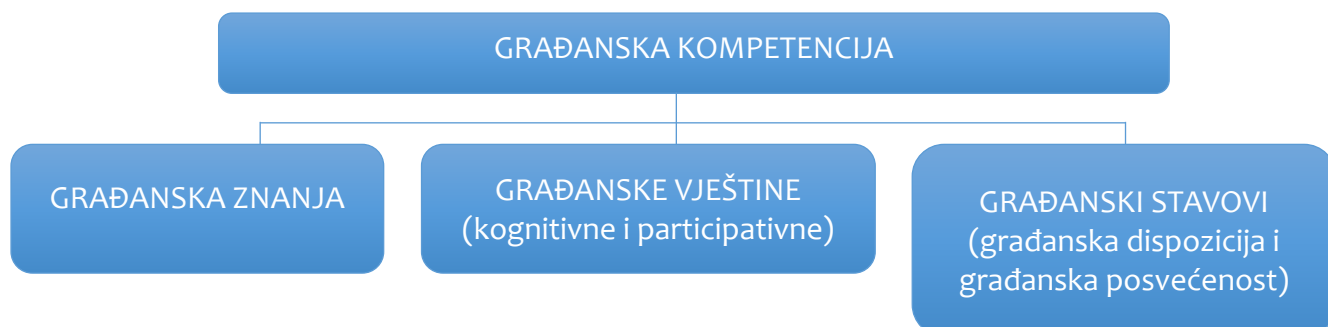
Evropska unija definisala je osam ključnih kompetencija koje su evropskim građanima¹ potrebne za lično ispunjenje, zdrav i održiv način života, zapošljivost, aktivno građanstvo i socijalnu uključenost.

Svakoj državi je ostavljen prostor za definisanje svog seta ključnih kompetencija, uz zadržavanje zajedničkih elemenata kako bi se uskladili evropski sistemi obrazovanja. Agencija za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje Bosne i Hercegovine izdvojila je deset ključnih kompetencija za obrazovne sisteme u BiH, a jedna od njih je socijalna i građanska kompetencija.

Kompetencije su kombinacija znanja, vještina i stavova primjerenih određenom kontekstu.

Evropskim referentnim okvirom građanska kompetencija se definiše kao sposobnost da se postupa kao odgovorni građanin/građanka i da se u potpunosti učestvuje u građanskom i društvenom životu, zasnovana na razumijevanju socijalnih, ekonomskih, pravnih i političkih koncepata i struktura, kao i globalnog razvoja i održivosti.

¹ Zbog preglednosti teksta u nastavku će se za najčešće navođene imenice koristiti oblici množine (građani, učenici, nastavnici, itd.) koji se bez diskriminacije odnose na svaki spol i sve rodne identitete.

Nastava bazirana na ishodima učenja je savremeni pristup obrazovanju koji kod učenika razvija ključne kompetencije potrebne za efikasno djelovanje u školi, na radnom mjestu i u široj zajednici.

Ključna karakteristika ovog pristupa je definisanje **očekivanih ishoda učenja** koje učenici trebaju ostvariti. Postizanje očekivanih ishoda učenja pokazatelj je da su kompetencije razvijene.

Ishodi učenja, koji se također mogu nazivati učeničkim postignućima, su precizno formulisane izjave koje definišu specifična i mjerljiva znanja, vještine ili stavove (kompetencije) koje učenici trebaju steći i demonstrirati na kraju određenog vremenskog perioda (nastavne jedinice, školske godine, trijade, itd.).

Ishodi učenja predstavljaju operacionalizaciju kompetencija pomoću aktivnosti koje su mjerljive i vidljive.

Nastava bazirana na ishodima učenja postavlja učenike u središte nastavnog procesa, jer je fokus na tome šta će učenici znati ili biti u stanju da urade nakon završetka procesa učenja, a ne na tome šta i kako će nastavnik ili nastavnica poučavati.

Stoga je važno naglasiti i razliku između ciljeva i ishoda učenja, jer ciljevi predstavljaju namjere nastavnika – šta oni namjeravaju poučavati, a ishodi se odnose na ono što će učenik/ca usvojiti tokom procesa učenja.

Indikatori, dokazi ili pokazatelji predstavljaju mjerljive parametre koji se koriste kako bi se provjerio ili vrednovao napredak učenika u postizanju definisanih ishoda učenja. Na programskom nivou šire su postavljeni, kao i ishodi učenja, a na nivou nastavne jedinice indikatori ujedno predstavljaju i kriterije vrednovanja.

Primjer 1 (osnovna škola: nastavna jedinica br. 6)

CILJ NASTAVNE JEDINICE (namjera nastavnika/ce – šta namjerava poučavati)	Omogućiti učenicima da razmatraju pravo na privatnost kao primjer ključne karakteristike demokratskog društva: ljudskih prava i sloboda.
ISHODI UČENJA (šta će učenik/ca usvojiti tokom procesa učenja)	Uočava da je pravo na privatnost jedno od osnovnih ljudskih prava i sloboda, koji se priznaju građanima demokratskog društva.
INDIKATORI (pokazatelj da je učenik/ca ostvario/la definisani ishod učenja)	Tumači pravo na privatnost kao ljudsko pravo i navodi druga prava i slobode koji su zaštićeni ustavom BiH.

Primjer 2 (srednja škola: nastavna jedinica br. 3)

CILJ NASTAVNE JEDINICE (namjera nastavnika/ce – šta namjerava poučavati)	Omogućiti učenicima šire razumijevanje uspostavljanja i razvoja državne vlasti, njenih različitih oblika i značaja za društvo.
ISHODI UČENJA (šta će učenik/ca usvojiti tokom procesa učenja)	Razlikuje ograničenu od neograničene vlasti.
INDIKATORI (pokazatelj da je učenik/ca ostvario/la definisani ishod učenja)	Precizno i ispravno navodi karakteristike ograničene i neograničene vlasti.

Dakle, fokus nastave bazirane na ishodima učenja pomjera fokus obrazovanja sa nastavnika ka učenicima, odnosno sa onoga šta nastavnik namjerava da poučava ka tome šta će biti učenička postignuća u toku i na kraju nastavnog procesa. To nipošto ne znači da uloga nastavnika postaje manje važna, već da se ta uloga mijenja, pa tako nastavnik više nije onaj koji isključivo prenosi znanje, a učenik samo 'sjedi i sluša', već učenici postaju sukreatori nastavnog procesa, a nastavnik moderator njihovih aktivnosti.

Tradicionalna nastava	Nastava bazirana na ishodima učenja
Nastavnik/ca je u središtu nastavnog procesa.	Učenik/ca je u središtu nastavnog procesa.
Fokus je na transferu sadržajnog znanja.	Fokus je na razvijanju trajnog znanja, praktičnih vještina, stavova i primjenu naučenog u svakodnevnom životu, uspostavljajući vezu između procesa učenja i njegove relevantnosti u stvarnom svijetu.
Naglasak je na pružanju informacija.	Naglasak je na razmjeni informacija.
Stavlja veći akcenat na pasivno usvajanje informacija (nastavnik/ca prenosi znanje, a učenik/ca sjedi i sluša).	Potiče učenike da se aktivnije uključe u proces učenja (učenici postaju sukreatori nastavnog procesa, a nastavnik/ca moderira njihove aktivnosti).

Tradicionalna nastava	Nastava bazirana na ishodima učenja
Usmjerenija je ka teorijskom razumijevanju nego primjeni u praksi.	Potiče razvijanje kritičkog razmišljanja i vještina rješavanja problema, opremajući učenike ključnim životnim vještinama potrebnim za suočavanje sa složenim izazovima.
Uglavnom vodi računa samo o tome šta se uči.	Pored toga šta se uči, važno je i kako dobro, kada i zašto se nešto uči.
Daje prednost etabliranom znanju nad tržištem rada i aktuelnim trendovima.	Inherentno je fleksibilna i prilagodljiva tržišnim i društvenim promjenama.
Fokus na ocjenama – sumativnoj evaluaciji.	Fokus na formativnoj evaluaciji i kvalitetnim povratnim informacijama.
Unificirani pristup.	Diferencijacija / Individualizirani pristup koji uzima u obzir specifičnosti svakog učenika/ce.
Koristi jedan medij.	Multimedijalni pristup učenju i poučavanju.
Stimulacija jednog čula.	Stimulacija više čula.

INOVIRANI KURIKULUM GRAĐANSKOG OBRAZOVANJA

CIVITAS je još krajem devedesetih godina prošlog stoljeća razvio kurikulum građanskog obrazovanja baziran na ishodima učenja koji se implementira u svim dijelovima Bosne i Hercegovine. Taj kurikulum je, uz identifikaciju ključnih kompetencija i životnih vještina u BiH, služio kao jedno od važnih polazišta za pripremu Zajedničke jezgre nastavnih planova i programa (ZJNPP) za građansko obrazovanje definisane na ishodima učenja, koju je izradila Agencija za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje (APOSO).

Inovirani kurikulum građanskog obrazovanja u potpunosti je usklađen za ZJNPP definisanu na ishodima učenja. U udžbenike “Osnovi demokratije” i “Demokratija i ljudska prava” dodate su nove nastavne jedinice, a postojeće nastavne jedinice su inovirane i dopunjene kako bi što bolje pomogle učenicima da usvoje znanja, vještine i stavove potrebne za ostvarenje ishoda učenja definisanih u ZJNPP.

Važno je napomenuti da su ishodi učenja građanskog obrazovanja u ZJNPP šire definisani, odnosno da se kompetencije koje građansko obrazovanje razvija stiču u dužem vremenskom razdoblju (od predškolskog uzrasta do završetka srednje škole), te da učenici usvojenost tih ishoda pokazuju tek nakon završetka školovanja (srednje škole). Ovakvi uopćeni ishodi obično se ne provjeravaju direktno, već njihovo zadovoljavanje proizlazi iz ishoda učenja na nivou nastavne jedinice ili nastavne cjeline.

S ciljem potpunog usaglašavanja sa ZJNPP, CIVITAS je preuzeo uopćene ishode koje je razvila APOSO, ali je postavio i specifične ishode učenja na nivou nastavne jedinice koji su usklađeni sa obrazovnim nivoom, metodama učenja i poučavanja, te metodama vrednovanja.

STRUKTURA, ISHODI I KRITERIJI VREDNOVANJA NASTAVNOG PREDMETA OSNOVI DEMOKRATIJE ZA OSNOVNE ŠKOLE

Nastavna/tematska cjelina: Autoritet

Cilj izučavanja ove nastavne cjeline je:

- omogućiti učenicima šire razumijevanje društvene i političke moći i različitih oblika demonstracije moći - onih koji se oslanjaju na legitimni autoritet, ali i onih gdje se moć zloupotrebljava ili koristi bez legitimnog i legalnog autoriteta;
- osposobiti učenike da kritički promišljaju odluke autoriteta, probleme i konflikte koji proizlaze iz nedostatka djelotvornog autoriteta, što će im pomoći da bolje razumiju važnost stabilnih i legitimnih institucija i lidera za osiguranje pravednosti, sigurnosti i ravnopravnosti u zajednici;
- razviti kod učenika analitičke vještine i jasno razumijevanje procesa biranja predstavnika vlasti kroz analizu različitih izvora autoriteta, potrebnih kvalifikacija za određenu poziciju autoriteta i simulaciju izbora za poziciju autoriteta;
- proširiti znanja učenika o načinima organiziranja i upravljanja demokratskim društvima, prednostima i izazovima svakog modela, kao i o fundamentalnoj ideji da su građani izvor političkog autoriteta u demokratskim društvima;
- kroz diskusije, prezentacije i argumentaciju, razviti kod učenika vještine usmene i pismene komunikacije, što će im omogućiti da iskažu svoje ideje i stavove u vezi s pitanjima vlasti na jasan i uvjerljiv način;
- postići kod učenika izgradnju pozitivnog stava o izboru najkvalificiranije osobe na poziciju autoriteta i važnosti glasanja kao načina na koji građani mogu kontrolirati djelovanje vlasti.

Nastavna cjelina	Nastavna jedinica	Broj časova	Specifični ishodi nastavne jedinice	Kriteriji vrednovanja ishoda u nastavnim jedinicama	Oblast ZJNPP	Komponenta ZJNPP	Programski/uopćeni ishodi (ZJNPP)
Autoritet	Kakva je razlika između autoriteta i moći bez autoriteta?	1	Obrazlaže pojmove: politička moć, legalnost i legitimost.	Navodi i primjerima potkrepljuje jasne i sveobuhvatne definicije političke moći, legalnosti i legitimnosti.	2	3	Objašnjava oblike društvene moći, autoriteta i vlasti kroz historiju; Razlikuje modele demokratske vlasti, objašnjava ulogu građana u njima i navodi
			Razlikuje primjere autoriteta i moći bez autoriteta.	Ispravno tumači primjere iz udžbenika i navodi nove relevantne primjere iz svog okruženja/stvarnog života.			
			Analizira odnos između društvene moći, političke moći, legalnosti i legitimnosti.	Pruža detaljnu analizu odnosa između društvene i političke moći, legalnosti i legitimnosti s jasnim i relevantnim argumentima.			

Nastavna cjelina	Nastavna jedinica	Broj časova	Specifični ishodi nastavne jedinice	Kriteriji vrednovanja ishoda u nastavnim jedinicama	Oblast ZJNPP	Komponenta ZJNPP	Programski/uopćeni ishodi (ZJNPP)
	Zašto nam treba autoritet?	1	Identificira probleme nastale zbog nedostatka djelotvornog autoriteta.	Precizno i s razumijevanjem opisuje situacije i probleme nastale usljed nedostatka (djelovanja) relevantnog autoriteta.	2	3	važnost participacije građana u demokratskom odlučivanju; Određuje odnos između vlasti, političkog autoriteta i političke moći, te daje primjere korištenja političke moći bez autoriteta u prošlosti i danas;
			Uočava načine na koje građani mogu kontrolisati djelovanje vlasti.	Navodi raznolike i relevantne načine kontrole vlasti.			
			Razlikuje ograničenu od neograničene vlasti.	Ispravno navodi karakteristike ograničene i neograničene vlasti uz relevantne primjere.			
			Vrednuje značaj autoriteta za osiguranje pravednosti, sigurnosti i ravnopravnosti u zajednici.	Pružna promišljene i potkrijepljene argumente o značaju autoriteta za postizanje pravednosti, sigurnosti i ravnopravnosti u zajednici. Svoju argumentaciju temelji na primjerima iz stvarnog života.			
			Zauzima stav prema situacijama zloupotrebe autoriteta.	Izražava jasan, argumentiran i kritički orijentiran stav prema situacijama zloupotrebe autoriteta.			
	Gdje nalazimo autoritet i kako se on opravdava?	1	Identificira izvore autoriteta.	Navodi potpun i raznolik popis različitih izvora autoriteta i navodi primjer za svaki od njih.	2	3	
			Obrazlaže izvor političkog autoriteta u demokratskim društvima.	Jasno i argumentovano određuje izbornu volju građana kao izvor autoriteta.			
			Analizira razlike i sličnosti predstavničke i direktne demokratije.	Daje detaljnu analizu modela demokratske vlasti ispravno uspoređujući njihove karakteristike.			
	Kako treba birati ljude na pozicije autoriteta?	1	Identificira kvalifikacije i kompetencije potrebne za poziciju autoriteta.	Precizno i s razumijevanjem navodi sve relevantne kvalifikacije i kompetencije potrebne za poziciju autoriteta.	2	3	
			Upoređuje kvalifikacije kandidata sa zahtjevima određene pozicije autoriteta.	Iznosi detaljnu i argumentiranu usporedbu na odabranom primjeru iz stvarnog života.			
			Zalaže se za izbor najkvalifikovanije osobe na poziciju autoriteta.	Izražava jasan, argumentiran i kritički orijentiran stav o izboru osobe na poziciju autoriteta.			
	Koga treba izabrati na ovu	1	Analizira problem u zajednici.	Provodi kritičku analizu zadatog problema i argumentirano izlaže prijedlog tog rješenja problema.	2	3	

Nastavna cjelina	Nastavna jedinica	Broj časova	Specifični ishodi nastavne jedinice	Kriteriji vrednovanja ishoda u nastavnim jedinicama	Oblast ZJNPP	Komponenta ZJNPP	Programski/uopćeni ishodi (ZJNPP)
	poziciju autoriteta?		Donosi nepristrasnu i argumentiranu odluku koristeći se intelektualnim alatom za procjenu kandidata i kandidatkinja za poziciju autoriteta.	Rangira kandidate i kandidatkinje iz zadatog primjera koji govori o izboru gradonačelnika zamišljenog grada.			
			Identificira sve faze organizacije izbora za poziciju autoriteta.	Uspješno simulira sve faze izbornog procesa; rado prihvata rad u grupi i saradnički se odnosi prema članovima grupe, izvršava svoj dio zadatka.			
			Zauzima stav o važnosti glasanja kao načina na koji građani mogu kontrolirati djelovanje vlasti.	Izražava jasan, argumentiran i kritički orijentiran stav o tome zašto je važno glasati.			

Nastavna/tematska cjelina: Privatnost

Cilj izučavanja ove nastavne cjeline je:

- omogućiti učenicima da razmatraju pravo na privatnost kao primjer ključne karakteristike demokratskog društva: ljudskih prava i sloboda;
- proširiti znanje učenika o osnovama demokratskih sloboda i prava, kao i povezane odgovornosti i dužnosti koje proističu iz te ideje;
- osposobiti učenike da kroz primjere i diskusije o pravu na privatnost kritički procjenjuju konkretne situacije i dileme koje se javljaju u stvarnom svijetu po pitanju obima, granica i zaštite ljudskih prava i sloboda;
- proširiti znanje učenika o ključnim karakteristikama vladavine prava kroz analizu slučajeva i primjere iz stvarnog svijeta;
- razviti kod učenika kritičko razmišljanje, analitičke vještine i sposobnost donošenja informiranih odluka u vezi s pitanjima sloboda, prava, odgovornosti i dužnosti.
- postići kod učenika izgradnju pozitivnog stava o značaju i ostvarivanju individualnih prava i sloboda u društvu.

Nastavna cjelina	Nastavna jedinica	Broj časova	Specifični ishodi nastavne jedinice	Kriteriji vrednovanja ishoda u nastavnim jedinicama	Oblast ZJNPP	Komponenta ZJNPP	Programski/uopćeni ishodi (ZJNPP)
Privatnost	Šta je privatnost?	1	Uočava da je pravo na privatnost jedno od osnovnih ljudskih prava i sloboda, koji se priznaju građanima demokratskog društva.	Tumači pravo na privatnost kao ljudsko pravo i navodi druga prava i slobode koji su zaštićeni ustavom BiH.	1	1	Opisuje slobode, prava, odgovornosti i

Nastavna cjelina	Nastavna jedinica	Broj časova	Specifični ishodi nastavne jedinice	Kriteriji vrednovanja ishoda u nastavnim jedinicama	Oblast ZJNPP	Komponenta ZJNPP	Programski/uopćeni ishodi (ZJNPP)
			Prepoznaje vrste privatnosti.	Bez pomoći nastavnika/ce navodi primjere različitih vrsta privatnosti iz udžbenika i svakodnevnog života.			dužnosti pojedinca u društvu.
			Procjenjuje situacije narušavanja privatnosti.	Argumentirano iznosi svoju procjenu posljedica narušavanja prava na privatnost za pojedince i zajednicu.			
			Zauzima stav o važnosti zaštite ljudskih prava i sloboda.	U različitim situacijama, aktivno i dosljedno pokazuje posvećenost da poštuje tuđu i štiti ličnu privatnost, te ostala ljudska prava i slobode.			
	Zašto se razlikuju ponašanja ljudi kada se radi o privatnosti?	1	Analizira faktore koji utiču na različito ponašanje ljudi kada se radi o privatnosti.	Iznosi detaljnu analizu različitih faktora koji određuju ponašanja ljudi u vezi s privatnosti i kod izbora stvari koje žele zadržati privatnim. Svoju argumentaciju potkrepljuje primjerima iz svakodnevnog života.	1	1	
			Uvažava izbor drugih da se ponašaju na njima odgovarajući način kada je u pitanju privatnost.	Suzdržava se od nepotrebnog ili neprimjerenog komentiranja ili pritiska na osobe koje se drugačije ponašaju kada se radi o privatnosti.			
	Koje su moguće posljedice privatnosti?	1	Razlikuje koristi i cijene privatnosti u različitim situacijama.	Promišljeno argumentira posljedice privatnosti i za njih navodi primjere iz udžbenika i svakodnevnog života.	1	1	
	Koji bi trebali biti obim i granice privatnosti?	1	Identificira osobe, organizacije ili institucije koje žele ograničiti privatnost.	Ispravno tumači primjere iz udžbenika i daje nove relevantne primjere iz svog okruženja/stvarnog života.	1	1	
			Utvrđuje da pravo na privatnost nije apsolutno ili neograničeno.	Navodi različite situacije ili kontekste u kojima pravo na privatnost može biti ograničeno ili balansirano s drugim društvenim interesima ili pravima.			
			Preporučuje specifične mjere i strategije koje se mogu primijeniti kako bi se zaštitila privatnost pojedinaca.	Pronalazi i predstavlja relevantne zakone koji garantuju i štite pravo pojedinca na privatnost. Samostalno istražuje i navodi prijedloge zakonskih rješenja za zaštitu digitalne privatnosti (prava na privatnost u digitalnom okruženju) novih generacija građana.			

Nastavna/tematska cjelina: Odgovornost

Cilj izučavanja ove nastavne cjeline je:

- omogućiti učenicima da se upoznaju s konceptom odgovornosti kako bi razvili dublje razumijevanje o tome šta znači biti odgovoran građanin/građanka, te kako to utiče i na njih same i na društvo u cjelini;
- osposobiti ih da identificiraju različite faktore (moralne vrijednosti, zakoni, norme, itd.) koji oblikuju našu odgovornost prema sebi, drugima i zajednici;
- proširiti znanja učenika o posljedicama (ne)preuzimanja i (ne)izvršavanja odgovornosti, što će im pomoći i da uoče moguće posljedice koje, po njih same i društvenu zajednicu u kojoj žive, može imati njihovo aktivno i odgovorno građansko djelovanje, a kakve apatija: nezainteresiranost i odsustvo takvog djelovanja – angažmana;
- poticati razvoj empatije, solidarnosti i građanskog angažmana; Kroz učenje i promišljanje društvene (ne)jednakosti i odgovornosti jačati svijest učenika o vlastitoj – ličnoj odgovornosti za stvaranje pozitivnih promjena u društvu;
- razviti kod učenika demokratski moralni sud, podstaći usvajanje i primjenu demokratskih standarda odlučivanja o ispravnom i odgovornom postupanju prema sebi, drugima i društvu u kojem žive.

Nastavna cjelina	Nastavna jedinica	Broj časova	Specifični ishodi nastavne jedinice	Kriteriji vrednovanja ishoda u nastavnim jedinicama	Oblast ZJNPP	Komponenta ZJNPP	Programski/uopćeni ishodi (ZJNPP)
Odgovornost	Šta je odgovornost?	1	Prepoznaje odgovornost u različitim situacijama.	Ispravno navodi i opisuje odgovornosti u različitim primjerima iz udžbenika i daje nove, relevantne primjere iz svog svakodnevnog života i medijskog izvještavanja.	1	1	Opisuje slobode, prava, odgovornosti i dužnosti pojedinca u društvu. Pokazuje društvenu odgovornost i posvećenost zajedničkom dobru.
			Identificira značaj odgovornosti za zaštitu ljudskih prava i sloboda.	Pružna promišljene i primjerima potkrijepljene argumente o značaju odgovornosti za zaštitu ljudskih prava i sloboda.			
			Povezuje odnose između ljudskih prava/sloboda i odgovornosti vlasti i građana. Zauzima pozitivan stav prema preuzimanju odgovornosti.	Kritički, s dubokim razumijevanjem, uočava i povezuje navedene odnose. U svakodnevnim situacijama iskazuje opredjeljenost za odgovorno djelovanje i spremnost za preuzimanje odgovornosti.			
	Koji su neki od izvora odgovornosti?	1	Razlikuje izvore odgovornosti.	Ispravno određuje različite izvore odgovornosti i za njih navodi primjere iz udžbenika i nove primjere iz svakodnevnog života.			

Nastavna cjelina	Nastavna jedinica	Broj časova	Specifični ishodi nastavne jedinice	Kriteriji vrednovanja ishoda u nastavnim jedinicama	Oblast ZJNPP	Komponenta ZJNPP	Programski/uopćeni ishodi (ZJNPP)
			Analizira odgovornost pojedinca i/ili institucija vlasti za osiguranje društvene jednakosti i zajedničkog dobra.	Iznosi detaljnu analizu i argumentirano objašnjava ulogu pojedinca i institucija vlasti u osiguravanju društvene jednakosti, te očuvanju i unaprijeđenju zajedničkog dobra.			
	Koje su posljedice preuzimanja odgovornosti?	1	Razlikuje koristi i cijene preuzimanja odgovornosti.	Ispravno navodi različite primjere posljedica preuzimanja odgovornosti koje znače koristi i onih koje znače cijene za pojedinca koji preuzima odgovornost, za druge i za cijelu društvenu zajednicu.			
Procjenjuje posljedice preuzimanja odgovornosti.			Pružna temeljitu, uravnoteženu i primjerima iz svakodnevnog života potkrepljenu analizu odnosa koristi i cijena kod preuzimanja odgovornosti.				
Zauzima stav o značaju društvene odgovornosti i posvećenosti zajedničkom dobru.			Izražava jasan, dosljedan i odlučan stav prihvatanja i prakticiranja lične odgovornosti za očuvanje i unapređenje zajedničkog dobra.				
Kako izabrati između odgovornosti koje se suprotstavljaju jedna drugoj?	1	Uočava da se odgovornosti, vrijednosti i interesi mogu suprotstavljati jedni drugima.	Precizno i s razumijevanjem opisuje primjere situacija u kojima dolazi do suprotavljanja odgovornosti, vrijednosti i interesa.				
		Kritički prosuđuje situacije u kojima treba izabrati između odgovornosti, vrijednosti i interesa koji se suprotstavljaju.	Objašnjava ključne elemente problemske situacije, argumentirano ih rangira po važnosti i donosi ispravan i promišljen zaključak.				

Nastavna/tematska cjelina: Pravda

Cilj izučavanja ove nastavne cjeline je:

- proširiti znanja učenika o konceptu pravde koji ima vitalnu ulogu u društvima zasnovanim na demokratskim institucijama i razvijenoj građanskoj demokratskoj političkoj kulturi;
- omogućiti učenicima da kroz učenje o distributivnoj, korektivnoj i proceduralnoj pravdi ispituju pojam pravednosti u različitim situacijama i širem društvenom kontekstu;
- osposobiti učenike za primjenu pravičnih rješenja i procedura u njihovom svakodnevnom životu kako bi doprinijeli smanjenju društvene nejednakosti i izgradnji pravednijeg društva;
- razvijati kod učenika kritičko razmišljanje, analitičke vještine i sposobnost donošenja informiranih odluka u vezi s pitanjima pravde, čime će se im se pružiti ključni alat za aktivno i odgovorno građansko učešće u procesima demokratskog odlučivanja u društvu.

Nastavna cjelina	Nastavna jedinica	Broj časova	Specifični ishodi nastavne jedinice	Kriteriji vrednovanja ishoda u nastavnim jedinicama	Oblast ZJNPP	Komponenta ZJNPP	Programski/uopćeni ishodi (ZJNPP)
Pravda	Zašto se pitanja pravde dijele na tri kategorije?	1	Razlikuje pojmove: distributivna pravda, korektivna pravda i proceduralna pravda.	Daje jasne, precizne i sveobuhvatne definicije distributivne, korektivne i proceduralne pravde.	1	1	Objašnjava važnost općevažećih pravila za osiguranje društvene jednakosti i utvrđuje njihovu povezanost sa statusom građanina.
			Preispituje (ne)pravednost različitih situacija.	Ispravno i s razumijevanjem interpretira primjere iz udžbenika i povezuje ih sa primjerima sličnih situacija iz svakodnevnog života.			
			Analizira posljedice društvene nejednakosti za pojedinca i zajednicu.	Pružuje detaljnu analizu s jasnim i relevantnim argumentima.			
			Zalaže se za osiguranje društvene jednakosti.	U i izvan škole aktivno učestvuje u inicijativama/akcijama koje doprinose smanjenju društvene nejednakosti.			
	Distributivna pravda	1	Identificira princip sličnosti u različitim situacijama.	Ispravno tumači primjer iz udžbenika i iznosi nove relevantne primjere iz svog okruženja/stvarnog života.	2	2	Dovodi u vezu zaštitu prava, pravdu i pravednost u društvu s funkcioniranjem demokratskih
			Procjenjuje pitanja distributivne pravde koristeći kriterije potrebe, sposobnosti i zasluge.	Donosi pravednu procjenu pružajući promišljene i potkrijepljene argumente.			
Korektivna pravda	1	Razlikuje ciljeve korektivne pravde – ispravke, sprečavanje i obeshrabrivanje	Ispravno navodi ciljeve korektivne pravde i za svaki od njih daje relevantne primjere situacija iz stvarnog života.				

Nastavna cjelina	Nastavna jedinica	Broj časova	Specifični ishodi nastavne jedinice	Kriteriji vrednovanja ishoda u nastavnim jedinicama	Oblast ZJNPP	Komponenta ZJNPP	Programski/uopćeni ishodi (ZJNPP)
			Predlaže pravedni odgovor na zadani prekršaj ili povredu.	Koristeći tabelu intelektualnih sredstava za pitanja korektivne pravde analizira relevantne elemente konkretnog prekršaja ili povrede i daje jasan, argumentiran i kritički orijentiran prijedlog odgovora na njih.			institucija i razvijenošću demokratske građanske kulture.
	Proceduralna pravda	1	Prepoznaje ciljeve proceduralne pravde.	Ispravno navodi i opisuje ciljeve proceduralne pravde i za svaki od njih daje relevantne primjere situacija iz svakodnevnog života.			
			Analizira pravednost načina prikupljanja informacija i donošenja odluka.	Pružaju detaljnu analizu priče iz udžbenika s jasnim i relevantnim argumentima.			
			Prosuduje zašto je važno da vlast slijedi odgovarajuće procedure kada donosi odluke koje utiču na dobrobit građana.	Prezentira promišljene i primjerima potkrijepljene argumente o negativnim posljedicama odluka za čije donošenje nisu primjenjene pravedne procedure.			
			Zauzima pozitivan stav o važnosti sve tri vrste pravde za razvoj demokratske građanske kulture.	Izražava jasan, dosljedan i odlučan stav koji je podržan postupcima u u svakodnevnim životnim situacijama.			

Nastavna/tematska cjelina: Narod i vlast

Cilj izučavanja ove nastavne cjeline je:

- proširiti znanja učenika o osnovnom zadatku vlasti, a on se odnosi na zaštitu ljudskih prava svakog građanina i građanke;
- omogućiti učenicima da uvide važnost demokratskog ustava kao najvišeg pravnog i najznačajnijeg političkog dokumenta, kojim se uživanje prava i sloboda garantuje svim građanima, pod jednakim uslovima, kao i da razmatraju demokratske vrijednosti na kojima društvo počiva i koje su ugrađene u njegov ustav;
- Osposobiti učenike da kritički promišljaju i analiziraju, te donose informisane odluke u svakodnevnom životu kroz diskusije o povezanosti i međuzavisnosti nivoa i grana vlasti, različitim načinima na koje građani mogu uticati na vlast, elementima postizanja, očuvanja i unaprijeđenja zajedničkog dobra, te propitivanjem ostvarenosti demokratskih vrijednosti u BiH;
- razviti kod učenika pozitivni stav prema aktivnom učešću građana u oblikovanju društva u kojem žive.

Nastavna cjelina	Nastavna jedinica	Broj časova	Specifični ishodi nastavne jedinice	Kriteriji vrednovanja ishoda u nastavnim jedinicama	Oblast ZJNPP	Komponenta ZJNPP	Programski/uopćeni ishodi (ZJNPP)
Narod i vlast	Zašto nam je potrebna vlast?	1	Razlikuje pojmove: prirodna prava, prirodno stanje, društveni ugovor.	Daje jasne, precizne i sveobuhvatne definicije prirodnih prava, prirodnog stanja i društvenog ugovora.	2	1	<p>Određuje slobodu i prava pojedinca, jednakost, vladavinu prava i solidarnost kao najviše demokratske vrijednosti i tumači njihov historijski razvoj. Objašnjava razlike u vrijednostima i načelima između nedemokratskog i demokratskog društva te argumentira prednosti života u demokratiji. Uočava i analizira prepreke punom ostvarenju demokratskih vrijednosti u savremenom društvu.</p>
			Određuje demokratiju kao politički sistem i prepoznaje njegove karakteristike.	Ispravno objašnjava šta je demokratija i navodi karakteristike prema kojima se demokratija razlikuje od drugih političkih sistema.			
			Razlikuje horizontalnu i vertikalnu podjelu vlasti.	Precizno razdvaja i opisuje nivoe i grane vlasti u BiH.			
			Analizira povezanost i međuzavisnost nivoa i grana vlasti u BiH.	Šematskim prikazom ilustrira najmanje dvije nadležnosti svake od tri grane vlasti na različitim nivoima i objašnjava njihovu povezanost i međuzavisnost.			
			Zauzima stav o potrebi postojanja vlasti.	Izražava jasan, argumentiran i kritički orijentiran stav o nužnosti postojanja vlasti za zaštitu prava građana.			
	Šta je demokratska ustavna vlast?	1	Uočava ulogu ustava u zaštiti prava građana i funkcioniranju demokratskog društva.	Precizno navodi osnovne odlike ustava i objašnjava njihovu svrhu navodeći primjere iz Ustava BiH i entitetskih ustava.	2	2	<p>Određuje demokratiju kao politički sistem, navodi njegova glavna obilježja i objašnjava funkcioniranje demokratskih institucija. Opisuje ulogu ustava u zaštiti prava građana i funkcioniranju demokratskog društva.</p>
			Prepoznaje nadležnosti institucija vlasti na različitim granama i nivoima.	Ispravno i s razumijevanjem svrstava rješavanje zadatah pitanja pod nadležnost konkretne institucije vlasti u BiH.			
			Upoređuje razlike u vrijednostima između demokratskog i nedemokratskog društva.	Objašnjava osnovne vrijednosti ustavne demokratije i suprotstavlja ih vrijednostima nedemokratskog društva.			
Procjenjuje ostvarenost demokratskih vrijednosti u BiH.			Koristeći se Ustavom BiH i relevantnim informacijama o društveno-političkim prilikama u državi, pruža argumentiranu i detaljnu procjenu ostvarenosti demokratskih vrijednosti u BiH.	3			

Nastavna cjelina	Nastavna jedinica	Broj časova	Specifični ishodi nastavne jedinice	Kriteriji vrednovanja ishoda u nastavnim jedinicama	Oblast ZJNPP	Komponenta ZJNPP	Programski/uopćeni ishodi (ZJNPP)
			Zalaže se za poštovanje ustava i zakona.	Jasno izražava svoju posvećenost ustavnim normama i zakonima, te je spreman/na učestvovati u aktivnostima koje promoviraju poštivanje ustava i zakona.			nadležnosti i tumači povezanost i međuzavisnost grana i nivoa vlasti.
	Kako građani mogu učestvovati?		Razlikuje pasivno i aktivno građanstvo.	Ispravno, s razumijevanjem, objašnjava razliku između apatičnog građanstva koje pasivno posmatra političke procese i aktivnog građanstva koje se odgovorno uključuje u procese političkog odlučivanja.	2	3	Objašnjava važnost i navodi načine na koje građani mogu kontrolirati djelovanje vlasti. Razlikuje pasivno i aktivno građanstvo. Objašnjava važnost društvene solidarnosti te ulogu i oblike građanskog aktivizma u osiguranju dobrobiti građana. Planira, organizira i učestvuje u građanskim inicijativama.
			Razlikuje političku od društvene akcije.	Argumentirano, na primjerima iz udžbenika i svakodnevnog života, navodi i objašnjava razlike između političke akcije (aktivnosti koje se direktno odnose na političke procese i odlučivanje) i društvene akcije (aktivnosti koje su usmjerene na društvene promjene izvan političkog okvira).	1	3	
			Obrazlaže značaj uloge građana u kontroli djelovanja vlasti i izgradnji demokratskog društva.	Pružuje promišljene i primjerima potkrijepljene argumente o značaju uloge građana u kontroli djelovanja vlasti i izgradnji demokratskog društva.			
			Analizira prednosti i nedostatke različitih načina učešća građana.	Pružuje detaljnu kritičku analizu 13 načina učešća navedenih u udžbeniku s jasnim i relevantnim argumentima.			
			Zauzima pozitivan stav o vlastitom građanskom aktivizmu.	Dosljedno i aktivno iskazuje spremnost za učešće u građanskim inicijativama.			
			Uočava da prava i slobode idu "ruku pod ruku" sa obavezama i odgovornostima.	Tumači zadana prava i slobode i povezuje ih s odgovarajućim obavezama i odgovornostima.			
	Koje odluke ćeš donositi kao građanin/ka?		Obrazlaže prednosti i nedostatke odluke ili zakona.	Ispravno i precizno opisuje prednosti i nedostatke zadanog primjera odluke/zakona.			

Nastavna cjelina	Nastavna jedinica	Broj časova	Specifični ishodi nastavne jedinice	Kriteriji vrednovanja ishoda u nastavnim jedinicama	Oblast ZJNPP	Komponenta ZJNPP	Programski/uopćeni ishodi (ZJNPP)
			Analizira odnos između građanske vrline, ličnih ciljeva i zajedničkog dobra.	Pružna detaljnu analizu situacija u kojima su građanske vrline i lični ciljevi usklađeni i onih u kojima su suprotstavljani postizanju zajedničkog dobra i javnog interesa.			
			Predlaže alternativne planove akcije za rješenje problema.	Analizira relevantne elemente zadanog problema i daje jasne, argumentirane i kritički orijentirane prijedloge rješenja.			

Nastavna/tematska cjelina: Mi trebamo druge – drugi trebaju nas

Cilj izučavanja ove nastavne cjeline je:

- proširiti znanja učenika o pitanjima identiteta;
- omogućiti učenicima da kroz istraživanje regionalnih i globalnih trendova steknu bolji uvid u dinamiku koja oblikuje savremeni svijet i složenost novih društvenih odnosa i globalnih izazova;
- osposobiti učenike da propitivanjem i analizom spoznaju svoju ulogu u stvaranju perspektivne budućnosti za sadašnje i buduće generacije, u kojoj se privredni rast i razvoj neće ostvarivati na štetu okoliša i narušavanjem socijalne pravde;
- razviti pozitivni stav učenika o važnosti pluralizma u demokratskim društvima;
- razvijati kod učenika empatiju, solidarnost i vještine donošenja odgovornih i informiranih odluka na kojima će se temeljiti njihovo aktivno učešće u rješavanju lokalnih i globalnih izazova savremenog društva.

Nastavna cjelina	Nastavna jedinica	Broj časova	Specifični ishodi nastavne jedinice	Kriteriji vrednovanja ishoda u nastavnim jedinicama	Oblast ZJNPP	Komponenta ZJNPP	Programski/uopćeni ishodi (ZJNPP)
	Kulturni i građanski identitet	1	Uočava da svaka osoba posjeduje višestruke identitete.	Ispravno navodi i tumači različite identitete osoba ili likova iz zadanog primjera.	1	2	Analizira vezu između kulturnog i građanskog identiteta. Objašnjava važnost poštivanja različitih kulturnih
			Razlikuje lični, kulturni i građanski identitet.	Jasno i precizno opisuje razlike između ličnog, kulturnog i građanskog identiteta i navodi primjere koji ilustriraju te razlike.			

Nastavna cjelina	Nastavna jedinica	Broj časova	Specifični ishodi nastavne jedinice	Kriteriji vrednovanja ishoda u nastavnim jedinicama	Oblast ZJNPP	Komponenta ZJNPP	Programski/uopćeni ishodi (ZJNPP)
			<p>Obrazlaže važnost poštovanja različitih kulturnih identiteta za dobrobit pojedinca i društva.</p> <p>Analizira odnos između kulturnog i građanskog identiteta.</p> <p>Zagovara kulturnu različitost kao društveno bogatstvo.</p>	<p>Pruža promišljene i primjerima potkrijepljene argumente o važnosti poštovanja različitih kulturnih identiteta, te objašnjava kako to doprinosi većem stepenu društvene kohezije.</p> <p>Iznosi detaljnu analizu i objašnjava kako se međusobno odnose kulturni i građanski identitet. Argumentira integrativni karakter građanskog identiteta.</p> <p>Pokazuje privrženost uzajamnom razumijevanju, poštovanju različitosti, saradnji s drugima i drugačijima i empatiju prema različitim kulturnim perspektivama.</p>			identiteta za dobrobit pojedinca i društva. Uočava situacije u kojima se ne poštuju kulturni identiteti drugih te analizira uzroke i posljedice takvih odnosa. Zagovara kulturnu različitost kao društveno bogatstvo.
	Globalizacija i demokratija	1	<p>Razlikuje pojmove „globalizacija“, „međunarodni odnosi“, „međunarodni akteri“ i „održivi razvoj“.</p> <p>Obrazlaže važnost razvoja globalne građanske svijesti za rješavanje globalnih problema.</p> <p>Analizira ciljeve održivog razvoja.</p> <p>Procjenjuje prednosti i nedostatke globalizacije.</p>	<p>Daje jasne, precizne i sveobuhvatne definicije globalizacije, međunarodnih odnosa i međunarodnih aktera i potkrepljuje ih primjerima.</p> <p>Opisuje i primjerima potkrepljuje ulogu i značaj razvoja globalne građanske svijesti za suzbijanje siromaštva u svijetu, razvoj otpornosti i pružanje adekvatnog odgovora na klimatske promjene i druge probleme savremene demokratije i globalnog održivog razvoja.</p> <p>Iznosi detaljnu analizu dva cilja održivog razvoja, argumentirano objašnjava njihov značaj, dovodi ih u vezu s problemima u lokalnoj zajednici i razmatra moguća rješenja tih problema.</p> <p>Upoređuje pozitivne i negativne efekte globalizacije na zadanom primjeru i izvodi argumentiran zaključak.</p>	3	1 & 3	<p>Tumači pojmove „globalizacija“, „međunarodni odnosi“ i „međunarodni akteri“.</p> <p>Upoređuje pozitivne i negativne učinke demokratske i ekonomske globalizacije na pojedinca, lokalnu zajednicu i državu, s posebnim osvrtom na BiH.</p> <p>Prepoznaje globalne probleme i argumentira važnost razvoja globalne građanske svijesti za njihovo rješavanje.</p> <p>Zagovara odgovornost sadašnjih generacija za dobrobit budućih generacija.</p>

Nastavna cjelina	Nastavna jedinica	Broj časova	Specifični ishodi nastavne jedinice	Kriteriji vrednovanja ishoda u nastavnim jedinicama	Oblast ZJNPP	Komponenta ZJNPP	Programski/uopćeni ishodi (ZJNPP)
			Zalaže se za ostvarenje ciljeva održivog razvoja.	Učešćem u grupnim inicijativama demonstrira posvećenost postizanju ciljeva održivog razvoja.			
	Evropska unija	1	<p>Obrazlaže pojam i istoriju Evropske unije.</p> <p>Prepoznaje slobode, vrijednosti i ciljeve EU.</p> <p>Razlikuje institucije vlasti EU.</p> <p>Analizira prednosti i nedostatke članstva u EU.</p> <p>Vrednuje potencijalno pridruženje BiH Evropskoj uniji.</p>	<p>Daje jasnu definiciju Evropske unije i navodi ključne historijske događaje njenog uspostavljanja i razvoja.</p> <p>Ispravno tumači 4 osnovne slobode i 6 osnovnih vrijednosti EU. Jasno opisuje bar tri cilja evropskih integracija.</p> <p>Imenuje glavne institucije vlasti Evropske unije i ispravno opisuje njihove nadležnosti.</p> <p>Upoređuje pozitivne i negativne efekte članstva u EU na zadanom primjeru iz udžbenika.</p> <p>Kritički razmatra pozitivne i negativne posljedice pridruženja BiH Evropskoj uniji i iznosi agrumentiran zaključak.</p>	3	2	<p>Tumači pojam i opisuje historiju evropskih integracija.</p> <p>Objašnjava ustrojstvo EU, njene glavne vrijednosti i ciljeve, obaveze država članica i ulogu građana u evropskim integracijama</p> <p>Analizira političke, kulturne i ekonomske učinke evropskog ujedinjenja i procjenjuje prednosti i nedostatke ulaska BiH u EU.</p>

Praktična nastava „Projekt građanin“

Cilj izučavanja praktične nastave „Projekt građanin“ je:

- omogućiti učenicima praktičnu primjenu stečenih znanja i vještina razvijenih u predmetnoj nastavi građanskog obrazovanja na istraživanju i rješavanju konkretnih problema javne politike u lokalnoj zajednici ili širem kontekstu;
- proširiti znanja učenika o organizaciji (vertikalnoj i horizontalnoj strukturi) vlasti, različitim nivoima i granama vlasti, nadležnostima konkretnih institucija vlasti na svakom nivou odlučivanja (u kreiranju, predlaganju, donošenju i provedbi javnih politika);
- pripremiti učenike za ulogu aktivnih, odgovornih i informiranih građana demokratskog društva, uključenih u procese odlučivanja u njihovim zajednicama.
- osposobiti učenike da koriste mehanizme putem kojih građani mogu biti dio procesa odlučivanja o javnom interesu i zajedničkom dobru, te mehanizme putem kojih mogu zaštititi i zagovarati ostvarivanje svojih prava i sloboda;
- osnažiti učenike da aktivno učestvuju u rješavanju problema javne politike.

Projekt građanin	Broj časova	Specifični ishodi nastavne jedinice	Kriteriji vrednovanja ishoda u nastavnim jedinicama	Oblast ZJNPP	Komponenta ZJNPP	Programski/uopćeni ishodi (ZJNPP)/
	10	<p>Identificira važne probleme javne politike u zajednici.</p> <p>Istražuje probleme javne politike u zajednici.</p> <p>Kritički analizira postojeću javnu politiku.</p> <p>Predlaže mjeru javne politike koja će riješiti problem u zajednici.</p> <p>Kreira plan akcije za usvajanje predložene mjere javne politike.</p> <p>Zagovara usvajanje predložene mjere javne politike.</p>	<p>Navodi probleme u zajednici koji zahtijevaju sistemska rješenja – intervenciju nadležnih institucija vlasti.</p> <p>Prikuplja informacije o problemima javne politike u zajednici korištenjem različitih izvora informacija (razgovor sa odraslima, anketiranje vršnjaka, web portali, itd.).</p> <p>Iznosi detaljnu analizu prednosti i nedostataka postojeće javne politike kojom vlast pokušava riješiti problem, alternativnih mjera koje predlažu opozicija, interesne grupe građana, itd., te mjera javne politike koje su za isti ili sličan problem usvojile i provode druge zajednice.</p> <p>Jasno i sadržajno predstavlja mjeru javne politike koju podržava i čije usvajanje zagovara njegovo/njeno odjeljenje, određuje instituciju vlasti nadležnu za njeno usvajanje i daje detaljan prikaz provedbe te mjere i potrebnih izdvajanja iz javnog budžeta u svrhu njene provedbe.</p> <p>Predstavlja detaljno razrađen plan akcije za usvajanje predložene alternativne mjere javne politike i opisuje aktivnosti koje građani mogu poduzeti kako bi izvršili pritisak na vlast da razmatra, raspravlja i odlučuje o njihovom prijedlogu.</p> <p>Koristi različite zagovaračke metode s ciljem osiguravanja podrške šire javnosti za rješavanje društvenog problema i uticaja na usvajanje ili izmjenu određene javne politike.</p>	2	4	<p>Tumači pojam „javne politike“ kao zbir mjera koje vlast donosi u cilju unapređenja društvenog života.</p> <p>Prepoznaje odgovornosti koje središnje i lokalne vlasti i javne institucije imaju u provođenju javne politike.</p> <p>Objašnjava načine i argumentira važnost učešća građana u izradi, provođenju i vrednovanju mjera javne politike.</p>

STRUKTURA, ISHODI I KRITERIJI VREDNOVANJA NASTAVNOG PREDMETA DEMOKRATIJA I LJUDSKA PRAVA ZA SREDNJE ŠKOLE

Nastavna/tematska cjelina: Osnove ustavne demokratije

Cilj izučavanja ove nastavne cjeline je:

- omogućiti učenicima šire razumijevanje uspostavljanja i razvoja državne vlasti, njenih različitih oblika i značaja za društvo;
- osposobiti učenike da kritički promišljaju različite ideje o potrebi i svrsi vlasti u društvu, kao i da analiziraju prednosti i nedostatke različitih političkih sistema
- proširiti znanja učenika o osnovama ustavne demokratije i značaju demokratskog ustava u ograničavanju vlasti i zaštiti ljudskih prava i sloboda;
- kroz diskusije, prezentacije i argumentaciju, razviti kod učenika vještine usmene i pismene komunikacije, što će im omogućiti da artikuliraju svoje ideje i stavove u vezi sa pitanjima vlasti na jasan i uvjerljiv način;
- postići kod učenika izgradnju pozitivnog stava o ustavnoj demokratiji kao garantu zaštite ljudskih prava svakog pojedinca.

Nastavna cjelina	Nastavna jedinica	Broj časova	Specifični ishodi nastavne jedinice	Kriteriji vrednovanja ishoda u nastavnim jedinicama	Oblast ZJNPP	Komponenta ZJNPP	Programski/uopćeni ishodi (ZJNPP)
Osnove ustavne demokratije	Zašto nam je potrebna vlast?	2	Razlikuje pojmove: prirodno stanje, prirodna prava i društveni ugovor.	Daje jasne, precizne i sveobuhvatne definicije prirodnog stanja, prirodnih prava i društvenih ugovora.	2	3	Objašnjava oblike društvene moći, autoriteta i vlasti kroz historiju.
			Upoređuje Hobbesovo i Lockeovo shvatanje prirodnog stanja i društvenog ugovora.	Pruža detaljnu komparativnu analizu Hobbesovih i Lockeovih ideja o prirodnom stanju i društvenom ugovoru.			
			Analizira kako se u različitim političkim sistemima stiže, koristi i opravdava moć.	Koristeći se različitim izvorima informacija pronalazi relevantne informacije i pruža detaljnu kritičku analizu različitih političkih sistema (demokratija, autokratija, tiranija, ...) i načina na koje se u njima stiže, koristi i opravdava moć.			
			Procjenjuje kako su teorije prirodnih prava i društvenih ugovora promijenile odnos između moći i autoriteta.	Navodi promišljenu i argumentiranu procjenu uticaja teorije prirodnih prava i društvenih ugovora na odnos između moći i autoriteta.			

Nastavna cjelina	Nastavna jedinica	Broj časova	Specifični ishodi nastavne jedinice	Kriteriji vrednovanja ishoda u nastavnim jedinicama	Oblast ZJNPP	Komponenta ZJNPP	Programski/uopćeni ishodi (ZJNPP)
			Prosuduje ugroženost prirodnih prava u zajednici.	Pronalazi konkretne primjere kršenja prirodnih prava u zajednici, ispituje uzroke, posljedice i reakcije građana, te navodi primjere ugroženosti prirodnih prava u svojoj zajednici.			
	Da li nam je potrebna vlast?	2	Razmatra proces uspostavljanja vlasti.	Kritički razmišlja i iskazuje svoje mišljenje o svim elementima procesa uspostavljanja vlasti (izbor i smjena vođe, zaštita prava i sloboda, donošenje i provođenje zakona, itd.) u hipotetskim situacijama iz zadatog scenarija.			
			Zagovara i brani svoj stav o potrebi (ne)postojanja vlasti.	Jasno, uvjerljivo i argumentirano izražava svoj stav o potrebi (ne)postojanja vlasti zasnovan na kritičkoj i objektivnoj procjeni situacije iz zadatog scenarija.			
			Kreira realističan scenarij na temu "jedan dan bez vlasti u mojoj zajednici ili državi".	Koristi različite perspektive i interese tokom razmatranja situacija iz zadanog scenarija; riječima ili slikom/ grafikom detaljno, jasno i realistično predstavlja moguće razvoje događaja i sve aspekte života u društvu bez vlasti.			
			Uvažava prava drugih da iznesu drugačija mišljenja o nekom pitanju ili problemu.	Aktivno sluša, vrednuje dokaze i argumente koje drugi iznose, vodi konstruktivan dijalog i pokazuje otvorenost za drugačija mišljenja i stavove.			
	Ograničena i neograničena vlast	2	Razlikuje ograničenu od neograničene vlasti.	Precizno i ispravno navodi karakteristike ograničene i neograničene vlasti.	2	3	Određuje odnos između vlasti, političkog autoriteta i političke moći, razlikuje ograničenu od neograničene vlasti te daje primjere korištenja političke moći bez autoriteta u prošlosti i danas.
			Uočava različite oblike zloupotrebe vlasti.	Kritikuje različite oblike zloupotrebe vlasti kao što su korupcija, nepotizam, cenzura, diskriminacija itd., dajući odgovarajuće primjere.			
			Procjenjuje posljedice korištenja moći bez autoriteta i zloupotrebe vlasti u BiH.	Prati medijske članke i druge izvore informacija, prepoznaje primjere u kojima je korištena moć bez autoriteta i zloupotrebljena državna vlast u BiH. Pruža dublju analizu, pokazuje razumijevanje i argumentirano raspravlja o negativnim posljedicama takvog djelovanja.			
			Predlaže mjere koje bi mogle spriječiti zloupotrebe vlasti u budućnosti.	Prezentira dvije jasno definirane, realne i razumljive mjere za sprečavanje zloupotrebe vlasti, te obrazlaže potencijalne prepreke ili izazove koji bi mogli ometati usvajanje ili provedbu predloženih mjera.			

Nastavna cjelina	Nastavna jedinica	Broj časova	Specifični ishodi nastavne jedinice	Kriteriji vrednovanja ishoda u nastavnim jedinicama	Oblast ZJNPP	Komponenta ZJNPP	Programski/uopćeni ishodi (ZJNPP)
	Razvoj ustavne demokratije	2	Uočava ulogu ustava u zaštiti prava građana i funkcioniranju demokratskog društva.	Navodi i opisuje ključne odlike ustava; ispravno tumači ulogu ustavnog dokumenta u organiziranju državne vlasti i uređenju odnosa unutar jednog demokratskog društva.	2	2	Opisuje ulogu ustava u zaštiti prava građana i funkcioniranju demokratskog društva.
			Obrazlaže važne ideje koje su uticale na razvoj ustavne demokratije.	Jasno i sažeto opisuje klasični republikanizam, konstitucionalizam, liberalizam i njihove karakteristike.			
			Interpretira odredbe Ustava BiH i entitetskih ustava.	U Ustavu BiH ili entitetskim ustavima pronalazi i tumači odredbe koje se odnose na podjelu vlasti, ljudska prava, vladavinu prava i načela demokratskog organizovanja i odlučivanja.			
			Kritički analizira uređenje i razvijenost zemalja s demokratskim i nedemokratskim ustavom.	Iznosi komparativnu analizu društveno-političkog uređenja i razvijenosti država s demokratskim i nedemokratskim ustavom. Argumentirano iskazuje svoj stav o uočenim razlikama među njima.			
			Zauzima pozitivan stav o ustavnoj demokratiji kao garantu zaštite ljudskih prava.	Jasno, dosljedno i odlučno iskazuje opredjeljenost za demokratsko društveno organizovanje i odlučivanje. U svakodnevnim situacijama ponaša se u skladu s tim opredjeljenjem.			

Nastavna/tematska cjelina: Zaštita ljudskih prava

Cilj izučavanja ove nastavne cjeline je:

- omogućiti učenicima da kritički promišljaju različite političke ideje i sisteme i procijene njihovu posvećenost osiguranju pravičnosti, jednakosti i zaštiti ljudskih prava i sloboda;
- osposobiti učenike da analiziraju i procjenjuju pravila i zakone, koncepte pravde, prava i pravičnosti, kao i da izgrade svijest o važnosti upotrebe pravičnih procedura u provedbi zakona i zaštiti prava i sloboda građana BiH;
- proširiti znanje učenika o ključnim karakteristikama vladavine prava kroz analizu slučajeva i primjere iz stvarnog svijeta;
- postići kod učenika izgradnju stava o važnosti jačanja vladavine prava za pravičnije i demokratskije društvo u kojem žive.

Nastavna cjelina	Nastavna jedinica	Broj časova	Specifični ishodi nastavne jedinice	Kriteriji vrednovanja ishoda u nastavnim jedinicama	Oblast ZJNPP	Komponenta ZJNPP	Programski/uopćeni ishodi (ZJNPP)
Zaštita ljudskih prava	Demokratski i nedemokratski politički sistemi	2	Uočava prepreke za razvoj demokratskog društva.	Jasno i ispravno, uz navođenje primjera, opisuje relevantne faktore koji mogu ugroziti razvoj demokratskog društva, kao što su pasivno građanstvo, nedostatak slobode medija, antipluralističke ideologije, korupcija, itd.	2	1	<p>Određuje slobodu i prava pojedinca, jednakost, vladavinu prava i solidarnost kao najviše demokratske vrijednosti i tumači njihov historijski razvoj.</p> <p>Objašnjava razlike u vrijednostima i načelima između nedemokratskog i demokratskog društva te argumentira prednosti života u demokraciji.</p> <p>Uočava i analizira prepreke punom ostvarenju demokratskih vrijednosti u savremenom društvu.</p>
			Kategorizira karakteristike demokratskog društva.	Ispravno navodi i kategorizira vrijednosti i principe na kojima se temelji uređenje jednog demokratskog društva; prepoznaje te vrijednosti i principe ili njihovo odsustvo u BiH društvu.			
			Analizira prednosti života u demokratiji u odnosu na život u nedemokratskim sistemima.	Detaljno analizira i primjerima potkrepljuje prednosti života u demokratiji u odnosu na uslove života i prava državljana u nedemokratskim političkim sistemima.			
			Osmišljava mjere kojima se nadilaze prepreke i učvršćuju demokratske vrijednosti u društvu.	Predlaže i prezentira dvije jasno definisane i izvodljive mjere ili programa za prevazilaženje izazova i prepreka u potpunoj demokratskoj političkoj tranziciji BiH društva.			
			Zauzima stav o važnosti poštovanja i učvršćivanja demokratskih vrijednosti i principa.	Aktivno i dosljedno u različitim situacijama pokazuje spremnost da promovira demokratske vrijednosti i principe.			
	Šta treba razmotriti pri procjeni pravila?	2	Identificira karakteristike dobrog pravila.	Samostalno, bez pomoći nastavnika, navodi karakteristike dobrog pravila i ilustrira ih konkretnim primjerima.	1	1	
			Obrazlaže posljedice loše kreiranih pravila i zakona.	Priprema i iznosi argumentaciju o očekivanim posljedicama loše kreiranih pravila i zakona.			
			Kritički analizira pravila/zakone.	Koristi se tabelom intelektualnih sredstava za procjenu kako bi detaljno analizirao/la sve aspekte i karakteristike zadanog primjera nekog pravila ili zakona. Argumentirano, jasno i uvjerljivo iznosi svoje zaključke i raspravlja o karakteristikama analiziranog sadržaja nekog pravila ili zakona.			

Nastavna cjelina	Nastavna jedinica	Broj časova	Specifični ishodi nastavne jedinice	Kriteriji vrednovanja ishoda u nastavnim jedinicama	Oblast ZJNPP	Komponenta ZJNPP	Programski/uopćeni ishodi (ZJNPP)
			Kreira prijedlog pravila za suzbijanje problema virtuelnog (cyber) nasilja među srednjoškolcima.	Prezentira jasan i relevantan prijedlog pravila za suzbijanje cyber nasilja koji sadrži inovativne ideje i sve karakteristike dobrog pravila.			
	Pravične procedure	2	Razlikuje pojmove: pravda, pravo i pravičnost.	Daje jasne, precizne i sveobuhvatne definicije pravde, prava i pravičnosti.	2	2	Dovodi u vezu zaštitu prava, pravdu i pravednost u društvu s funkcioniranjem demokratskih institucija i razvijenošću demokratske građanske kulture.
			Identificira (ne)ostvarenost proceduralne pravde.	Na zadanom primjeru iz udžbenika ili stvarnog života tumači prisustvo ili nedostatak pravičnih procedura.			
			Analizira odnos zaštite prava, pravde i pravičnosti sa funkcionalnošću demokratskih institucija i razvijenošću demokratske kulture.	Pruž argumentiranu analizu važnosti zaštite prava prava svih građana, pravde i pravičnosti za funkcionalnost demokratskih institucija i razvijenošću demokratske kulture društva.			
			Procjenjuje svrhu i značaj pravičnih procedura u lokalnom kontekstu.	Donosi promišljenu i primjerima potkrijepljenu procjenu svrhe i značaja pravičnih procedura u zaštiti prava i sloboda građana BiH.			
	Politika i provedba zakona	2	Obrazlaže ulogu politike u društvu i u primjeni zakona.	Navodi i potkrepljuje primjerima argumente o ulozi politike u društvu i u stvaranju preduslova za primjenu postojećih zakonskih propisa.	2	3	Objašnjava oblike društvene moći, autoriteta i vlasti kroz historiju. Razlikuje modele demokratske vlasti, objašnjava ulogu građana u njima i navodi važnost participacije građana u demokratskom odlučivanju.
			Upoređuje karakteristike političkih stranačkih sistema.	Navodi argumente i pruža detaljnu usporedbu karakteristika jednostranačkih, dvostranačkih i višestranačkih sistema.			
			Analizira značaj aktivnog učešća građana u radu političkih stranaka.	Iznosi jasnu i argumentiranu analizu prednosti i nedostataka aktivnog učešća građana u radu političkih stranaka uz razmatranje potencijalnih prepreka i izazova s kojima se građani mogu suočiti.			
			Kritički procjenjuje tipove i efektivnost političkih govora.	Pruž objektivanu procjenu prednosti, nedostataka i efektivnosti različitih tipova političkih govora uz kritički osvrt na tip govora koji najviše koriste političari iz lokalne zajednice u kojoj živi.			

Nastavna cjelina	Nastavna jedinica	Broj časova	Specifični ishodi nastavne jedinice	Kriteriji vrednovanja ishoda u nastavnim jedinicama	Oblast ZJNPP	Komponenta ZJNPP	Programski/uopćeni ishodi (ZJNPP)
			Kreira program političke stranke.	Osmišljava autentičan, promišljen i sveobuhvatan program političke stranke na temelju scenarija i smjernica iz udžbenika.			
	Vladavina prava	2	Identificira karakteristike vladavine prava.	Precizno i jasno navodi i tumači sve karakteristike vladavine prava.	2	1	Određuje slobodu i prava pojedinca, jednakost, vladavinu prava i solidarnost kao najviše demokratske vrijednosti i tumači njihov historijski razvoj.
			Obrazlaže kako građani mogu doprinijeti jačanju vladavine prava.	Ispravno prepoznaje i opisuje različite načine na koje građani mogu doprinijeti jačanju vladavine prava.			
			Analizira ulogu i značaj vladavine prava u različitim kontekstima.	Iznosi jasnu i detaljnu analizu i argumentirano raspravlja o ulozi i značaju vladavine prava u zadatim primjerima svakodnevnih životnih situacija.			
			Procjenjuje ostvarenost vladavine prava u BiH.	Navodi jasnu i objektivnu procjenu u kojoj mjeri je ostvarena vladavina prava u Bosni i Hercegovini. Poziva se na WJP indeks vladavine prava i druge relevantne pokazatelje dokazujući svoju tvrdnju.			
			Zagovara i promovira važnost jačanja vladavine prava za pravičniju i demokratskiju BiH.	Iskazuje spremnost da učestvuje u aktivnostima koje doprinose jačanju vladavine prava.			

Nastavna/tematska cjelina: Kako vlasti u Bosni i Hercegovini štite ljudska prava

Cilj izučavanja ove nastavne cjeline je:

- omogućiti učenicima da steknu jasno razumijevanje strukture vlasti u Bosni i Hercegovini i načina na koje ta vlast štiti njihova ljudska prava i slobode;
- osposobiti ih da razlikuju nivoe, grane i institucije vlasti u Bosni i Hercegovini, analiziraju njihove nadležnosti i ograničenja, te da istražuju prava građana zaštićena Ustavom Bosne i Hercegovine i entitetskim i kantonalnim ustavima;
- proširiti znanja učenika o generacijama, vrstama, obimu i granicama ljudskih prava, odnosu individualnih prava i zajedničkog dobra, s posebnim fokusom na kritičko promišljanje i analizu slobode izražavanja kao temeljne slobode demokratskog društva;
- postići kod učenika izgradnju kritičkih stavova o efikasnosti djelovanja grana, nivoa i institucija vlasti u BiH i nužnosti zaštite ljudskih prava i sloboda.
- razviti kod učenika posvećenost kompromisu i nenasilnom rješavanju sukoba.

Nastavna cjelina	Nastavna jedinica	Broj časova	Specifični ishodi nastavne jedinice	Kriteriji vrednovanja ishoda u nastavnim jedinicama	Oblast ZJNPP	Komponenta ZJNPP	Programski/ uopćeni ishodi (ZJNPP)
Kako vlasti u Bosni i Hercegovini štite ljudska prava?	Nivoi vlasti u Bosni i Hercegovini	2	Razlikuje nivoe vlasti i njihove nadležnosti.	Ispravno navodi sve nivoe vlasti u BiH; opisuje njihova ovlaštenja i odgovornosti u kreiranju politika, zaštiti prava građana i osiguranju društvenog razvoja.	2	2	Određuje demokratiju kao politički sistem, navodi njegova glavna obilježja i objašnjava funkcioniranje demokratskih institucija.
			Objasni svrhu decentralizacije vlasti.	Daje promišljeno i koncizno objašnjenje svrhe decentralizacije vlasti; primjerima iz prakse argumentira prednosti decentralizacije vlasti u poboljšanju efikasnosti upravljanja i odgovornosti.			
			Povezuje nadležnosti vlasti s konkretnim aktivnostima u zajednici.	Odabire dvije specifične, aktuelne aktivnosti u svojoj zajednici i povezuje ih s nadležnostima entitetskih i lokalnih vlasti, demonstrirajući razumijevanje njihove uloge i odgovornosti.	2	3	
			Procjenjuje moguće posljedice sukoba nadležnosti pojedinih nivoa vlasti.	Jasno i objektivno tumači posljedice situacija u kojima se više institucija različitih nivoa vlasti smatra nadležnim rješavati isto pitanje i iznosi zaključak kako će se te posljedice odraziti na efikasno upravljanje, pružanje javnih usluga, ostvarivanje i zaštitu prava građana.			
	Tri grane vlasti	2	Razlikuje tri grane vlasti.	Navodi jasne, precizne i sveobuhvatne opise nadležnosti zakonodavne, izvršne i sudske vlasti.			Određuje pojam demokratske vlasti, objašnjava važnost podjele vlasti, razlikuje nivoe i grane vlasti u BiH, opisuje njihove nadležnosti i tumači povezanost i međuzavisnost grana i nivoa vlasti.
			Identificira institucije vlasti u BiH.	Ispravno imenuje institucije svake grane i svakog nivoa vlasti.			
			Analizira važnost podjele vlasti i sistema kontrole i ravnoteže.	Pružuje jasnu i argumentiranu analizu važnosti podjele vlasti i sistema kontrole i ravnoteže u demokratskom društvu; navodi konkretne primjere tih pravnih instituta u tekstu Ustava BiH.			
			Propituje usklađenost djelovanja pojedinih grana, nivoa i tijela vlasti.	Argumentirano raspravlja u grupi o usklađenosti djelovanja pojedinih grana, nivoa i tijela vlasti u Bosni i Hercegovini, uz navođenje konkretnih			

Nastavna cjelina	Nastavna jedinica	Broj časova	Specifični ishodi nastavne jedinice	Kriteriji vrednovanja ishoda u nastavnim jedinicama	Oblast ZJNPP	Komponenta ZJNPP	Programski/uopćeni ishodi (ZJNPP)
				primjera i isticanje glavnih izazova za usklađeno djelovanje, kao što su političke podjele, nedostatak koordinacije i sl.			
			Zauzima kritički stav o efikasnosti djelovanja grana, nivoa i tijela vlasti u BiH.	Izražava jasan i na argumentima utemeljen stav o tome koliko efikasno različite institucije vlasti BiH rade za dobrobit zajednice i zaštitu prava i sloboda svih građana Bosne i Hercegovine.			
	Prava građana zaštićena Ustavom Bosne i Hercegovine i entitetskim ustavima	2	Obrazlaže evoluciju ljudskih prava.	Ispravno i jasno opisuje različite generacije ljudskih prava, objašnjavajući njihov historijski kontekst i navodeći konkretne primjere ili slučajeve koji ilustriraju važnost i primjenu svake generacije ljudskih prava u savremenom društvu.	1	1	Opisuje slobode, prava, odgovornosti i dužnosti pojedinca u društvu.
Tumači značaj ustava i međunarodnih i evropskih konvencija u zaštiti i očuvanju ljudskih prava.			Navodi ključne dokumente (Ustav BiH, entitetske ustave, kantonalne ustave, statut Brčko distrikta BiH, relevantne međunarodne i evropske konvencije o ljudskim pravima) i povezuje teorijske koncepte s konkretnim primjerima iz svakodnevnog života u kojima prepoznaje značaj ustava i međunarodnih i evropskih konvencija u zaštiti i očuvanju ljudskih prava.	2	2	Opisuje ulogu ustava u zaštiti prava građana i funkcioniranju demokratskog društva.	
Kritički analizira vezu između prava, sloboda, odgovornosti i dužnosti.			Pružuje jasnu i primjerima potkrijepljenu analizu različitih shvatanja odnosa između sloboda/prava i odgovornosti/ dužnosti u BiH; Argumentira primjerima kako svako pravo nosi sa sobom odgovarajuće obaveze i odgovornosti.				
Predlaže mjere koje bi BiH trebala poduzeti kako bi unaprijedila zaštitu ljudskih prava i sloboda.			Prezentira konkretne mjere javne politike, koje treba usvojiti na lokalnom i višim nivoima vlasti u BiH kako bi se unaprijedila vladavina prava, garantovao veći stepen uživanja i zaštite prava i sloboda svakog građanina.				

Nastavna cjelina	Nastavna jedinica	Broj časova	Specifični ishodi nastavne jedinice	Kriteriji vrednovanja ishoda u nastavnim jedinicama	Oblast ZJNPP	Komponenta ZJNPP	Programski/uopćeni ishodi (ZJNPP)
			Zalaže se za promociju ljudskih prava i sloboda.	Planira ostvarivanje svojih prava; Aktivno učestvuje u u različitim školskim aktivnostima i građanskim inicijativama u zajednici i zagovara poštivanje ljudskih prava, sloboda i dostojanstva svih ljudi, eliminaciju svih oblika govora mržnje, diskriminacije i drugog nepravедnog postupanja.			
	Prava pojedinca i zajedničko dobro	2	Identificira situacije u kojima je nužno i opravdano ograničiti individualna prava.	Jasno i ispravno navodi situacije u kojima je nužno i opravdano ograničiti individualna prava i navodi razloge za ta ograničenja.	1	1	Pokazuje društvenu odgovornost i posvećenost zajedničkom dobru.
Analizira povezanost individualnih prava i sloboda sa zajedničkim dobrom.			Iznosi detaljnu analizu uzajamnog odnosa individualnih prava i zajedničkog dobra i argumentirano obrazlaže svoje zaključke.				
Prosuduje u kojoj su mjeri predstavnici vlasti i građani BiH posvećeni unapređenju zajedničkog dobra.			Kritički promišlja i argumentirano iznosi prosudbu o političkim stavovima predstavnika vlasti i građanskom aktivizmu u BiH na pitanjima koja se tiču unapređenja zajedničkog dobra, ističući pozitivne primjere uspješnih intervencija kao i prepreke i izazove.				
Predlaže aktivnosti kojima građani mogu doprinijeti unapređenju zajedničkog dobra u svojoj zajednici.			Prezentira bar dvije konkretne aktivnosti koje građani mogu provesti kako bi doprinijeli unapređenju zajedničkog dobra u svojim zajednicama, uz argumentirano objašnjenje kako predožene aktivnosti mogu doprinijeti pozitivnim promjenama u zajednici te poboljšati kvalitet života svih njenih članova.				
			Zauzima stav o značaju društvene odgovornosti i posvećenosti zajedničkom dobru za poboljšanje odnosa i prilika u društvu.	Konkretnim aktivnostima unutar i izvan škole zagovara važnost društvene odgovornosti i posvećenosti zajedničkom dobru za unapređenje odnosa u BiH.			

Nastavna cjelina	Nastavna jedinica	Broj časova	Specifični ishodi nastavne jedinice	Kriteriji vrednovanja ishoda u nastavnim jedinicama	Oblast ZJNPP	Komponenta ZJNPP	Programski/ uopćeni ishodi (ZJNPP)
Sloboda izražavanja	Sloboda izražavanja	2	Određuje slobodu izražavanja kao jednu od najviših demokratskih vrijednosti.	Jasno tumači ključnu ulogu slobode izražavanja u održavanju demokratskog društva, objašnjavajući njen doprinos pluralizmu, toleranciji, transparentnosti, odgovornosti vlasti i zaštiti ljudskih prava.	1	1	Opisuje slobode, prava, odgovornosti i dužnosti pojedinca u društvu.
			Razlikuje demokratske od nedemokratskih političkih sistema na osnovu nivoa (ne)poštovanja slobode izražavanja u tim sistemima.	Ispravno navodi konkretne primjere ili slučajeve iz stvarnog svijeta koji ilustriraju razlike u tretmanu slobode izražavanja između demokratskih i nedemokratskih političkih sistema.	2	1	Određuje slobodu i prava pojedinca, jednakost, vladavinu prava i solidarnost kao najviše demokratske vrijednosti i tumači njihov historijski razvoj.
			Obrazlaže obim i granice slobode izražavanja, te obaveze i odgovornosti pojedinaca koji tu slobodu uživaju.	Argumentirano objašnjava kontekste i situacije u kojima se sloboda izražavanja može ograničiti radi zaštite drugih legitimnih interesa, te ističe da sloboda izražavanja dolazi s odgovornošću prema dostojanstvu i pravima drugih navodeći konkretne primjere zloupotrebe slobode izražavanja.			Objašnjava razlike u vrijednostima i načelima između nedemokratskog i demokratskog društva te argumentira prednosti života u demokraciji.
			Analizira najčešće korištene metode za suzbijanje i ograničavanje slobode izražavanja.	Pronalazi nekoliko konkretnih primjera ograničavanja slobode izražavanja u BiH i svijetu i pruža jasnu i argumentiranu analizu korištenih metoda i posljedica takvih odluka.			Uočava i analizira prepreke punom ostvarenju demokratskih vrijednosti u savremenom društvu.
			Procjenjuje ulogu slobode izražavanja u prelazu BiH iz nedemokratskog u demokratsko društvo i poredi s drugim zemljama.	Daje argumentiranu procjenu doprinosa slobode izražavanja jačanju demokratskih institucija i političke participacije u BiH uz usporedbu iskustva Bosne i Hercegovine s drugim zemljama koje su prošle sličan proces prelaska iz nedemokratskog u demokratsko društvo, ističući sličnosti, razlike i lekcije koje se mogu naučiti.			
			Zalaže se za zaštitu slobode izražavanja i protivi se njenoj zloupotrebi.	Aktivno se angažira u inicijativama za zaštitu slobode izražavanja svakog pojedinca u svojoj zajednici, te javno osuđuje govor mržnje, širenje lažnih informacija ili kleveta.			

Nastavna cjelina	Nastavna jedinica	Broj časova	Specifični ishodi nastavne jedinice	Kriteriji vrednovanja ishoda u nastavnim jedinicama	Oblast ZJNPP	Komponenta ZJNPP	Programski/uopćeni ishodi (ZJNPP)
	Uloga kompromisa u rješavanju konflikta	2	Razlikuje pojmove: konflikt, kompromis i medijator.	Daje jasne, precizne i sveobuhvatne definicije konflikta, kompromisa i medijatora uz navođenje elemenata i mogućih rješenja konflikta.			
			Uočava da nedostatak kompromisa može predstavljati prepreku punom ostvarenju demokratskih vrijednosti u savremenom društvu.	Iznosi promišljene i primjerima potkrijepljene argumente o vrijednosti kompromisa kao ključnog mehanizma za postizanje političkog suživota i rješavanje konflikata u pluralističkom demokratskom društvu, te navodi situacije u kojima nedostatak kompromisa otežava ili onemogućuje postizanje ciljeva demokratskog razvoja.			
			Primjenjuje kritičko mišljenje prilikom rješavanja konfliktne situacije.	Koristi analitičke vještine i razumijevanje konteksta za tumačenje uzroka konflikta, procjenu mogućih rješenja i donošenje promišljenih, informiranih odluka.			
			Vrednuje ulogu kompromisa i medijacije u postizanju i očuvanju mira i stabilnosti u BiH.	Pronalazi i prezentira konkretne primjere političkih kompromisa, medijacije i posredovanja međunarodnih i domaćih aktera u BiH i daje argumentovanu procjenu njihovog doprinosa u postizanju i očuvanju mira i stabilnosti u BiH.			
			Zalaže se za kompromis i nenasilnu komunikaciju.	U svakodnevnim situacijama, unutar i izvan škole, demonstrira spremnost i otvorenost za mirno i kompromisno rješavanje konflikata.			

Nastavna/tematska cjelina: Svi smo različiti – svi smo isti

Cilj izučavanja ove nastavne cjeline je:

- omogućiti učenicima da razviju sveobuhvatno razumijevanje odnosa i elemenata kulturnog i građanskog identiteta, građanskog znanja, vještina i stavova, građanskih vrlina, kao i uloge pojedinca u demokratskom društvu;
- proširiti znanja učenika o načinima građanskog učešća i mehanizmima koji doprinose integritetu izbornog procesa;

- osposobiti ih da kompetentno procjenjuju izbor osoba na pozicije autoriteta i da učestvuju u školskim i vanškolskim inicijativama koje potiču pozitivne političke promjene i jačaju demokraciju škole i lokalne zajednice;
- razviti kod učenika stav o važnosti aktivnog, odgovornog i informiranog građanstva za razvoj i opstanak savremenog demokratskog društva.
- osnažiti učenike da se zalažu za izgradnju pluralističkog i inkluzivnog društva zasnovanog na kulturi mira i nenasilja.

Nastavna cjelina	Nastavna jedinica	Broj časova	Specifični ishodi nastavne jedinice	Kriteriji vrednovanja ishoda u nastavnim jedinicama	Oblast ZJNPP	Komponenta ZJNPP	Programski/uopćeni ishodi (ZJNPP)
Svi smo različiti – svi smo isti	Kulturni i građanski identitet	2	Razlikuje pojmove: interkulturalizam, pluralizam i inkluzija.	Pružuje jasne, precizne i sveobuhvatne definicije interkulturalizma, pluralizma i inkluzije, uz navođenje odgovarajućih primjera iz BiH i svijeta.	1	2	Analizira vezu između kulturnog i građanskog identiteta. Objašnjava važnost poštovanja različitih kulturnih identiteta za dobrobit pojedinca i društva. Uočava situacije u kojima se ne poštuju kulturni identiteti drugih te analizira uzroke i posljedice takvih odnosa. Zagovara kulturnu različitost kao društveno bogatstvo.
			Uočava važnost poštovanja različitih kulturnih identiteta za dobrobit pojedinaca, kulturnih grupa i cijelog BiH društva.	Jasno i argumentirano navodi koristi koje proizlaze iz kulturne raznolikosti, uvjerljivo objašnjava važnost poštovanja različitih kulturnih identiteta za izgradnju skladnog društva u Bosni i Hercegovini, te opisuje izazove s kojima se susreću pojedinci i zajednice u očuvanju i afirmaciji svojih kulturnih identiteta.			
			Objašnjava kako razvoj građanskog identiteta doprinosi stabilnosti društva.	Tumači građanski identitet kao osjećaj pripadnosti zajednici koji se temelji na poštovanju građanskih vrijednosti, ljudskih prava i demokratskih principa, te jasno i argumentirano objašnjava kako razvoj građanskog identiteta doprinosi dobrobiti pojedinaca, kulturnih grupa i cijelog društva.			
			Analizira vezu između kulturnog i građanskog identiteta.	Pružuje detaljnu i jasnu analizu odnosa kulturnog i građanskog identiteta, a primjerima iz svakodnevnog života argumentira kako građanski identitet ne umanjuje i ne negira kulturni identitet.			
			Procjenjuje uzroke i posljedice nepoštovanja kulturnih identiteta drugih.	Iznosi argumentiranu procjenu faktora koji dovode do diskriminacije, marginalizacije ili degradacije drugih kulturnih identiteta, te izvodi objektivni zaključak o posljedicama takvog nepoštovanja na pojedince, zajednice i društvo u cjelini.			

Nastavna cjelina	Nastavna jedinica	Broj časova	Specifični ishodi nastavne jedinice	Kriteriji vrednovanja ishoda u nastavnim jedinicama	Oblast ZJNPP	Komponenta ZJNPP	Programski/uopćeni ishodi (ZJNPP)
			Zagovara kulturnu različitost kao društveno bogatstvo.	Jasno i javno izražava uvjerenje o važnosti poštovanja kulturne raznolikosti; među vršnjacima u lokalnoj zajednici i šire praktikuje i promovira interkulturalni dijalog, uvažavanje različitosti, kulturu mira i nenasilja i druge ključne elemente za izgradnju pluralističkog i inkluzivnog društva.			
	Čovjek i građanin	2	Razlikuje podanike od građana.	Ispravno navodi ključne razlike između podanika i građana, s fokusom na njihove kompetencije, uvjerenja, javno (političko) djelovanje, politička i druga prava, slobode koje uživaju i odgovornosti koje imaju u društvu.	1	1	Objašnjava važnost općevažećih pravila za osiguranje društvene jednakosti i utvrđuje njihovu povezanost sa statusom građanina. Razlikuje pasivno i aktivno građanstvo.
Klasificira različite elemente građanske kompetencije.			Jasno i ispravno prezentira najmanje tri primjera za svaki element građanske kompetencije: građanska znanja, građanske vještine (kognitivne i participativne) građanske vještine, građanske vrline (građanske dispozicije i posvećenosti).	1	3		
Istražuje da li građani lokalne zajednice imaju pretežno građanski ili pretežno podanički mentalitet.			Provodi anketu među svojim sugrađanima i, na osnovu podataka o njihovim stavovima i angažmanu na donošenju važnih odluka za zajednicu, ocjenjuje da li je njihova uloga pretežno građanska ili pretežno podanička.				
Procjenjuje svoju spremnost i osposobljenost za građanski aktivizam.			Objektivno procjenjuje svoja znanja, vještine i stavove u odnosu na ono što bi, u idealnom smislu, trebao biti kompetentan građanin, ističe svoje jake i slabe strane u odnosu na taj ideal kojem teži i predlaže korake koje će poduzeti za unapređenje svojih kompetencija.				
Predlaže aktivnosti ili inicijative koje će osnažiti opredjeljenost mladih ljudi da rade na razvoju svojih građanskih kompetencija.			Osmišljava i prezentira najmanje dvije aktivnosti ili inicijative koje bi mogle pomoći mladima da ozbiljnije shvate značaj razvoja građanskih kompetencija i aktivnog građanstva u demokratskom društvu.				

Nastavna cjelina	Nastavna jedinica	Broj časova	Specifični ishodi nastavne jedinice	Kriteriji vrednovanja ishoda u nastavnim jedinicama	Oblast ZJNPP	Komponenta ZJNPP	Programski/uopćeni ishodi (ZJNPP)
	Izbor dobrog lidera	2	Uočava da neinformiran i neodgovoran izbor osoba na pozicije autoriteta može biti prepreka punom ostvarenju demokratskih vrijednosti u savremenom društvu.	Jasno navodi i konkretnim primjerima argumentira moguće posljedice neinformiranog i neodgovornog izbora osoba na pozicije autoriteta.	2	1	Uočava i analizira prepreke punom ostvarenju demokratskih vrijednosti u savremenom društvu.
			Objašnjava ulogu i karakteristike uspješnog lidera neke grupe ili organizacije.	Promišljeno i jasno opisuje ulogu uspješnog lidera, uz osvrt na njegove/njene odgovornosti, stilove upravljanja radom i timom, kvalifikacije, lične karakteristike, postignuća i uticaj na druge članove tima, te uticaj te grupe ili organizacije na druge grupe i organizacije.	2	3	Objašnjava važnost i navodi načine na koje građani mogu kontrolirati djelovanje vlasti.
			Analizira proces procjene izbora osobe na poziciju autoriteta.	Iznosi temeljitu i argumentiranu analizu kriterija koji se koriste prilikom procesa procjene pozicije i kandidata za poziciju autoriteta, uz odgovarajuće primjere iz svakodnevnog života.			
			Upoređuje odgovornosti i ovlaštenja javnih pozicija s karakteristikama i kampanjama kandidata za te javne pozicije.	Uzima za primjer bilo koje dvije javne pozicije. Ispituje i pruža objektivnu usporedbu kvalifikacija i obećanja koje su kandidati za te pozicije predstavili u predizbornim kampanjama s ovlaštenjima i odgovornostima pozicija za koje su se kandidovali.			
	Zalaže se za informiran i odgovoran izbor osobe na poziciju autoriteta.	Izražava jasan, argumentiran i kritički orijentiran stav o izboru osoba na pozicije autoriteta unutar i van škole.					
Demokratski izbori	2	Identificira karakteristike demokratskih izbora.	Samostalno navodi potpun popis karakteristika demokratskih izbora.	1	1	Opisuje slobode, prava, odgovornosti i dužnosti pojedinca u društvu.	
		Objašnjava uslove koje vlasti trebaju osigurati za održavanje slobodnih, pravičnih i konkurentnih izbora.	Ispravno navodi i s razumijevanjem opisuje minimalno deset ključnih faktora i mehanizama koji doprinose integritetu izbornog procesa; detaljno argumentira važnost jednog od tih mehanizama, npr. tajnost glasanja.	1	3	Razlikuje pasivno i aktivno građanstvo. Objasnjava važnost društvene solidarnosti te ulogu i oblike	
		Određuje glasanje kao jedan od najvažnijih načina učešća	Jasno i uvjerljivo objašnjava zašto je glasanje temeljni mehanizam ustavne demokratije putem				

Nastavna cjelina	Nastavna jedinica	Broj časova	Specifični ishodi nastavne jedinice	Kriteriji vrednovanja ishoda u nastavnim jedinicama	Oblast ZJNPP	Komponenta ZJNPP	Programski/uopćeni ishodi (ZJNPP)
			građana u ustavnoj demokratiji.	kojeg građani izražavaju svoju volju i učestvuju u donošenju političkih odluka.	2	3	građanskog aktivizma u osiguranju dobrobiti građana. Planira, organizira i učestvuje u građanskim inicijativama. Razlikuje modele demokratske vlasti, objašnjava ulogu građana u njima i navodi važnost participacije građana u demokratskom odlučivanju. Objašnjava važnost i navodi načine na koje građani mogu kontrolirati djelovanje vlasti.
			Procjenjuje ulogu građana u osiguranju transparentnosti, integriteta i legitimnosti izbornog procesa.	Iznosi objektivnu procjenu i argumentirano raspravlja o efikasnosti mehanizama građanskog angažmana u unapređenju demokratičnosti izbornog procesa.			
			Zauzima kritički stav o važnosti učešća građana u izbornom procesu.	Pokazuje jasan i na argumentima utemeljen stav o nužnosti učešća građana u izbornom procesu.			
Kako građani mogu učestvovati?	2		Razlikuje političku od društvene akcije.	Jasno i precizno definiira pojmove političke i društvene akcije, uz navođenje odgovarajućih primjera iz okruženja/ svakodnevnog života.			
			Obrazlaže šta podrazumijeva aktivno i odgovorno građanstvo.	Ispravno i uvjerljivo objašnjava šta je građanska odgovornost i navodi najvažnije odgovornosti i obaveze koje imaju građani demokratskog društva.			
			Upoređuje rezultate društvene akcije sa rezultatima političke akcije.	Pruža detaljnu i argumentima potkrijepljenu usporedbu efikasnosti jedne društvene i jedne političke akcije kojima su građani pokušali riješiti isti problem u zajednici.			
			Analizira načine političkog učešća građana i rangira ih po važnosti.	Iznosi jasnu i detaljnu analizu prednosti i nedostataka načina građanskog učešća navedenih u udžbeniku i rangira ih po važnosti, uz argumentaciju svojih zaključaka.			
			Predlaže modele aktivnog učešća građana.	Prezentira bar dva detaljno razrađena modela aktivnog učešća građana u kontroli vlasti na svim njenim nivoima, s osloncem na odredbe Ustava BiH.			
		Zagovara važnost aktivnog, odgovornog i informiranog građanstva.	Demonstrira značaj aktivnog, odgovornog i informiranog građanstva putem redovnog učešća u školskim i vanškolskim inicijativama koje potiču pozitivne političke promjene i jačaju demokratičnost škole i lokalne zajednice.				

Nastavna/tematska cjelina: Civilno društvo: ista prava – različiti interesi

Cilj izučavanja ove nastavne cjeline je:

- omogućiti učenicima da primijene prethodno stečena znanja i vještine na koncept civilnog društva;
- proširiti znanja učenika o organizacijama, interesnim grupama, pokretima i inicijativama koje djeluju u sklopu civilnog društva i njihovim karakteristikama;
- proširiti znanja učenika o uticaju medija na formiranje javnog mnijenja i političke odluke građana, kao i o medijskim tehnikama manipulacije javnim mnijenjem;
- osposobiti učenike da kritički promišljaju o mogućnostima i preprekama djelovanju civilnog društva na svim nivoima vlasti, da analiziraju djelovanje i efikasnost nevladinih organizacija i interesnih grupa, kao i da propituju transparentnost i objektivnost medija u BiH;
- razviti kod učenika stav o važnosti postojanja razvijenog i aktivnog civilnog društva u zajednici i širem društvenom kontekstu;
- osnažiti učenike da se volonterski uključe u rad organizacija civilnog društva i/ili demokratskih orijentiranih interesnih grupa u zajednici, kao i da podržavaju inicijative i kampanje koje se bore protiv suzbijanja i ograničavanja medijskih sloboda.

Nastavna cjelina	Nastavna jedinica	Broj časova	Specifični ishodi nastavne jedinice	Kriteriji vrednovanja ishoda u nastavnim jedinicama	Oblast ZJNPP	Komponenta ZJNPP	Programski/ uopćeni ishodi (ZJNPP)
Civilno društvo: ista prava – različiti interesi	Civilno društvo i demokratija	2	Razlikuje pojmove: građanska kultura, civilno društvo, nevladine organizacije i građanske inicijative.	Daje jasne, precizne i sveobuhvatne definicije građanske kulture, civilnog društva, nevladinih organizacija i građanskih inicijativa, uz navođenje odgovarajućih primjera.	1	3	Razlikuje pasivno i aktivno građanstvo. Objašnjava važnost društvene solidarnosti te ulogu i oblike građanskog aktivizma u osiguranju dobrobiti građana. Planira, organizira i učestvuje u građanskim inicijativama.
			Propituje stanje građanske kulture u svojoj zajednici.	Argumentirano raspravlja u grupi o stanju građanske kulture u svojoj zajednici i prezentira ključne prepreke za njen puni razvoj, te ideje za prevazilaženje tih prepreka.			
			Analizira mogućnosti i prepreke djelovanju civilnog društva na svim nivoima vlasti.	Iznosi detaljnu analizu kompleksne dinamike između civilnog društva i vlasti koja obuhvata: prednosti partnerstva između civilnog društva i vlasti, prepreke s kojima se civilno društvo suočava u svom djelovanju i uticaj političkog okruženja na djelovanje civilnog društva na svim nivoima vlasti.			
			Rangira ključne faktore koji utiču na efikasno djelovanje civilnog društva.	Istražujući primjere uspješnog djelovanja civilnog društva na različitim nivoima vlasti, izdvaja i rangira ključne faktore, strategije i alate prema njihovoj važnosti u postizanju uspjeha.			

Nastavna cjelina	Nastavna jedinica	Broj časova	Specifični ishodi nastavne jedinice	Kriteriji vrednovanja ishoda u nastavnim jedinicama	Oblast ZJNPP	Komponenta ZJNPP	Programski/uopćeni ishodi (ZJNPP)
			Zalaže se za razvoj i efikasno djelovanje civilnog društva u zajednici.	Aktivno učestvuje u planiranju i realizaciji inicijativa, projekata ili kampanja usmjerenih na rješavanje društvenih problema i podizanje svijesti javnosti o značaju civilnog društva za zajednicu.			
	Predstavljanje građana: organizacije i interesne grupe u civilnom društvu	2	Identificira obilježja i načine slobodnog udruživanja i predstavljanja građana.	Jasno i precizno opisuje karakteristike i načine djelovanja organizacija civilnog društva i interesnih grupa.			
Obrazlaže doprinos organizacija civilnog društva razvoju i demokratizaciji tranzicijskih društava.			Argumentirano raspravlja o ulozi civilnog društva u razvoju i jačanju demokratičnosti država u tranziciji.				
Analizira djelovanje interesnih grupa.			Iznosi jasnu i detaljnu analizu svrhe, prednosti i nedostataka djelovanja različitih interesnih grupa.				
Vrednuje uticaj interesnih grupa na političke odluke i donošenje/izmjene zakona.			Pronalazi dva primjera zakona ili politika koje su izmijenjene ili usvojene aktivizmom i uticajem interesnih grupa, vrednuje i argumentirano predstavlja njihov značaj za cijelo društvo.				
Kreira plan akcije za saradnju škole s organizacijama civilnog društva.			Prezentira plan akcije s konkretnim aktivnostima koje škola u saradnji s organizacijama civilnog društva može provoditi da osnaži svijest učenika i građana o nekom važnom pitanju i potakne ih na aktivno učešće u rješavanju tog pitanja.				
Podržava rad organizacija civilnog društva i demokratski orijentiranih interesnih grupa.			Volonterski se uključuje u rad organizacija civilnog društva i/ili demokratskih orijentiranih interesnih grupa u lokalnoj zajednici i širem društvenom kontekstu, te daje svoj doprinos ostvarivanju njihovih ciljeva usmjerenih na pokretanje pozitivnih promjena u društvu.				
	Uloga medija u demokratiji	2	Razlikuje pojmove: masovni mediji, javno mnijenje, cenzura,	Jasno, ispravno i sveobuhvatno objašnjava šta su masovni mediji i koje su njihove ključne funkcije,			

Nastavna cjelina	Nastavna jedinica	Broj časova	Specifični ishodi nastavne jedinice	Kriteriji vrednovanja ishoda u nastavnim jedinicama	Oblast ZJNPP	Komponenta ZJNPP	Programski/uopćeni ishodi (ZJNPP)
			propaganda, građansko novinarstvo.	šta je javno mnijenje, cenzura, propaganda i građansko novinarstvo.			
			Analizira uloge masovnih medija u demokratskom društvu.	Iznosu detaljnu analizu i argumentirano objašnjava ulogu medija koji su “psi čuvari” demokratije – djeluju u službi građana i zajedničkog dobra i poredi ih s onim medijima za koje možemo reći da su čuvari postojećeg stanja, koji su u službi vlasti i elita.			
			Propituje transparentnost i objektivnost medija u svojoj užoj i široj zajednici.	Koristeći primjere političkih tema analizira transparentnost nekoliko medija i njihovo objektivno izvještavanje javnosti; izdvaja uočene primjere cenzure i propagande u medijskom izvještavanju na tu temu.			
			Procjenjuje uticaj medija u BiH na formiranje javnog mnijenja i političke odluke građana.	Prati trendove, obrasce i pristranosti u načinu na koji se političke teme obrađuju i politički akteri predstavljaju i ocjenjuju u različitim medijskim kanalima i formatima; iznosi objektivnu i primjerima potkrijepljenu procjenu kako ti medijski narativi utiču na političke stavove, uvjerenja i ponašanje članova zajednice.			
			Zauzima kritički stav o značaju medijske i informacijske pismenosti za osnaživanje informisanog, aktivnog i odgovornog građanstva.	Jasno izražava stav o nužnosti edukacije za razvoj medijske pismenosti – osposobljenosti građana da kritički analiziraju i objektivno vrednuju medijski sadržaj, prepoznaju lažne vijesti, dezinformacije, pristrasno izvještavanje i koriste ta znanja i vještine za donošenje informiranih i promišljenih odluka.			
			Zalaže se za slobodu i nezavisnost medija u lokalnoj zajednici i šire.	Podržava inicijative i kampanje koje se bore protiv cenzure, autocenzure, pritiska na novinare i ograničenja medijskih sloboda.			

Nastavna/tematska cjelina: Mi trebamo svijet – svijet treba nas

Cilj izučavanja ove nastavne cjeline je:

- proširiti znanja učenika o dimenzijama globalizacije, globalnom građanstvu, održivom razvoju, evropskim integracijama, EU građanstvu i značaju odgovorne ekonomije i odgovorne potrošnje za održivi razvoj;
- osposobiti učenike da kritički promišljaju o prednostima i nedostacima globalizacije, potencijalne integracije Bosne i Hercegovine u EU i da analiziraju različite aspekte procesa tranzicije Bosne i Hercegovine ka tržišnoj ekonomiji;
- razviti kod učenika stav o važnosti lokalnog, regionalnog i globalnog djelovanja na ostvarivanju ciljeva održivog razvoja;
- osnažiti učenike da učestvuju u inicijativama za zaštitu okoline i da praktikuju etičku i ekološki prihvatljivu potrošnju.

Nastavna cjelina	Nastavna jedinica	Broj časova	Specifični ishodi nastavne jedinice	Kriteriji vrednovanja ishoda u nastavnim jedinicama	Oblast ZJNPP	Komponenta ZJNPP	Programski/ uopćeni ishodi (ZJNPP)
Mi trebamo svijet – svijet treba nas	Globalizacija i demokratija	2	Razlikuje pojmove: globalizacija, globalno građanstvo i održivi razvoj.	Jasno, ispravno i sveobuhvatno opisuje pojmove: globalizacija, globalno građanstvo i održivi razvoj.	3	1	Tumači pojmove „globalizacija“, „međunarodni odnosi“ i „međunarodni akteri“. Upoređuje globalizacijske procese potaknute djelovanjem međunarodnih vladinih i civilnih organizacija s globalizacijskim procesima koji vode stvaranju globalnog tržišta te objašnjava obaveze njihovih država članica. Upoređuje pozitivne i negativne učinke demokratske i ekonomske globalizacije
			Uočava posljedice različitih dimenzija globalizacije.	Tačno i sažeto navodi prednosti i nedostatke ekonomske, političke i kulturne dimenzije globalizacije.			
			Povezuje globalizaciju s uspostavljanjem globalne moći i pojavom novih podjela u svijetu.	Precizno i detaljno objašnjava uspostavljanje globalne moći, nove podjele u svijetu, njihove prednosti i nedostatke.			
			Analizira ključne karakteristike i odgovornosti globalnog građanstva.	Daje detaljnu analizu i argumentirano objašnjava ulogu pojedinca u globalnom društvu, njegovu odgovornost u očuvanju globalnog zajedničkog dobra i ostvarivanju globalnih ciljeva održivog razvoja.			
			Propituje međusobnu povezanost uzroka i posljedica globalnih problema.	Istražuje uzroke i posljedice globalnih problema i uvjerljivo i jasno prezentira zaključke o njihovoj međusobnoj povezanosti.			

Nastavna cjelina	Nastavna jedinica	Broj časova	Specifični ishodi nastavne jedinice	Kriteriji vrednovanja ishoda u nastavnim jedinicama	Oblast ZJNPP	Komponenta ZJNPP	Programski/uopćeni ishodi (ZJNPP)
			Procjenjuje uticaje političke i ekonomske globalizacije na pojedince i sve nivoe vlasti u BiH.	Iznosi uvjerljivu i objektivnu procjenu pozitivnih i negativnih efekata političke i ekonomske globalizacije na pojedince i sve nivoe vlasti u BiH i navodi konkretne primjere za njih iz svakodnevnog života.	3	3	na pojedinca, lokalnu zajednicu i državu, s posebnim osvrtom na BiH. Prepoznaje globalne probleme i argumentira važnost razvoja globalne građanske svijesti za njihovo rješavanje. Tumači potrebu odgovornog i povezanog djelovanja na lokalnoj, nacionalnoj, evropskoj i globalnoj razini kao preduvjeta održivog razvoja.
			Zauzima kritički stav o važnosti odgovornog i povezanog djelovanja na lokalnom, državnom, evropskom i globalnom nivou za ostvarenje ciljeva održivog razvoja.	Izražava jasan, dosljedan i odlučan stav o nužnosti i značaju odgovornog i povezanog djelovanja na lokalnom, državnom, evropskom i globalnom nivou i djeluje u skladu s tim stavom.			
	Vanjska politika Bosne i Hercegovine	2	Uočava razloge međudržavne saradnje.	Promišljeno i argumentirano raspravlja o o važnosti saradnje između država i navodi različite motive koji potiču države na međusobnu saradnju.			
			Identificira prioritete vanjske politike Bosne i Hercegovine.	Jasno i ispravno navodi osnovne pravce i prioritete vanjske politike Bosne i Hercegovine.			
			Vrednuje uticaj saradnje BiH s drugim državama na različite aspekte života građana BiH.	Argumentirano vrednuje uticaj saradnje BiH s drugim državama na vlastito obrazovanje, kulturu, putovanja i pristup savremenim tehnologijama.			
			Zauzima stav o potrebi uspostavljanja i održavanja veza naše države s drugim državama i njenog učešća u međunarodnim insitucijama, programima i inicijativama.	Izražava jasan, dosljedan i odlučan stav o potrebi uspostavljanja veza i održavanja dobre saradnje između naše i drugih država, kao i njenog učešća u međunarodnim institucijama, inicijativama i organizacijama.			
	Međunarodne organizacije u Bosni i Hercegovini	2	Prepoznaje ulogu međunarodnih organizacija u Bosni i Hercegovini.	Jasno i ispravno opisuje ulogu međunarodnih organizacija u BiH u podršci procesima izgradnje mira, obnove društva te promoviranja razvoja i stabilnosti u državi.			
			Identificira najvažnije međunarodne organizacije u Bosni i Hercegovini.	Samostalno, bez pomoći nastavnika, imenuje najvažnije međunarodne organizacije u Bosni			

Nastavna cjelina	Nastavna jedinica	Broj časova	Specifični ishodi nastavne jedinice	Kriteriji vrednovanja ishoda u nastavnim jedinicama	Oblast ZJNPP	Komponenta ZJNPP	Programski/uopćeni ishodi (ZJNPP)
				i Hercegovini i navodi oblasti njihovog djelovanja.			
			Propituje efikasnost i perspektivu međunarodnih organizacija u Bosni i Hercegovini.	Argumentirano raspravlja u grupi o uticaju međunarodnih organizacija na političku, ekonomsku i društvenu stabilnost BiH, te iznosi svoje predviđanje o budućem angažmanu ovih organizacija u našoj državi.			
			Analizira glavne razlike u ciljevima i djelovanju međunarodnih političkih i finansijskih organizacija na globalnom planu.	Iznosi sažetu komparativnu analizu i argumentirano objašnjava osnovne razlike u ciljevima i djelovanju međunarodnih političkih organizacija u odnosu na međunarodne finansijske organizacije na globalnom planu.			
			Zauzima stav o značaju prisustva međunarodnih organizacija u BiH.	Izražava jasan, dosljedan i odlučan stav zasnovan na kritičkom promišljanju pozitivnih i negativnih strana djelovanja međunarodnih organizacija u BiH.			
	Evropska unija	2	Obrazlaže historiju evropskih integracija.	Jasno i ispravno navodi i objašnjava ideje na kojima se temeljilo ujedinjenje Evrope, sažeto opisuje historiju evropskih integracija te navodi najvažnije organizacije i instrumente ujedinjenja.	3	2	Tumači pojam i opisuje historiju evropskih integracija. Objašnjava ustrojstvo EU, njene glavne vrijednosti i ciljeve, obaveze država članica i ulogu građana u evropskim integracijama. Analizira političke, kulturne i ekonomske učinke evropskog ujedinjenja i procjenjuje prednosti i nedostatke ulaska BiH u EU.
			Identificira najvažnije institucije, vrijednosti i ciljeve EU.	Precizno i samostalno navodi najvažnije institucije EU i njihove nadležnosti, te bar tri vrijednosti i tri cilja Evropske unije.			
			Analizira odnos statusa EU građanina i građanina državljanina neke od država članica, te ulogu građana u jačanju EU.	Iznosi detaljnu analizu i argumentirano govori o pravima, obavezama i povlasticama koje proizlaze iz EU građanstva u odnosu na status građanina neke od država članica i zaključuje kakav doprinos se očekuje od EU građana u osiguranju stabilnosti, demokratičnosti i prosperiteta Evropske unije.			

Nastavna cjelina	Nastavna jedinica	Broj časova	Specifični ishodi nastavne jedinice	Kriteriji vrednovanja ishoda u nastavnim jedinicama	Oblast ZJNPP	Komponenta ZJNPP	Programski/uopćeni ishodi (ZJNPP)
			Procjenjuje kako bi članstvo u EU moglo uticati na ekonomiju, tržište rada i životni standard u BiH.	Daje promišljenu i objektivnu procjenu pozitivnih i negativnih aspekata integracije Bosne i Hercegovine u Evropsku uniju u oblasti ekonomije, tržišta rada i životnog standarda.			
			Zauzima stav o potrebi integracije Bosne i Hercegovine u Evropsku uniju.	Izražava jasan, dosljedan i odlučan stav zasnovan na kritičkoj procjeni pozitivnih i negativnih aspekata integracije Bosne i Hercegovine u Evropsku uniju.			
	Demokratija i ekonomija	2	Prepoznaje osnovne ekonomske sisteme, te uticaj i ulogu građana i vlasti u tim sistemima.	Jasno i ispravno opisuje osnovne ekonomske sisteme, navodi ulogu građana i vlasti u tim sistemima i objašnjava kako tržišna ekonomija osnažuje ekonomsku i političku slobodu pojedinca i društva.	3	3	Tumači potrebu odgovornog i povezanog djelovanja na lokalnoj, nacionalnoj, evropskoj i globalnoj razini kao preduvjeta održivog razvoja. Prepoznaje važnost odgovorne ekonomije za održivi razvoj. Zagovara odgovornost sadašnjih generacija za dobrobit budućih generacija.
			Propituje da li sadašnje generacije svojim ponašanjem ugrožavaju buduće generacije.	Istražuje da li i na koje načine ljudi danas ugrožavaju buduće generacije; svoje tvrdnje dokazuje konkretnim primjerima takvog ponašanja.			
			Analizira koncepte odgovorne ekonomije i odgovorne potrošnje.	Iznosi detaljnu analizu i jasno argumentira koncepte odgovorne ekonomije i odgovorne potrošnje, uključujući njihove ključne karakteristike, ciljeve i implikacije za društvo i okolinu, te izvodi zaključak o značaju odgovorne ekonomije i potrošnje za održivi razvoj.			
			Zagovara odgovornost sadašnjih generacija za dobrobit budućih generacija.	Jasno i javno izražava uvjerenje da su odgovorna ekonomija i odgovorna potrošnja na svim nivoima društvenog organizovanja preduslovi održivog razvoja; planira i učestvuje u lokalnim inicijativama za zaštitu okoline; praktikuje etičko i ekološki prihvatljivo trošenje; podržava lokalne proizvođače.			

Nastavna cjelina	Nastavna jedinica	Broj časova	Specifični ishodi nastavne jedinice	Kriteriji vrednovanja ishoda u nastavnim jedinicama	Oblast ZJNPP	Komponenta ZJNPP	Programski/uopćeni ishodi (ZJNPP)
	Ekonomski problemi zemalja u tranziciji	2	Prepoznaje činjenicu da se BiH nalazi u procesu ekonomske tranzicije.	Tumači proces ekonomske tranzicije i objašnjava u kojoj fazi tog procesa je Bosna i Hercegovina.			
			Obrazlaže ključne faktore procesa ekonomske tranzicije Bosne i Hercegovine.	Navodi i objašnjava izazove i prednosti ekonomske tranzicije Bosne i Hercegovine.			
			Upoređuje proces ekonomske tranzicije u Bosni i Hercegovini s primjerima drugih država koje su uspješno prošle kroz tranziciju.	Detaljno poredi i argumentirano govori o sličnostima i razlikama u strategijama i politikama koje su primijenjene u procesima tranzicije BiH i drugih država, izdvaja faktore koji su doprinijeli uspješnoj tranziciji tih država i izvodi zaključak o lekcijama koje mogu biti primijenjene u BiH.			
			Predlaže korake koje bi građani mogli poduzeti kako bi podržali uspješnu tranziciju Bosne i Hercegovine ka tržišnoj ekonomiji.	Prezentira prijedlog bar dvije inicijative koje promoviraju transparentnost i borbu protiv korupcije u javnom i privatnom sektoru, smanjenje poreza, digitalizaciju itd.			

Praktična nastava “Projekt građanin”

Cilj izučavanja praktične nastave je:

- omogućiti učenicima da u praksi primjene građanska znanja i vještine koje su razvili u redovnoj nastavi građanskog obrazovanja putem istraživanja i rješavanja problema javne politike u lokalnoj zajednici ili širem kontekstu;
- proširiti znanja učenika o organizaciji (vertikalna i horizontalna struktura) vlasti, nivoima i granama vlasti, nadležnostima konkretnih institucija vlasti na svakom nivou odlučivanja (donošenja javne politike);
- pripremiti učenike za ulogu aktivnih, odgovornih i informiranih građana demokratskog društva, uključenih u procese odlučivanja u njihovim zajednicama;
- osposobiti učenike da koriste mehanizme putem kojih građani i građanke mogu biti dio procesa odlučivanja o javnom interesu i zajedničkom dobru, te mehanizme putem kojih mogu zaštititi i zagovarati ostvarivanje svojih prava i sloboda;
- osnažiti učenike da aktivno učestvuju u rješavanju problema javne politike.

Praktična nastava "Projekt građanin"	Broj časova	Specifični ishodi nastavne jedinice	Kriteriji vrednovanja ishoda u nastavnim jedinicama	Oblast ZJNPP	Komponenta ZJNPP	Programski/uopćeni ishodi (ZJNPP)
	10 -12	Identificira važne probleme javne politike u zajednici.	Navodi probleme u zajednici koji zahtijevaju sistemska rješenja – intervenciju nadležnih institucija vlasti.	2	4	Tumači pojam „javne politike“ kao zbir mjera koje vlast donosi u cilju unapređenja društvenog života. Prepoznaje odgovornosti koje središnje i lokalne vlasti i javne institucije imaju u provođenju javne politike. Objašnjava načine i argumentira važnost učešća građana u izradi, provođenju i vrednovanju mjera javne politike.
		Istražuje probleme javne politike u zajednici.	Prikuplja informacije o problemima javne politike u zajednici korištenjem različitih izvora informacija (razgovor sa odraslima, anketiranje vršnjaka, web portali, itd.).			
		Kritički analizira postojeću javnu politiku.	Iznosi detaljnu analizu kojom jasno prikazuje sve prednosti i nedostatke postojeće javne politike kojima vlast pokušava riješiti problem, alternativnih mjera koje predlažu opozicija, interesne grupe građana, itd., te mjera javne politike koje su za isti ili sličan problem usvojile i provode druge zajednice;			
		Predlaže mjeru javne politike koja će riješiti problem u zajednici.	Jasno i sadržajno predstavlja mjeru javne politike koju podržava i čije usvajanje zagovara njegovo/njeno odjeljenje, određuje instituciju vlasti nadležnu za njeno usvajanje i daje detaljan prikaz provedbe te mjere i potrebnih izdvajanja iz javnog budžeta u svrhu njene provedbe.			
		Kreira plan akcije za usvajanje predložene mjere javne politike.	Predstavlja detaljno razrađen plan akcije za usvajanje predložene alternativne mjere javne politike i opisuje aktivnosti koje građani mogu poduzeti kako bi izvršili pritisak na vlast da razmatra, raspravlja i odlučuje o njihovom prijedlogu.			
		Zagovara usvajanje predložene mjere javne politike.	Koristi različite zagovaračke metode s ciljem osiguravanja podrške šire javnosti za rješavanje društvenog problema i uticaja na usvajanje ili izmjenu određene javne politike.			

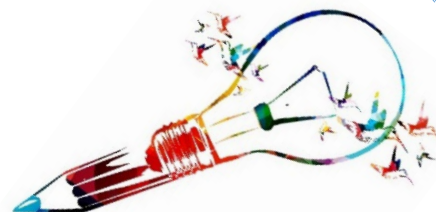
STRATEGIJE I METODE POUČAVANJA U NASTAVI BAZIRANOJ NA ISHODIMA UČENJA

Nastava građanskog obrazovanja naglašava aktivno učešće svih aktera nastavnog procesa, koje će omogućiti maksimalnu interakciju između nastavnika i učenika, među učenicima, kao i između učenika i nastavnog sadržaja.

Nastavnici imaju ključnu ulogu u vođenju nastavnog procesa, motiviranju, poticanju njihove radoznalosti, kreativnosti i interesa za istraživanje nastavnog sadržaja. Njihova uloga nije puko prenošenje informacija, već pružanje podrške učenicima u samostalnom istraživanju tema, individualnom učenju i napredovanju.

„Poučavanje nije puko prenošenje činjenica - to je nadahnuće za promjenu. Učenje je više od usvajanja činjenica - to je sticanje razumijevanja.”

William Arthur Ward

Nastavnici trebaju biti sposobni i spremni da se prilagode različitim stilovima učenja svojih učenika, da potiču učenike na dijalog, saradnju u radu na problemskim zadacima, razmjeni ideja i da stvaraju poticajno okruženje za lični razvoj i učenje. S druge strane, u savremenoj nastavi učenici su suodgovorni akteri u procesu učenja i postizanju napretka.

Važno je naglasiti da je **diferencijacija** nastave putem dodjeljivanja zadataka različite kompleksnosti, baziranih na individualnim potrebama i mogućnostima učenika, ključna strategija koja omogućuje svakom učeniku i učenici da ostvare svoj puni potencijal. Ova praksa osigurava da nema onih koji zaostaju, kao ni onih koji se dosađuju u učionici, jer se aktivnosti temelje na individualiziranom pristupu svakom učeniku i učenici. Uz stručno-timsku podršku kompetentan nastavnik/ca će biti u mogućnosti da prilagodi inovirani i sa ZJNPP usklađeni predmetni kurikulum spoznajnim mogućnostima i interesovanjima učenika s atipičnim razvojem.

Naprednijim učenicima mogu se ponuditi izazovniji zadaci ili dodatni projekt (*u inoviranim udžbenicima građanskog obrazovanja svaka nastavna jedinica sadrži dio „za učenike/ce koji žele znati više”*), dok će učenicima s poteškoćama biti pružena dodatna podrška, više vremena ili prilagođeni materijali.

Učenici rade individualno, u parovima i malim grupama, igraju razne uloge, učestvuju u simulacijama i prezentacijama, prikupljaju podatke u terenskoj nastavi, kreiraju scenarije za donošenje odluka, samostalno istražuju, argumentirano iskazuju stavove, raspravljaju o različitim društvenim zbivanjima, aktivno učestvuju u drugim interaktivnim i stvaralačkim vježbama uz primjenu novih tehnologija i digitalnih alata. Kombinovanjem navedenih i drugih vježbi, osigurava se potpuno i primjenjivo građansko znanje, optimalni razvoj intelektualnih i participativnih građanskih vještina, digitalnih kompetencija, formiraju pozitivni stavovi prema učenju i učešću, kao i posvećenost demokratskim vrijednostima i načelima. Savremena nastava stavlja naglasak na postizanje konkretnih ishoda učenja, odnosno razvoj određenih kompetencija. Nastavnik/ca i učenik/ca zajednički rade na ostvarenju tih ishoda koristeći se različitim strategijama i metodama. Adekvatne strategije i metode poučavanja u velikoj mjeri mogu usmjeriti, poboljšati i ubrzati proces poučavanja i učenja, te unaprijediti njegov kvalitet i efikasnost.

Usklađivanje strategija i metoda poučavanja s očekivanim ishodima učenja (prilagođeno prema Wiggins i McTighe, 2005):

OČEKIVANI ISHODI UČENJA	NASTAVNE METODE I STRATEGIJE
Primiti, usvojiti, odgovoriti 1. Opaziti, poduzeti, uvježbati, usavršiti 2. Slušati, motriti, zabilježiti, pitati 3. Odgovoriti, uzvratiti	Direktne ili instruktivne 1. Prikazivanje ili modeliranje 2. Predavanje 3. Postavljanje pitanja (konvergentno)
Konstruisati, ispitati i proširiti značenje 1. Usporediti, podstaći, definirati, uopćiti 2. Saradivati, potpomagati druge, poučiti 3. Slušati, pitati, razmatrati, objasniti 4. Pretpostaviti, prikupiti podatke, analizirati 5. Predočiti, povezati, prikazati veze 6. Pitati, istražiti zaključak, podržati 7. Postaviti problem, riješiti, vrednovati 8. Odgovoriti i objasniti, razmotriti, promisliti 9. Razjasniti, pitati, predvidjeti, poučiti 10. Ispitati, razmotriti, osporiti, raspraviti 11. Razmotriti, objasniti, osporiti, opravdati 12. Iznositi ideje, organizirati, skicirati, preraditi	Aktivne ili konstruktivističke 1. Razvijanje koncepata 2. Saradničko učenje 3. Rasprava/debata 4. Eksperimentalno istraživanje 5. Grafički prikazi 6. Vođeno istraživanje 7. Problemska metoda 8. Postavljanje otvorenih pitanja 9. Recipročno poučavanje 10. Simulacije 11. Sokratski seminar 12. Pisani radovi
Usavršiti vještine, duboko razumjeti 1. Slušati, razmotriti, uvježbati, ponoviti 2. Preispitati, razmotriti, usavršiti, preraditi	Poučavanje uvježbavanjem 1. Uvježbavanje i povratna informacija 2. Vođeno uvježbavanje

S namjerom da se predmetnim nastavnicima olakša rad, u nastavnim jedinicama inoviranih udžbenika Osnovi demokratije i Demokratija i ljudska prava (Civitas, 2023.) naznačen je preporučeni oblik rada (kada se preporučuje individualni rad, koje sadržaje učenici mogu i trebaju istraživati u paru ili radeći u manjim grupama), a pitanja i zadaci su koncipirani na način da obuhvataju veliki broj aktivnih i interaktivnih metoda i strategija poput istraživačkog učenja, problemskih zadataka, saradničkog učenja, debata/rasprava, umjetničkih metoda (poezija, crtanje), intervjua, igranja uloga, simulacija, studija slučaja, izrada prezentacije i postera, itd.

Metodičke preporuke za nastavnike su:

- Kreiranje i inventivno ostvarivanje mikroplanova interaktivne nastave;
- Individualno, tandemsko i učenje u malim grupama;
- Angažovanje pojedinaca iz zajednice i odgovorna upotreba medija kao izvora informacija;
- Vođenje razgovora u odjeljenju/virtualnom odjeljenju;
- Korištenje intelektualnih sredstava u analizi pitanja;
- Funkcionalna upotreba digitalnih alata u nastavi i razvijanje digitalnih kompetencija;
- Razvijanje intelektualnih sposobnosti kao i sposobnosti aktivnog učešća;
- Praćenje i provjeravanje kvaliteta rada učenika, stalna formativna i povremena sumativna evaluacija građanskih znanja, vještina, i stavova.

U nastavku navodimo nekoliko dodatnih inovativnih metoda koje se mogu koristiti u nastavi baziranoj na ishodima učenja.

Obrnuta učionica

Koncept obrnute učionice razvijen je od strane dva profesora (Jonathan Bergman i Aaron Sams) koji su primijetili da njihovi učenici često ne uspijevaju aktivno i u potpunosti pratiti sadržaj koji im je prezentovan tokom časa, te da im se dileme, nejasnoće i pitanja javljaju tek kada odu kući i počnu raditi domaću zadaću. Uočili su da su nastavnici u mnogo većoj mjeri potrebni učenicima kada postoje nejasnoće i pitanja, a u manjoj mjeri za samu prezentaciju novih sadržaja. Zaključili su da učenje većine novih sadržaja treba da se odvija kod kuće, izvan nastave, a nastava treba biti platforma za raspravu o pregledanim materijalima, rješavanje pitanja i nedoumica koje učenici imaju, rad na zadacima.

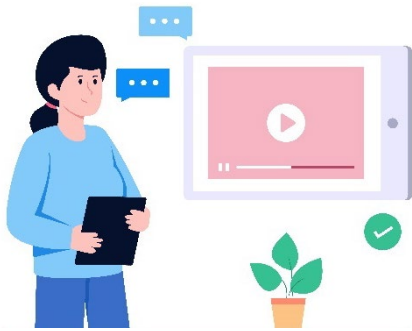
Dakle, u klasičnoj učionici učenici dobiju domaću zadaću i zadatke koje rješavaju kod kuće kao nastavak rada na ostvarivanju odgojno-obrazovnih ishoda, a u obrnutoj učionici učenici zadatke rješavaju na času, a nove sadržaje uče kod kuće (nastavnik/ca unaprijed priprema i bira materijale koje učenici trebaju pregledati kod kuće u vrijeme koje njima najviše odgovara). Na ovaj način učenicima se omogućuje da sami upravljaju svojim učenjem, razvijaju samoregulacijske vještine i preuzimaju odgovornost za svoj napredak. Ako se radi o digitalnim materijalima, ovakav pristup posebno je privlačan generaciji učenika koja je odrasla s internetom i prirodno se snalazi u online okruženju. Obrnuta

učionica ispunjava mnoge kriterije savremene nastave, jer podstiče međusobnu interakciju između nastavnika i učenika - ali i među učenicima, aktivno učenje, samostalno istraživanje i prilagodbu

učenja individualnim stilovima. Osim toga, nastavnik/ca tokom časa ima dovoljno vremena da pruži kvalitetne povratne informacije i pomogne onim učenicima koji imaju nejasnoće, nedoumice ili teže usvajaju nastavne sadržaje. Uloga nastavnika kao voditelja i mentora je izraženija.

Učeničko predavanje

Nastavnik/ca zadaje određenu temu ili oblast koju učenik/ca treba istražiti. Tema može biti dio sadržaja nastavne jedinice koju će učenik/ca predstaviti ostalim učenicima u odjeljenju ili prošireni sadržaj koji zahtijeva dodatno istraživanje drugih izvora informacija. Veoma je važno da učenik/ca bude upoznat/a s tim šta nastavnik/ca očekuje da će biti predstavljeno i koje ključne informacije treba iskomunicirati. Učenik/ca treba istražiti, proučiti i u potpunosti razumjeti temu koju će izlagati, a ima slobodu da

odabere da li će izlaganje biti u formi usmenog izlaganja, medijske prezentacije, demonstracije ili će koristiti neki drugi kreativni pristup kojim će zaokupiti pažnju svojih vršnjaka. Učenik/ca preuzima odgovornost za uspješno prenošenje znanja svojim vršnjacima. To podrazumijeva uzimanje u obzir različitih nivoa razumijevanja i sposobnosti ostalih učenika u odjeljenju. Osim što podstiče učenike na preuzimanje odgovornosti, samostalno istraživanje i samousmjerenom učenje, ova metoda pomaže učenicima da se kreativno izraze, te poboljšaju svoje komunikacijske vještine, samopouzdanje i sposobnosti javnog nastupa.

Semafor

Semafor metoda omogućuje nastavnicima da bolje razumiju stavove i predznanje svojih učenika, a može se koristiti u svim fazama nastave kada je potrebno podstaći učenike na aktivno učešće i iznošenje vlastitih stavova. Nastavnik/ca iznosi tezu ili pitanje koje zahtijeva od učenika da iskažu svoj stav, npr. “da li nam je potrebna vlast?” Učenici koriste papiriće u bojama semafora kako bi izrazili svoje stavove. Crveni papirić znači da se ne slažu ili je odgovor na pitanje “ne”, zeleni papirić znači da se slažu ili je odgovor na pitanje “da”, a žuti papirić označava suzdržanost ili nesigurnost. Ova vizuelna komponenta olakšava praćenje stavova svakog učenika/ svake učenice. Osim papirića, nastavnici za ovu metodu mogu koristiti prostor u učionici. Učenici koji se slažu s tezom mogu otići na jednu stranu, dok oni koji se ne slažu odlaze na drugu stranu. Oni koji su suzdržani ili nesigurni odlaze na sredinu učionice. Tako se učenici mogu kretati po prostoru i dobija se nova dinamika. Nakon što su učenici izrazili svoje stavove, nastavnik/ca može pokrenuti raspravu o različitim mišljenjima, što vodi dubljem razumijevanju i analizi teme te podstiče kritičko razmišljanje.

Igrifikacija (ili gejmfikacija)

Igrifikacija je proces transformacije učenja u igru koji koristi elemente iz video igrica kako bi se podstakla interakcija i angažman učenika u učionici. Osnovni elementi igara poput izazova, bodovanja, rangiranja, napredovanja kroz nivoe i nagrada su ono što čini da djeca i mladi budu “prikovani” za računar ili mobitel dok igraju video igre. Igrifikacija se može uspješno primijeniti ne samo u online okruženju, već i u tradicionalnoj učionici.

Prvi korak u igrifikaciji učionice je izbor teme ili koncepta. Nastavnik/ca razvija niz raznolikih i zanimljivih izazova i misija (zadaci, kvizovi, istraživanja, takmičenja i sl.) koje učenici trebaju da savladaju kako bi napredovali u igri. Svaki izazov treba biti jasno definisan i povezan sa ciljevima nastave. Pored toga, nastavnik/ca treba da osmisli sistem bodovanja, rangiranja, nagrađivanja i sl. Mogu se dodati elementi gdje timovi ili pojedinci mogu da saraduju kako bi postigli zajedničke ciljeve. Postavljanje vremenskog ograničenja za učeničke aktivnosti predstavlja dodatni izazov u igri. Prije početka “igre”, pravila trebaju biti jasna i razumljiva svim učenicima kako bi se izbjegle zabune i nesporazumi. Za napredak u igri učenici dobivaju bodove, prelazak na više nivoe, medalje, nagrade (kada ostvare određeni broj bodova, prođu određene nivoe i sl). Bodovna rang lista se može istaći na vidnom mjestu u učionici kako bi dodatno motivisala učenike. Nastavnik/ca održava komunikaciju sa učenicima i pruža povratne informacije o njihovom napretku.

Za potrebe igrifikacije, učionica se može “pretvoriti” u medijsku kuću, a učenici mogu postati istraživački novinari, ili u instituciju vlasti gdje učenici postaju zastupnici u skupštini, načelnici, ministri, predsjednici, itd. Proces gejmfikacije je dinamičan i zahtijeva kontinuirano razmišljanje i prilagođavanje. Nastavnici trebaju biti spremni da prilagode igru kako bi odgovarala potrebama i interesovanjima učenika.

Vizualizacija pojmova i koncepata

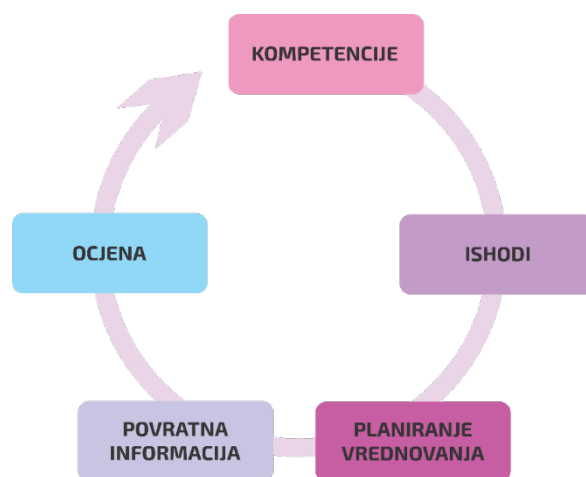
Transformacija apstraktnih pojmova i koncepata u živopisna i praktična iskustva može pomoći učenicima da bolje razumiju kako se ono o čemu uče primjenjuje u stvarnom svijetu. To može uključivati korištenje interaktivne table za prikaz slika, ilustracija, animacija i interesantnih video materijala, kao i korištenje grafova, dijagrama, umnih mapa i sl. tokom nastave.

VREDNOVANJE UČENIČKIH POSTIGNUĆA

Vrednovanje je kontinuirano praćenje i prikupljanje podataka tokom procesa učenja o postignućima učenika i stečenim znanjima, vještinama i izgrađenim stavovima. Vrednovanjem provjeravamo da li su planirani ciljevi i ishodi ostvareni.

Prema svrsi, možemo razlikovati tri osnovna tipa vrednovanja učeničkih postignuća: dijagnostičko, formativno i sumativno vrednovanje.

DIJAGNOSTIČKO VREDNOVANJE je tip vrednovanja koje nastavnik/ca provodi na početku nastavnog procesa kako bi utvrdio/la postojeća znanja, vještine i stavove učenika o određenom konceptu, tematskoj cjelini ili pojmu. Cilj je da nastavnik/ca prikupi adekvatne informacije o predznanju i postojećim vještinama učenika, o njihovim sposobnostima i stilovima učenja kako bi mogao/la bolje planirati nastavni proces. Dijagnostičko vrednovanje osigurava osnov za uspješno učenje i poučavanje jer omogućuje nastavnicima da svoje metode i podršku učenicima prilagode stvarnim potrebama.

Na početku svake nastavne jedinice u udžbeniku za srednju školu “Demokratija i ljudska prava” nalazi se pitanje ili zadatak koji se može koristiti za dijagnostičko vrednovanje. Primjer iz nastavne jedinice 14: “Argumentuj stav: Tišina ubija demokratiju!”

Naravno, to je samo prijedlog zadatka koji ima za cilj da nastavniku/ci olakša rad, a sve nastavnike uvijek ohrabujemo da budu inovativni i osmisle nova, za njihove učenike adekvatnija pitanja i zadatke.

Zbog mlađeg uzrasta učenika i kompleksnosti sadržaja, udžbenik za osnovnu školu “Osnovi demokratije” samo u pojedinim lekcijama sadrži ova pitanja/zadatke, ali kao dijagnostičko vrednovanje može poslužiti procjena učeničkog predznanja o nepoznatim pojmovima u svakoj nastavnoj jedinici.

FORMATIVNO VREDNOVANJE predstavlja proces kontinuiranog praćenja i procjene napretka učenika tokom nastavnog procesa. Ovaj tip vrednovanja fokusira se na dobivanje saznanja o tome da li i koliko učenici napreduju u usvajanju znanja i vještina, te u kojoj se mjeri razvijaju u svom procesu učenja. Važno je naglasiti da se prilikom formativnog vrednovanja učenici **ne ocjenjuju** (ni opisnim ni brojčanim ocjenama), nego je ono usmjereno na to da se učenicima daju **konstruktivne povratne informacije**, da im se pomogne prepoznati njihove jake i slabe strane, te da ih se usmjeri ka njihovom napretku u učenju. Osim toga, formativno vrednovanje podrazumijeva da će

nastavnici rezultate ovog vrednovanja koristiti kao smjernice za prilagodbu svojih strategija i metoda poučavanja kako bi ih uskladili sa stvarnim potrebama učenika i na taj način učenje učinili uspješnijim i kvalitetnijim.

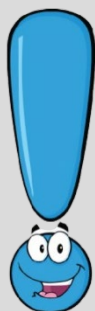
Konstruktivna povratna informacija treba učeniku/ci dati odgovor na sljedeća pitanja: Kako napredujem u odnosu na cilj - koliko sam blizu cilja? Šta dalje - koje aktivnosti trebam poduzeti da ostvarim zacrtane ciljeve? Povratna informacija koja odgovara na ova pitanja omogućava učenicima da budu svjesni svog napretka, da postave realne ciljeve i razviju plan za dalje učenje.

Nakon svakog poglavlja, većina nastavnih jedinica udžbenika “Demokratija i ljudska prava” i “Osnovi demokratije” sadrži pitanja, zadatke ili vježbe za procjenu ili samoprocjenu napretka učenika i mogu se koristiti kao alat za formativno vrednovanje (ali i za sumativno).

SUMATIVNO VREDNOVANJE se provodi nakon završetka određene nastavne jedinice, tematske cjeline ili vremenskog razdoblja i ima za cilj vrednovati učeničko postignuće, odnosno procijeniti da li je i u kojoj mjeri učenik/ca usvojio/la adekvatne kompetencije (znanja, vještine i stavove), odnosno ostvario/la planirane ishode učenja. Ovaj tip vrednovanja obično uključuje dodjelu ocjene (brojčane ili opisne) koja reflektira nivo učeničkog postignuća.

Osim pitanja/zadataka/vježbi koje slijede nakon poglavlja nastavne jedinice, svaka nastavna jedinica sadrži pitanja ili zadatke za provjeru razumijevanja i primjenu naučenog.

Način ocjenjivanja ne treba biti klasičan i tradicionalan, jer ni organizacija nastave nije takva. S obzirom na timski rad i interaktivno učenje, nastavnik/ca treba da na jednostavan način vrednuje rad svakog učenika/svake učenice na osnovu elemenata kao što su:

Savremeni kurikularni pristup naglašava pomak od tradicionalnih oblika i metoda vrednovanja (sumativno) ka savremenijim oblicima i metodama vrednovanja (formativno).

- Razumijevanje osnovnih ideja, koncepata i principa, kao i načina na koji se oni primjenjuju u praksi;
- Aktivnost učešća u parovima, malim grupama i individualno u odjeljenju;
- Interakcija s drugim učenicima u odjeljenju i izvan učionice;
- Iskazan nivo usvajanja znanja i vještina – od mogućnosti identifikacije, sve do primjene složenih intelektualnih građanskih vještina, sposobnosti, analize i sinteze u svakodnevnim životnim situacijama;
- Pisanje eseja, kreiranje ilustracija, izrada prezentacija;
- Praćenje događaja iz javne sfere izvan nastavnog procesa;
- Funkcionalna upotreba digitalnih alata i medijsko-informacionih tehnologija u istraživanju i učenju;
- Zauzimanje i iskazivanje građanskih stavova; djelovanje u skladu s njima.

Svaku ocjenu treba dati javno, uz obrazloženje, jer samo tako učenik/ca može imati motiv za postizanjem boljih rezultata. Preporučuje se samoocjenjivanje, tandemsko, grupno i odjeljensko ocjenjivanje.

U postupku zaključivanja ocjene, nastavnik/ca analizira rad učenika/ce tokom cijele godine i procjenjuje njegov/njen ukupni napredak u ostvarenju očekivanih ishoda učenja. Ukupna ocjena proizlazi iz zbroja bodova za svaki odabrani element vrednovanja. Dodatni elementi kojima se vrednuje angažovanost učenika u nastavi su:

- Odgovornost - na vrijeme ispunjava sve obaveze, zadatke i aktivnosti; preuzima odgovornost za vlastito učenje i ponašanje u okruženju; ulaže trud i istrajava u učenju i radu.
- Samostalnost i samoinicijativnost - samostalno uči, rješava zadatke i izvršava aktivnosti; ispunjava obaveze uz poticaj nastavnika/ice; na času aktivno radi i uči, planira, prati i regulira vlastito učenje.
- Komunikacija i saradnja - uspješno komunicira i saraduje s drugim učenicima i učenicama i nastavnikom ili nastavnicom.

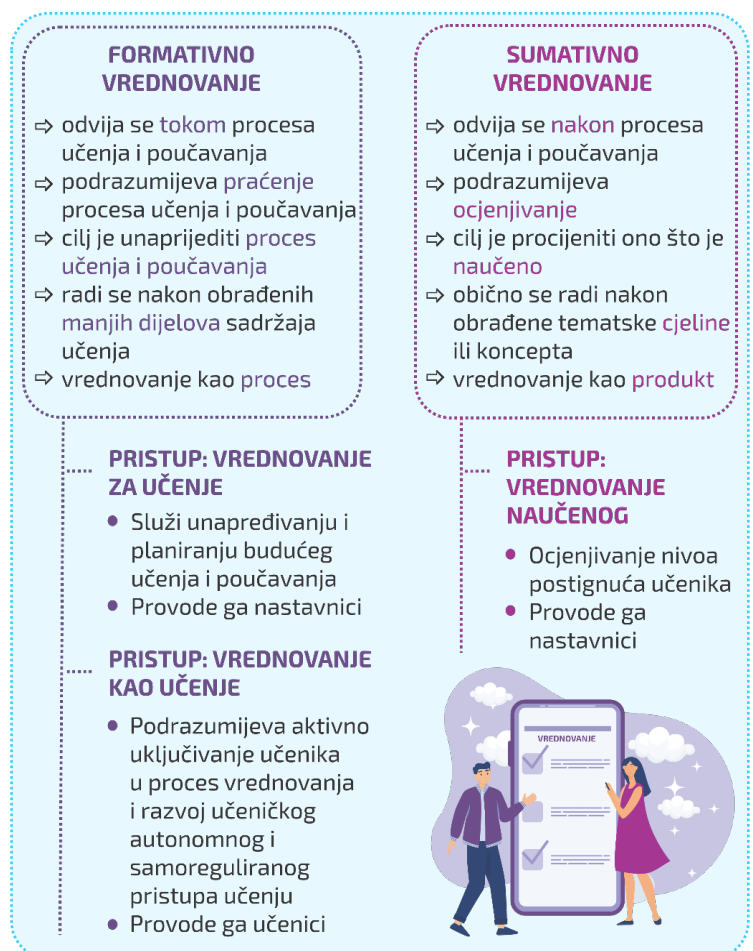
Postoje tri pristupa vrednovanju: vrednovanje za učenje, vrednovanje kao učenje i vrednovanje naučenog.

VREDNOVANJE ZA UČENJE se kontinuirano odvija u toku učenja i poučavanja i kao takvo služi unapređivanju trenutnog učenja, poučavanja i planiranja narednih aktivnosti. Ono ne rezultira konačnom ocjenom, nego kvalitativnom povratnom informacijom kojoj je svrha unapređenja procesa učenja i poučavanja.

VREDNOVANJE KAO UČENJE realizuje se kada učenici razvijaju metakognitivna umijeća (sposobnost praćenja, evaluiranja i korigovanja vlastitih kognitivnih procesa). To nužno podrazumijeva aktivno uključivanje učenika u proces vrednovanja (samovrednovanje) uz stalnu podršku nastavnika, kako bi se maksimalno potakao razvoj učeničkog autonomnog i samoregularnog učenja.

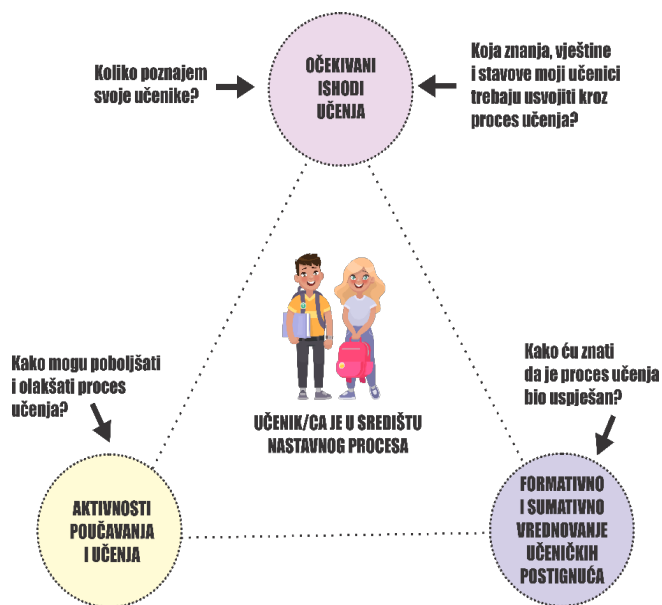
VREDNOVANJE NAUČENOG

podrazumijeva procjenu nivoa postignuća učenika nakon određenog učenja i poučavanja tokom ili na kraju školske godine, a po pravilu se iskazuje ocjenom.

Elementi i kriteriji vrednovanja ostvarenosti ishoda

Prije poučavanja određene nastavne jedinice ili cjeline, nastavnici trebaju imati jasno definiranu sliku o tome kako izgleda kvalitetan rad ili postignuće učenika/ce u vezi sa tom cjelinom. Kvalitetna nastava počinje s razumijevanjem onoga što se želi postići, te s upoznavanjem učenika sa rezultatima koji se od njih očekuju i kriterijima kojima će se vrednovati njihov rad. Definiranje očekivanja omogućava nastavnicima da budu efikasniji u svom radu, a učenicima pomaže u boljem razumijevanju onoga što se od njih očekuje i omogućava im uspješnu samoprocjenu očekivanih rezultata rada.

Transparentnost i objektivnost su ključne komponente vrednovanja, jer osiguravaju da se svaki učenik/svaka učenica ocjenjuje prema unaprijed određenim i jasnim kriterijima, čime se eliminišu subjektivne procjene i pristrasnost. Međutim, važno je također uzeti u obzir i individualne sposobnosti svakog učenika/svake učenice, odnosno činjenicu da različiti učenici napreduju različitim tempom i na različite načine.

Kriteriji vrednovanja predstavljaju očekivane nivoe učeničkih postignuća u određenom elementu vrednovanja u određenom trenutku nastavnog procesa.

S namjerom da se nastavnicima olakša rad, za specifične ishode nastavne jedinice izvedeni su odgovarajući **kriteriji vrednovanja** prema kojima se može utvrditi jesu li ostvareni planirani ishodi učenja.

Elementi vrednovanja (kao što smo već naveli u dijelu Priručnika koji se bavi sumativnim vrednovanjem) mogu biti usvojenost ili razumijevanje sadržaja, primjena ideja i koncepata određene nastavne jedinice, njenog dijela ili tematske cjeline građanskog

obrazovanja, prezentacijske vještine, rad u grupi ili paru, rješavanje problemskog zadatka, praktični rad, zauzimanje i argumentirano iskazivanje stavova, itd.

Primjer kriterija vrednovanja za [element usvojenosti i razumijevanja](#) dijela sadržaja [nastavne jedinice broj 6 udžbenika “Osnovi demokratije”](#); [Ishod: Prepoznaje vrste privatnosti](#). Kvalitet ostvarenosti ishoda iskazujemo ocjenom na skali od 1 do 5.

Ocjena	Kriterij vrednovanja
5	Bez pomoći nastavnika/ce navodi primjere različitih vrsta privatnosti iz udžbenika i svakodnevnog života.
4	Uz potpitanja nastavnika/ce navodi primjere različitih vrsta privatnosti iz udžbenika i svakodnevnog života.
3	Navodi primjere različitih vrsta privatnosti uz manje greške koje ne ispravlja samostalno.
2	Prepoznaje pojam i vrste privatnosti uz veliku pomoć nastavnika/ce.
1	Ni uz veliku pomoć nastavnika/ce ne može prepoznati pojam i vrste privatnosti.

Primjer kriterija vrednovanja za [element primjene ideja ili koncepata](#) [nastavne jedinice broj 3 udžbenika “Demokratija i ljudska prava”](#); [Ishod: Procjenjuje posljedice korištenja moći bez autoriteta i zloupotrebe vlasti u BiH](#). Kvalitet ostvarenosti ishoda iskazujemo ocjenom na skali od 1 do 5.

Ocjena	Kriterij vrednovanja
5	Prati medijske članke i druge izvore informacija, prepoznaje primjere u kojima je korištena moć bez autoriteta i zloupotrebljena državna vlast u BiH. Pruža dublju analizu, pokazuje razumijevanje i argumentirano raspravlja o negativnim posljedicama takvog djelovanja.
4	Prati medijske članke i druge izvore informacija, sa manjim propustima prepoznaje primjere korištenja moći bez autoriteta i zloupotrebe vlasti. Pruža zadovoljavajuću analizu, ali površnije raspravlja o negativnim posljedicama takvog djelovanja.
3	Pronalazi relevantne medijske članke i izvore informacija; Pruža analizu slučajeva, ali bez dubljeg razumijevanja uzroka i posljedica.
2	Pronalazi nekoliko medijskih članaka ili izvora informacija o temi, ali nije u stanju provesti analizu slučajeva.
1	Nije u stanju pronaći relevantne medijske članke ili druge izvore informacija o korištenju moći bez autoriteta i zloupotrebi vlasti u BiH; ne pokazuje razumijevanje teme.

Strategije i metode vrednovanja

Nastavnici imaju autonomiju i odgovornost da izaberu najadekvatnije metode vrednovanja. Pri odabiru svake metode treba uzeti u obzir šta se njenom primjenom želi postići: da li se primjenjuju za otkrivanje raskoraka između učeničkog nivoa postignuća i ostvarenosti ishoda učenja (formativno vrednovanje) ili se koristi za procjenu učeničkog znanja (sumativno vrednovanje).

Iako se u suštini sve metode mogu koristiti za sve pristupe (vrednovanje za učenje, vrednovanje kao učenje i vrednovanje naučenog), neke su pogodnije za određene pristupe.

U vrednovanju za učenje koriste se rubrike, liste za procjenu, postavljanje pitanja učenicima, učeničke mape, opažanja, izlazne kartice i dr.

U vrednovanju naučenog koriste se rubrike, pisane i usmene provjere znanja i vještina, praktični zadaci, učenički izvještaji (npr. o analizi i istraživanju), rasprave (debate), esejski zadaci, simulacije i dr.

U vrednovanju kao učenju metode se zasnivaju na samovrednovanju, odnosno samorefleksiji, te vršnjačkom vrednovanju (npr. samovrednovanje uz upotrebu listi za procjenu, rubrika, itd).

Pored tradicionalnih metoda (testovi, usmene provjere znanja), nastavnici se ohrabruju da u svom radu češće koriste alternativne metode. Neke od njih pojašnjavamo u nastavku:

RUBRIKE

Rubrike su odličan alat i za formativno i za sumativno vrednovanje, odnosno za sve pristupe vrednovanju (vrednovanje za učenje, vrednovanje kao učenje i vrednovanje naučenog). Ukoliko se koriste za formativno vrednovanje, one služe kao opis nivoa postignuća ili napretka učenika/ce na osnovu kojeg učenik/ca dobija adekvatnu povratnu informaciju koja će mu/joj pomoći da bude uspješniji/ja u učenju. Ukoliko se koriste za sumativno vrednovanje, ocjenjuju se brojčanim ili opisnim ocjenama. Rubrike sa bodovima mogu se jednostavno pretočiti u ocjene. Primjer: 90%-100% bodova = Odličan (5); 77 % - 89% bodova = Vrlo dobar (4); 64 % - 76% bodova = Dobar (3); 51 % - 63% bodova = Dovoljan (2); 0 % - 50 % bodova = Nedovoljan (1).

Rubrike se mogu organizirati u različitim oblicima. One mogu biti holističke ili analitičke.

Holistička rubrika sadrži samo jedan uopćeni kriterij i ostavlja prostor za jednu ocjenu baziranu na općem dojmu nastavnika/ce o izvedbi učenika/ce. Na primjer, zadatak koji traži od učenika/ce da uporedi demokratske sa nedemokratskim sistemima može se ocijeniti holistički uzimajući u obzir količinu i kvalitet pruženih informacija na skali od 1 do 5. Holistička rubrika bi u tom slučaju obuhvatala jedan opći opis onoga što nastavnik/ca smatra da učenik/ca treba izvesti. Ocjene bazirane na holističkim rubrikama obično su vrlo subjektivne. Primjeri holističkih rubrika dati su u poglavlju "Elementi i kriteriji vrednovanja ostvarenosti ishoda".

Analitička rubrika sastoji se od nekoliko skala pri čemu svaka odgovara određenom elementu procjene ili specifičnom ishodu učenja koje, kada se saberu, mogu dati ukupnu ocjenu. Na primjer, ako učenik/ca dobije zadatak da uporedi demokratski s nedemokratskim sistemima, uz bodovnu skalu od 1 do 4 za svaki od četiri elementa moguće je ostvariti ukupno 16 bodova. Da bi rubrika zaista bila analitička, nastavnik/ca treba navesti barem kratki opis očekivanja za svaki od elemenata. To će nastavniku/ci pomoći pri dodjeli bodova za izvedbu učenika/ce i poboljšati objektivnost procjene.

Primjer jednostavne analitičke rubrike za zadatak upoređivanja demokratskih s nedemokratskim političkim sistemima:

Element procjene	Bodovi 1-4				Ukupno
Broj poređenja	1	2	3	4	12 bodova
Kvalitet poređenja	1	2	3	4	
Ispravnost/tačnost primjera	1	2	3	4	
Povezivanje karakteristika demokratskih i nedemokratskih sistema sa karakteristikama svoje zajednice/entiteta/države	1	2	3	4	

Prema ovoj skali, učenik/ca koji/koja daje maksimalan broj traženih poređenja, visokokvalitetna poređenja, ispravne primjere i ispravno povezuje teoriju sa stanjem u zajednici, dobio/la bi 4 boda za svaki element, što čini ukupno 16 bodova (maksimum). Učenik/ca koji je dobio/la ocjene koje su zaokružene u tablici ima 4 boda za pružanje ukupnog broja traženih usporedbi, 3 boda za kvalitet usporedbi, 3 boda za tačnost primjera i 2 boda za povezivanje teorije sa stanjem u zajednici. S dijagnostičkog stajališta, ti bodovi ukazuju da je ovaj učenik ili ova učenica najslabiji/najslabija u povezivanju naučenog sa konkretnim primjerima u zajednici, a najjači/najjača u usvajanju sadržaja.

Iako ova jednostavna analitička bodovna skala pomaže u postizanju objektivnijeg ocjenjivanja, za maksimiziranje objektivnosti ipak trebate jasne opise kao što je prikazano u narednoj tabeli. Opisi za svaki dio opisne analitičke skale pružaju jasnu referentnu tačku za utvrđivanje, primjera radi, da li je istraživanje učenika/ce potpuno ili nepotpuno, da li su određeni elementi prisutni ili ne, da li učenik/ca kritički razmišlja ili ne, itd.

Nastavna jedinica 28 - udžbenik "Demokratija i ljudska prava"; Ishod: Propituje da li sadašnje generacije svojim ponašanjem ugrožavaju buduće generacije; Kriterij vrednovanja: Istražuje da li i na koje načine ljudi danas ugrožavaju buduće generacije; svoje tvrdnje dokazuje konkretnim primjerima takvog ponašanja.

ELEMENT VREDNOVANJA	NIVO OSTVARENOSTI KRITERIJA				
	5	4	3	2	1
Istraživanje	Istraživanje je uključilo veliki broj provjerenih izvora informacija i širok spektar načina neodgovornog ponašanja.	Istraživanje je uključilo nekoliko relevantnih izvora i načina neodgovornog ponašanja.	Istraživanje je uključilo mali broj izvora upitne relevantnosti.	Istraživanje je površno realizovano – sa minimalnim brojem izvora od kojih mnogi nisu relevantni.	Istraživanje nije realizovano; učenik/ca nije u stanju navesti nijedan relevantan izvor.
Kvalitet primjera	Primjeri su relevantni, konkretni, detaljni i jasno definisani.	Primjeri su relevantni, ali suviše uopćeni.	Primjeri su relevantni, ali nejasni i površno obrađeni.	Primjeri nisu relevantni.	Nema konkretnih primjera.
Analiza	Sveobuhvatna analiza uz uvid u dugoročne posljedice.	Dobra analiza, iako ne obuhvata sve posljedice.	Osnovna analiza, s površnim razmatranjem posljedica.	Površna analiza sa lošim razumijevanjem širih posljedica.	Nedostatak analize; nije u stanju povezati uzroke s posljedicama.
Argumentacija	Argumentacija je zanimljiva, jasna, logična i dobro podržana dokazima.	Argumentacija je djelomično podržana dokazima i izložena logičkim slijedom.	Argumenti postoje, ali nisu dovoljno razrađeni ili podržani dokazima.	Argumentaciju je teško pratiti jer učenik/ca skače sa teme na temu.	Slabi ili nepostojeći argumenti.
Osviještenost i kritičko razmišljanje	Demonstrira duboku osviještenost o problemu i koristi kritičko razmišljanje za procjenu mogućih rješenja i izbor najboljeg.	Demonstrira osviještenost o problemu i koristi kritičko razmišljanje za pronalazak mogućih rješenja.	Površna osviještenost bez jasnog kritičkog pristupa.	Ograničena svijest o problemu, s minimalnim ili nikakvim kritičkim pristupom.	Nema svijesti o ozbiljnosti problema ili bilo kakvog razmatranja mogućih rješenja.

Primjer analitičke rubrike za vrednovanje usmenog izlaganja i prezentacije:

ELEMENT VREDNOVANJA	NIVOI OSTVARENOSTI KRITERIJA			
	4	3	2	1
Organizacija	Informacije i ideje prezentirane su na zanimljiv način i logičkim slijedom koji je lako pratiti.	Informacije i ideje prezentirane su logičkim slijedom.	Izlaganje je teško pratiti jer učenik/ca skače sa teme na temu.	Izlaganje je nerazumljivo jer nema logičkog slijeda ideja i informacija.
Tema	Izlaganje je u potpunosti povezano s temom.	Izlaganje je u većem dijelu povezano s temom.	Izlaganje je djelomično povezano s temom.	Izlaganje uopće nije povezano s temom.
Kontakt očima	Učenik ostvaruje kontakt očima sa nastavnikom i drugim učenicima uz rijetko korištenje zabilješki.	Učenik uglavnom ostvaruje kontakt očima uz povremeno korištenje zabilješki.	Učenik čita većinu izlaganja i samo povremeno ostvaruje kontakt očima s nastavnikom i učenicima u odjeljenju.	Učenik čita izlaganje i ne ostvaruje kontakt očima.
Govor	Učenik govori potpuno jasno i glasno, tačno i precizno izgovarajući pojmove.	Učenik govori jasno i dovoljno glasno, a većinu pojmova izgovara tačno.	Učenik govori tiho i ne potpuno jasno, a neke pojmove pogrešno izgovara.	Učenik govori nejasno i veoma tiho; pojmove izgovara pogrešno.
Vrijeme	Učenik se drži zadatog vremena.	Učenik govori malo duže od zadatog vremena.	Učenik ne govori dovoljno dugo.	Učenik kaže svega nekoliko riječi.

LISTE ZA PROCJENU

Liste za procjenu (ili evaluacijske liste) su koristan alat koji omogućava nastavniku/ci da prati određene aspekte učeničkog ponašanja, znanja, vještina i sposobnosti. Ove liste se uglavnom koriste tokom formativnog vrednovanja da bi se dobio bolji uvid u to kako se učenik/ca razvija i šta može unaprijediti u svom učenju. Mogu se koristiti za nastavnu jedinicu, tematsku cjelinu ili više tematskih cjelina.

Ime i prezime učenika/ce:	Datum:		
	Stalno	Povremeno	Rijetko
U potpunosti razumije sve pojmove	✓		
Uspješno izvršava postavljene problemske i praktične zadatke	✓		
S lakoćom stečeno znanje i vještine primjenjuje na novim, složenijim primjerima; uspješno povezuje srodne sadržaje		✓	
Uspješno radi komparativne analize pojmova/primjera/situacija i izvodi ispravne zaključke		✓	
Samoinicijativno nadograđuje znanje dodatnim izvorima znanja, pokazuje veliki interes			✓
Samouvjereno i elokventno komunicira	✓		
Vješto, uvjerljivo i ispravno argumentuje stavove		✓	

IZLAZNE KARTICE

Izlazne kartice su odličan alat za formativno vrednovanje (vrednovanje za učenje), odnosno za samoprocjenu učenika. One se obično daju učenicima na kraju nastavnog časa i omogućavaju nastavnicima da dobiju bolji uvid u to kako učenici percipiraju gradivo i da li su ga savladali. Na osnovu rezultata izlaznih kartica, nastavnici mogu prilagoditi dalji tok nastave, ponoviti određene koncepte ili dodatno podržati učenike u oblastima u kojima su imali poteškoća. Ključno je da su pitanja postavljena jasno, konkretno i precizno kako bi se dobila mjerljiva i relevantna povratna informacija.

Primjer izlazne kartice:

Nastavna jedinica:	Ime i prezime učenika/ce:
Navedi dijelove današnje nastavne jedinice koje u potpunosti razumiješ:	
Navedi dijelove današnje nastavne jedinice koje samo djelomično razumiješ:	
Navedi dijelove današnje nastavne jedinice koje nikako ne razumiješ:	

ESEJI

Esej ima jasnu strukturu i svrhu. Struktura se obično sastoji od uvoda gdje se postavlja tema i iznosi teza, centralnog dijela gdje se iznose argumenti, primjeri, analize i razmatranje vezano uz temu eseja, te zaključka gdje se sažimaju ključni argumenti, potvrđuje teza i donosi konačni zaključak i poruka. Ključna karakteristika eseja je subjektivnost, što znači da učenik/ca ima slobodu iznositi vlastita mišljenja, osjećaje i stavove o temi koju obrađuje. Međutim, očekuje se da te tvrdnje budu argumentovane, odnosno da budu potkrijepljene relevantnim činjenicama i dokazima.

Ima više tipova eseja, a za potrebe građanskog obrazovanja najčešće se koriste raspravljački i komparativni eseji.

Raspravljački esej obrađuje teme koje se odnose na društvenu stvarnost. Učenik na osnovu testa/pitanja/smjernica propituje neku situaciju, događaj ili problem (istorijski ili sadašnji) iz

stvarnog života i svijeta. Vlastiti stav o datom problemu učenik treba argumentovati i potkrijepiti dokazima.

Komparativni esej je vrsta eseja u kojoj se upoređuju i kontrastiraju dvije ili više ideja, koncepata ili situacija. Ovaj tip eseja omogućava učenicima da istraže sličnosti i razlike između različitih ideja/konceptata/situacija, veze i odnose između njih, te da razviju dublje razumijevanje teme koju obrađuju.

BILJEŠKE

Nastavnik/ca kontinuirano prati rad učenika/ce koristeći metodu vođenja bilješki tokom ili nakon časa kako bi imao/la uvid u napredak učenika/ce, identifikovao/la oblasti koje zahtijevaju dodatnu podršku i pružio/la relevantne povratne informacije kako učenicima, tako i njihovim roditeljima. Primjeri bilješki:

“Učenik A. je redovan na nastavi i trudi se. Ponekad pokazuje znakove loše koncentracije, pa moram više puta ponavljati iste stvari kako bi ih zapamtio.”

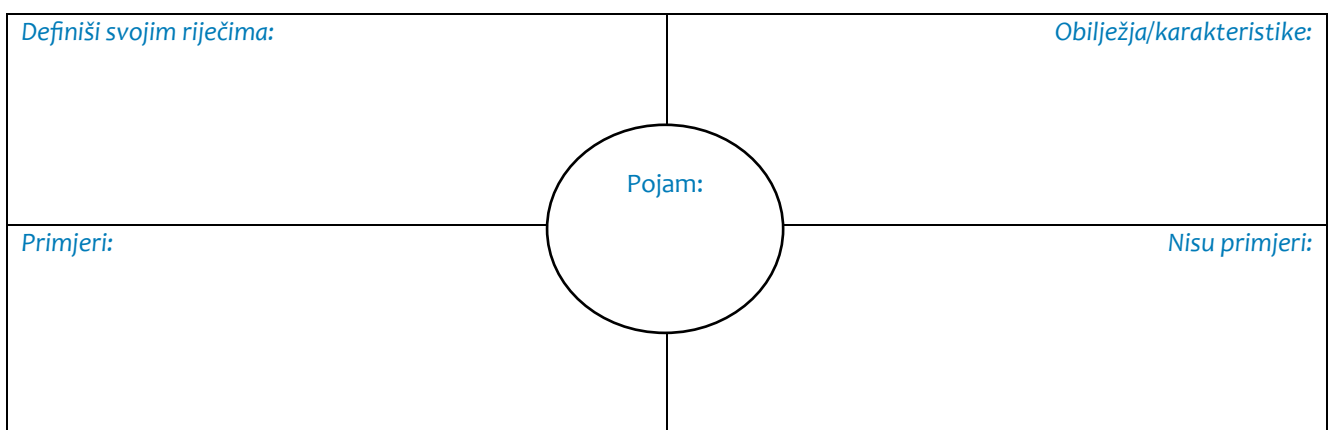
“Učenica N. pokazuje veliki napredak u izvršavanju zadataka. Potrebno je uložiti dodatni trud da bude uvjerljivija tokom argumentacije.”

UČENIČKE MAPE

Učenička mapa je skup radova i dokumentacije koje učenik/ca prikuplja tokom jedne školske godine kako bi pratio/la svoj napredak i postignuće. Ona može sadržavati različite materijale kao što su liste za samoprocjenu, eseji, analize, prezentacije, grafički prikazi, umne mape i slično. Vođenjem učeničkih mapa, učenici postaju aktivni učesnici u nastavi i procesu učenja, razvijaju organizacione vještine, kontinuirano prate svoj napredak i imaju osnov za samoregulaciju svog učenja kroz samorefleksiju. Nastavnici mogu koristiti učeničke mape kao alat za formativno vrednovanje učeničkog napretka i pružanje povratnih informacija.

GRAFIČKI ORGANIZATORI

Grafički organizatori su formativna metoda vrednovanja koja koristi vizualne prikaze kako bi učenicima olakšala razumijevanje i jasniju percepciju određenih pojmova ili koncepata tokom učenja. Primjer grafičkog organizatora:

PITANJA

Postavljanje pitanja je izuzetno važno tokom formativnog vrednovanja učenika. Postavljanjem pitanja, nastavnik/ca može da procijeni koliko dobro učenici razumiju nove pojmove, ideje i koncepte, ta da identifikuje oblasti u kojima su potrebna dodatna objašnjenja ili podrška. Na osnovu odgovora koje dobije od učenika, nastavnik/ca može prilagoditi nastavu tako da bolje odgovara njihovim potrebama. To može uključivati dodatno pojašnjavanje, prilagođene zadatke, itd. Postavljanje pitanja može ohrabriti učenike da aktivno učestvuju na času i kritički razmišljaju. Svako pitanje se može modifikovati da odgovara određenom kognitivnom nivou. Primjer:

Kognitivni nivo	Pitanje
Pamćenje	Šta je zloupotreba vlasti?
Razumijevanje	Možeš li uporediti načine zloupotrebe vlasti?
Primjena	Koji su konkretni primjeri zloupotrebe vlasti u tvojoj zajednici?
Analiza	Na koje sve načine zloupotreba vlasti utiče na građane i njihov kvalitet života?
Evaluacija	Možeš li procijeniti koji je oblik zloupotrebe vlasti najčešći u savremenim demokratijama?
Kreiranje	Možeš li predložiti aktivnost ili mjeru javne politike koja će imati pozitivan uticaj na suzbijanje zloupotrebe vlasti?

DIGITALNI ALATI

Upotreba digitalnih alata za formativno vrednovanje ima niz prednosti u odnosu na štampane alate, jer doprinosi efikasnosti i praktičnosti nastavnog procesa. Evo nekoliko ključnih prednosti ovih alata:

- *Brza i trenutna povratna informacija:* Digitalni alati omogućavaju trenutnu povratnu informaciju učenicima i nastavnicima. Rezultati anketa, kvizova ili drugih aktivnosti mogu se brzo generisati, što omogućava nastavnicima da brže procijene napredak učenika i tome prilagode nastavu.
- *Prilagodljivost i personalizacija:* Nastavnici mogu prilagoditi digitalne alate prema potrebama i ciljevima nastave. Mogu kreirati kvizove, igre ili aktivnosti koje odgovaraju nivou složenosti sadržaja i prilagoditi ih individualnim potrebama učenika.
- *Dostupnost i fleksibilnost:* Digitalni alati su često besplatni i mogu se koristiti na različitim uređajima.
- *Interaktivnost i motivacija:* Mnogi digitalni alati sadrže elemente interaktivnosti i zabave, što može povećati motivaciju učenika za učenje i učestvovanje u vrednovanju.

Digitalni alati poput *Kahoot*, *Google Forms*, *Mentimeter*, *Quizlet* i mnogih drugih nude različite mogućnosti za formativno vrednovanje i predstavljaju dodatni resurs nastavniku za podršku učenju i praćenje napretka učenika.

KAKO VREDNOVATI RAD U GRUPAMA?

Sve metode vrednovanja koje se primjenjuju na individualni rad mogu se primijeniti i na rad u grupama. Ipak, vrednovanje rada u grupi nosi sa sobom dodatne izazove. Prvo, u zavisnosti od ciljeva zadatka ili vježbe, nastavnik/ca može odlučiti da vrednuje konačni proizvod grupnog rada (npr. poster, prezentaciju, akcioni plan), procese rada u grupi (npr. efikasnu komunikaciju, poštivanje vremenskih rokova, ravnopravnu podjelu zadataka) ili kombinaciju oba aspekta.

Važno je imati u vidu da vrijedni i ambiciozni učenici mogu biti izrazito demotivisani radom u grupi ako osjećaju da njihov vlastiti uspjeh zavisi od članova grupe koji ne rade svoj dio posla. Zbog toga je ključno da se, nakon vrednovanja učinka grupe, taj učinak prevede u vrednovanje individualnog postignuća svakog/svake učenika/učenice – člana/ice grupe. Ovo uključuje utvrđivanje stepena do kojeg su pojedinci dali svoj doprinos grupnom radu, kako bi se osiguralo pravično vrednovanje. Ipak, ovo može biti izazovno jer doprinosi pojedinaca nisu uvijek očigledni u konačnom proizvodu grupe.

Individualna postignuća mogu se procijeniti na različite načine. Grupni rad može se kombinovati s testom ili kvizom koji će svaki član/članica grupe uraditi, kako bi se procijenilo njegovo/njeno razumijevanje i angažman. Na primjer, nastavnik/ca može odlučiti da grupna ocjena vrijedi 50%, a individualna ocjena također 50%. Neki nastavnici preferiraju omjer od 80% za grupu i 20% za pojedinca. Nije toliko važno koji se omjer koristi, važno je da shema ocjenjivanja

- a) odražava ciljeve učenja i
- b) motiviše učenike na vrstu grupnog rada koju nastavnik preferira.

Jedan od načina vrednovanja je da nastavnik/ca zamoli sve članove grupe da napišu kratak paragraf o tome šta su naučili i kako su doprinijeli radu grupe. Ako učenik/ca pokaže slabo razumijevanje zadatka ili nizak nivo učešća, nastavnik/ca može smanjiti njegovu/njenu ocjenu. S druge strane, ako učenik/ca pokaže da je bio/bila posebno aktivan/na i koristan/na za grupu, nastavnik/ca može povećati njegovu/njenu ocjenu. Ovo će pomoći da se prepozna i nagradi doprinos svakog člana/svake članice grupe, ali i da se učenici motivišu za aktivan angažman u grupnom radu.

Ako je razvijanje vještina timskog rada jedan od ciljeva vježbe/zadatka, važno je procijeniti napredak učenika prema tom cilju. Drugim riječima, nastavnici bi trebali procijeniti proces (kako učenici rade) kao i proizvod (rad koji proizvedu). Proces se može procijeniti prema brojnim faktorima, kao što su sposobnost generiranja novih ideja, poštovanje različitih perspektiva, pravična raspodjela zadataka, efikasna komunikacija, itd. Budući da je nastavnicima ponekada

teško pratiti dinamiku više učeničkih grupa koje istovremeno rade, potrebno je oslanjati se na učenike da sami izvještavaju o progresu putem:

- samovrednovanja: svaki član/svaka članica grupe dokumentuje i procjenjuje vlastiti doprinos radu grupe.
- vrednovanja grupe: svaki član/svaka članica grupe procjenjuje dinamiku grupe u cjelini.
- vršnjačkog vrednovanja: svaki član/svaka članica grupe procjenjuje doprinose kolega/ica iz grupe.

Primjer upitnika za samovrednovanje:

Ime i prezime:

Element vrednovanja	Rijetko	Ponekad	Često
Generirao/la sam dobre ideje			
Slušao/la sam i uvažavao/la ideje drugih			
Trudio/la sam se postići kompromis i saradivati sa svima			
Preuzeo/la sam inicijativu kada je to bilo potrebno			
Efikasno sam komunicirao/komunicirala s članovima grupe			
Uradio/la sam svoj dio zadatka			

Moje najjače strane za rad u grupi su:

Vještine rada u grupi koje planiram poboljšati su:

Primjer rubrike za vrednovanje dinamike grupe:		Ne	U maloj mjeri	U velikoj mjeri	U potpunosti
1.	Radimo složno i zajedno.				
2.	Kao grupa želimo isporučiti što kvalitetniji proizvod.				
3.	Dijelimo visoka očekivanja za konačni proizvod grupe.				
4.	Neki članovi grupe neozbiljno shvataju naš grupni rad.				
5.	Neki članovi grupe koji imaju dobre ideje ne usuđuju se iznijeti te ideje pred svima.				
6.	Neki članovi grupe se ne usuđuju izraziti svoje neslaganje jer se plaše reakcija drugih članova grupe.				
7.	Neki članovi grupe se ponašaju kao da sve znaju.				
8.	Jedan ili dva člana grupe obično dominiraju diskusijom.				
9.	Spremni smo saslušati mišljenje svakog pojedinca.				
10.	Članovi grupe se osjećaju slobodnim da iskažu svoje pozitivne i negativne uvide.				
11.	U grupi vlada međusobno povjerenje.				
12.	Svi članovi grupe se osjećaju ugodno sa ulogama/zadacima koje su im dodijeljene unutar grupe.				

Primjer 1 upitnika za vršnjačko vrednovanje:

Tvoje ime i prezime _____ Datum _____

U prostoru ispod, iskreno procijeni rad člana/ice vaše grupe.

Ime člana/ice grupe _____

- Da li je ova osoba izvršila dodijeljene zadatke? Da Ne
- Kako bi ocijenio/la kvalitet rada ove osobe? Iznad prosjeka Prosjek Ispod prosjeka
- Kako bi ocijenio/la pravovremenost izvršavanja zadatka? Iznad prosjeka Prosjek Ispod prosjeka
- Kako bi ocijenio/la cjelokupan doprinos ove osobe grupi? Iznad prosjeka Prosjek Ispod prosjeka
- Da li bi želio/željela ponovo raditi u grupi s ovom osobom? Da Ne

Molimo te da u prostoru ispod objasniš zašto.

Primjer 2 upitnika za vršnjačko vrednovanje:

Tvoje ime i prezime _____

Napiši ime svakog člana/svake članice svoje grupe u zasebnu kolonu. Za svaku osobu označi u kojoj mjeri se slažeš s izjavom s lijeve strane, koristeći skalu od 1-4 (1=apsolutno se ne slažem; 2= donekle se ne slažem; 3=donekle se slažem; 4=apsolutno se slažem). Saberite brojeve u svakoj koloni.

Kriteriji vrednovanja	Član/ica grupe:	Član/ica grupe:	Član/ica grupe:
Daje smislen doprinos grupnim diskusijama.			
Pravovremeno završava svoj dio zadatka.			
Realizuje svoj dio zadatka na kvalitetan način.			
Saradnički se odnosi prema članovima grupe.			
Pružna pomoć i podršku članovima grupe.			
Značajno doprinosi realizaciji cjelokupnog zadatka.			
UKUPNO:			

Koliko je efikasno tvoja grupa radila?

Da li su ponašanja bilo kojeg člana tvoje grupe bila posebno vrijedna ili štetna za grupni rad? Objasni.

Nastavnici trebaju imati na umu da su procjene procesa subjektivne i da učenici nisu uvijek iskreni kada vrednuju jedni druge ili sami sebe. Međutim, u kombinaciji s vrednovanjem proizvoda grupe i vrednovanjem individualnih postignuća, mogu pružiti vrijedne uvide u to kako grupe funkcioniraju i upozoriti vas na glavne probleme (npr. posebno problematične članove grupe ili ozbiljne sukobe), što može pomoći pri donošenju odluke o konačnoj ocjeni.

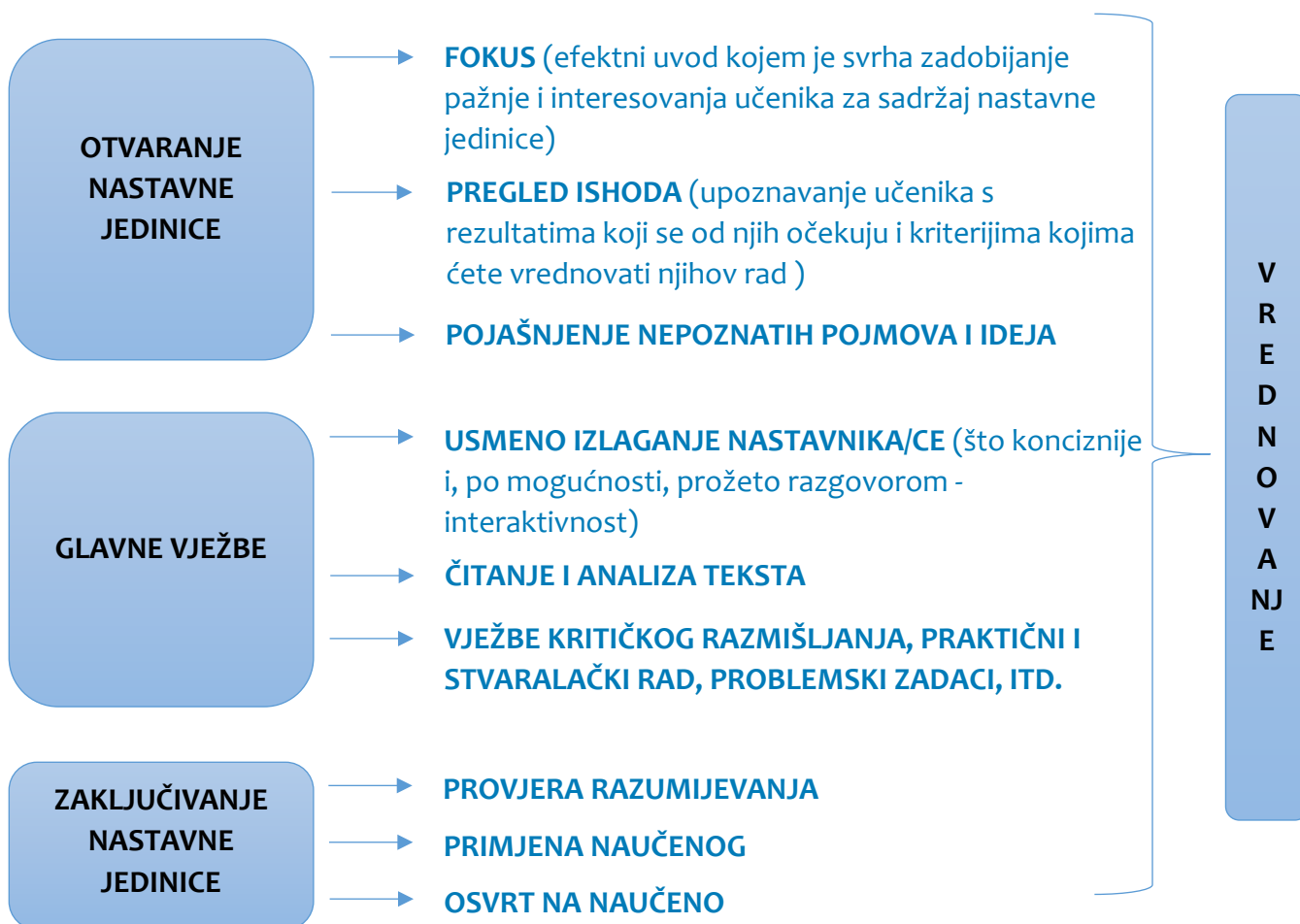
Preporučuje se da nastavnici jasno artikuliraju kriterije bodovanja kako bi učenici razumjeli šta se od njih očekuje. Ovo je posebno važno ako nastavnik stavi fokus na vještine koje se obično ne ocjenjuju, poput sposobnosti rješavanja sukoba, delegiranja zadataka itd. Kriteriji za procjenu i proizvoda i procesa mogu se predstaviti učenicima davanjem rubrike za grupni rad prije nego što počnu raditi, a zatim korištenjem te rubrike za pružanje smislene povratne informacije tokom i na kraju projekta.

Primjer analitičke rubrike za vrednovanje rada u grupi/praktičnog rada:

ELEMENT VREDNOVANJA	NIVOI OSTVARENOSTI KRITERIJA		
	Izvršno (3)	Dobro (2)	Loše (1)
Odgovoran odnos učenika/ce – člana/ice grupe prema zadatom zadatku	Zadatak prihvata s punom odgovornošću, stalo mu/joj je da izvrši svoj dio zadatka unutar grupe.	Ponaša se djelomično odgovorno prema postavljenom zadatku.	Uopće ne pokazuje odgovornost za izvršenje svog dijela zadatka.
Način komunikacije s drugim članovima grupe	Potiče komunikaciju usmjerenu na obavljanje zadatka, potiče i ostale članove grupe na međusobnu razmjenu mišljenja.	Komunicira na poticaj ostalih članova grupe vezano za zadani sadržaj.	Uopće ne pokazuje potrebu za komunikacijom o sadržaju postavljenog zadatka s ostalim članovima grupe.
Saradnički odnos i uvažavanje mišljenja drugih članova grupe pri izvršavanju zadatka i zajedničkom radu	Učenik/ca rado prihvata rad u grupi, izvršava svoj dio zadatka, argumentira dobiveni rezultat, prihvata mišljenje članova grupe, saradnički se odnosi prema članovima grupe kojima treba pomoć u radu.	Vidljivo je da učenik/ca ulaže trud pri dobivanju zajedničkog rezultata rada, ali ne razumije dovoljno nastavne sadržaje, nije vješt/vješta u izvršenju zadatka, pa se zato oslanja na pomoć drugih članova grupe.	Učenik/ca ne prihvata mišljenje članova grupe, ne saraduje nego rješava zadatak sam/sama, samozatajan/na u grupi.
Procjena nivoa samostalnog izvršavanja zadatka tokom rada u grupi	Svojim radom učenik/ca značajno doprinosi krajnjem rezultatu rada grupe; potpuno je samostalan/na u izvršavanju preuzetog dijela zadatka.	Učenik/ca prihvata da obavi svoj dio zadatka, ali mu/joj je potrebna pomoć i potvrda ostalih članova grupe.	Učenik/ca uopće ne prihvata obavljanje zadatka ili prihvata djelomično, ali uopće nije samostalan/na u izvršavanju bilo kojeg dijela zadatka.

PRIPREMA ZA REALIZACIJU NASTAVNE JEDINICE

ORIJENTACIONA STRUKTURA INTERAKTIVNE NASTAVNE JEDINICE

PRIMJER PRIPREME ZA REALIZACIJU NASTAVNE JEDINICE U OSNOVNOJ ŠKOLI

NASTAVNA JEDINICA 1: KAKVA JE RAZLIKA IZMEĐU AUTORITETA I MOĆI BEZ AUTORITETA?

Trajanje: 45 minuta - 1 čas

1. OTVARANJE FOKUS – 5
NASTAVNE min.
JEDINICE

- **Primjer 1 (jednostavna, ali efektivna demonstracija)**
Možete reći učenicima da će oni koji na svojim društvenim mrežama NE objave post kako ste Vi najbolji nastavnik/ca u školi dobiti jedinicu. Posmatrajte reakcije učenika i upitajte ih: Imam li pravo tražiti to od vas? Zašto? Objasnite im da Vi kao nastavnik/ca imate autoritet, odnosno pravo da ocjenjujete učenike, ali ne i da ih ucjenjujete. Zapitajmo se: Kada neko ima pravo da vam kaže šta trebate raditi? Kada vi imate pravo govoriti drugima šta trebaju raditi?
- **Primjer 2 (vizualizacija – uvodna vježba “Šetnja galerijom”)**
Na zidovima učionice postavljene su fotografije i ilustracije različitih situacija u kojima osoba ili osobe koje koriste moć nad pojedincem ili grupom ljudi (školski siledžija, (grado)načelnik/ca, osoba uticajna na društvenim mrežama - influencer/ka, itd.). Učenici šetaju učionicom kao da prolaze izložbenim prostorom galerije i pišu svoje ocjene i razmatranja o tome da li te osobe, prikazane na izloženim fotografijama i ilustracijama imaju pravo da koriste moć.
- **Primjer 3 (kviz)**
Kviz može biti interaktivan i može se izvoditi u digitalnom (online kviz) ili analognom formatu / zapisu (na papiru), u zavisnosti od dostupnih resursa. Učenici će dobijati kratke opise situacija, a zadatak im je da odluče da li opisana osoba ima pravo da im kaže šta treba da rade.
 - Učenik iz drugog odjeljenja traži da mu daš svoj džeparac.
 - Mama traži da svoju sobu održavaš čistom i urednom.
 - Policajka te je opomenula zato što si glasno puštao/la muziku nakon 22:00.
 - Stariji brat zahtijeva da mu svaki dan donosiš iscijeđen sok dok on igra video igre.
 - Trener zahtijeva da kupiš skupu sportsku opremu koju je on dizajnirao.
 - Komšija insistira da mu pokloniš svoj bicikl.
- **Primjer 4 (vježba kritičkog razmišljanja)**
Radeći individualno, učenici će brzo pročitati tekst “Opasna vožnja” na stranici broj 8 udžbenika “Osnovi demokratije” za osnovnu školu. Procijenit će o čemu se radi i zajednički odgovoriti na pitanja: Po čemu su slični postupci policajca i napadača? Po čemu se razlikuju? Ko je koristio moć? Ko je imao pravo koristiti moć, a ko ne? Objasnite učenicima da priča koju su pročitali ilustruje razliku između moći i autoriteta. Možda su bili u situacijama u kojima je neko upotrijebio moć da ih prisili da urade nešto protiv svoje volje. U nekim situacijama je ta osoba možda imala pravo na to, a u nekim ne. Upitajte ih: kada neko ima pravo kontrolisati vaše ponašanje?

NASTAVNA JEDINICA 1: KAKVA JE RAZLIKA IZMEĐU AUTORITETA I MOĆI BEZ AUTORITETA?

Trajanje: 45 minuta - 1 čas

1. OTVARANJE NASTAVNE JEDINICE

PREGLED
ISHODA –
2 min.

Istaknite i objasnite učenicima ishode nastavne jedinice. Nagovijestite im da će sve to savladati ako budu pažljivi i aktivni na času. S obzirom da kvalitetna nastava počinje razumijevanjem onoga što se želi postići, upoznajte učenike s rezultatima koji se od njih očekuju i kriterijima kojima ćete vrednovati njihov rad.

Nastavna jedinica	Broj časova	Specifični ishodi nastavne jedinice	Kriteriji vrednovanja ishoda u nastavnim jedinicama
Kakva je razlika između autoriteta i moći bez autoriteta?	1	Objasni pojmove: politička moć, legalnost i legitimost.	Navodi i primjerima potkrepljuje jasne i sveobuhvatne definicije političke moći, legalnosti i legitimnosti.
		Razlikuje primjere autoriteta i moći bez autoriteta.	Ispravno tumači primjere iz udžbenika i navodi nove relevantne primjere iz svog okruženja/stvarnog života.
		Analizira odnos između društvene moći, političke moći, legalnosti i legitimnosti.	Pružaju detaljnu analizu odnosa između društvene i političke moći, legalnosti i legitimnosti s jasnim i relevantnim argumentima.

POJAŠNJENJE
NEPOZNATIH
POJMOVA I
IDEJA – 3 min.

Na tabli pišete nove pojmove:

- AUTORITET
- MOĆ
- LEGITIMNOST
- LEGALNOST

Umjesto table možete koristiti prezentaciju ili pametnu tablu.

Kako biste provjerili predznanje učenika upitajte ih npr. “Ko zna šta je legalnost? Da li je legalno ne dolaziti na nastavu?” ili “Moć je sposobnost kontrole ili naređivanja. Šta mislite, ko ima političku moć?” Na sličan način treba objasniti i ostale pojmove i/ili ideje.

I FOKUS I OBJAŠNJAVANJE NEPOZNATIH POJMOVA I IDEJA
ODLIČAN SU RESURS ZA DIJAGNOSTIČKO VREDNOVANJE
I PROCJENU UČENIČKOG PREDZNAJANJA O NEPOZNATIM
POJMOVIMA U SVAKOJ NASTAVNOJ JEDNICI.

NASTAVNA JEDINICA 1: KAKVA JE RAZLIKA IZMEĐU AUTORITETA I MOĆI BEZ AUTORITETA?

Trajanje: 45 minuta - 1 čas

2. GLAVNE VJEŽBE 2.1. Individualno čitanje u sebi i zajednička analiza teksta (5 min.) Vježba kritičkog razmišljanja „Opasna vožnja“ na stranici broj 8 udžbenika “Osnovi demokratije” za osnovnu školu (ukoliko nije iskorištena u fokusu).

2.2. Rad u paru - vježba kritičkog razmišljanja (10 min.)

Parovi učenika čitaju tekst na stranici 10 udžbenika “Osnovi demokratije” za osnovnu školu u kome je sažeto prikazano 9 situacija u kojima je upotrebljen autoritet ili moć bez autoriteta i stavljaju znak "A" pored odgovarajuće situacije u kojoj je korišten autoritet. Kad su završili, izlažu svoje odgovore, obrazloženja i navode nove relevantne primjere iz stvarnog života. Ova vježba se može napraviti i kao kviz u digitalnom formatu.

- **Ishod:** Razlikuje primjere autoriteta i moći bez autoriteta.
- **Kriterij vrednovanja:** Ispravno tumači primjere iz udžbenika i navodi nove relevantne primjere iz svog okruženja/stvarnog života.
- **Vrednovanje:** formativna evaluacija, vršnjačko vrednovanje
- **Povratne informacije:** pomozite učenicima prepoznati njihove jake i slabe strane, pojasnite im šta je dobro, a šta ne, te ih usmjerite ka njihovom napretku u učenju.

2.3. Grupni rad – analiza i prezentacija (15-20 min.)

Radeći u grupama od po 4-5 članova, učenici će napraviti prezentaciju (ppt, slika, ilustracija, grafik, itd.) analize odnosa između društvene moći, političke moći, legalnosti i legitimnosti. Nakon ove stvaralačke interaktivne vježbe, svaka grupa redom sažeto prezentira svoje zaključke i argumente. Ostali učenici prate (i aplauzom podržavaju izlaganje grupa).

- **Ishod:** Analizira odnos između društvene moći, političke moći, legalnosti i legitimnosti.
- **Kriterij vrednovanja:** Pruža detaljnu analizu odnosa između društvene i političke moći, legalnosti i legitimnosti s jasnim i relevantnim argumentima.
- **Vrednovanje:** formativno, sumativno
- **Elementi vrednovanja:** analiza, argumentacija, rad u grupi
- **Metoda vrednovanja:** rubrika
- **Povratne informacije:** pomozite učenicima prepoznati njihove jake i slabe strane, usmjerite ih ka njihovom napretku u učenju.

NASTAVNA JEDINICA 1: KAKVA JE RAZLIKA IZMEĐU AUTORITETA I MOĆI BEZ AUTORITETA?

Trajanje: 45 minuta - 1 čas

3. ZAKLJUČIVANJE NASTAVNE JEDINICE 5 min.

3.1. Provjera
razumijevanja

Postaviti učenicima pitanja ili dati test sljedećeg sadržaja:

- Opiši četiri stvarna ili izmišljena događaja koji ilustruju korištenje autoriteta i korištenje moći bez autoriteta.
- Objasni razliku između političke moći, legalnosti i legitimnosti.

- **Ishod:** Obrazlaže pojmove: politička moć, legalnost i legitimost.
- **Kriterij vrednovanja:** Navodi i primjerima potkrepljuje jasne i sveobuhvatne definicije političke moći, legalnosti i legitimnosti.
- **Vrednovanje:** sumativno
- **Elementi vrednovanja:** definicije i primjeri
- **Metoda vrednovanja:** test, usmeno ispitivanje, rubrika
- **Povratne informacije:** ukažite učenicima na njihove jake i slabe strane, usmjerite ih ka njihovom napretku u učenju.

3.2. Primjena
naučenog

Učenici za zadaću trebaju uraditi jedan od dva zadatka ponuđena na 11. stranici udžbenika "Osnovi demokratije" za osnovnu školu ili neki drugi zadatak koji nastavnik/ca smatra relevantnijim.

3.3. Osvrt na
naučeno

Podijeliti učenicima izlazne kartice za samoprocjenu koje trebaju ispunjene vratiti na naredni čas.

Nastavna jedinica: Kakva je razlika između autoriteta i moći bez autoriteta?	Ime i prezime učenika/ce:
Navedi dijelove današnje nastavne jedinice koje u potpunosti razumiješ:	
Navedi dijelove današnje lekcije koje samo djelomično razumiješ:	
Navedi dijelove današnje lekcije koje nikako ne razumiješ:	

PRIMJER PRIPREME ZA REALIZACIJU NASTAVNE JEDINICE U SREDNJOJ ŠKOLI

NASTAVNA JEDINICA 1: ZAŠTO NAM JE POTREBNA VLAST?

Trajanje: 90 minuta - 2 časa

**1. OTVARANJE
NASTAVNE
JEDINICE** FOKUS – 5
min.

- **Primjer 1 (uvodna vježba navedena na 6. stranici udžbenika “Demokratija i ljudska prava” za srednju školu)**
Tražite od učenika da zamisle i na kreativan način (slikom, pjesmom, igrokazom) prikažu situacije u kojima:
 - Jednom učeniku/ci u odjeljenju pripada pravo da donosi sve odluke, samostalno i u ime svih;
 - Pojednim stanarima u njihovom naselju pripada pravo da samostalno odlučuju u ime svih koji tu žive.Neka opišu kako bi izgledao svakodnevni život u školi i kod kuće u tim situacijama, bez pravila, zakona i autoriteta, gdje sve odluke donosi pojedinac i mala grupa ljudi.
- **Primjer 2 (vizualizacija hipotetske situacije)**
Prikažite kratki video koji ilustrira život u gradu bez pravila, zakona i autoriteta. Pitajte učenike kako oni zamišljaju društvo bez pravila, zakona i autoriteta i kako bi se oni nosili sa svakodnevnim izazovima života u takvom društvu.
Link za video: <https://www.youtube.com/watch?v=tHO8O1jp8nw>
- **Primjer 3 (veliki odmor bez pravila)**
Pitajte učenike kako bi se osjećali da školska pravila ne vrijede u vrijeme velikog odmora, da tada nema autoriteta i da se svi ponašaju kako žele, bez straha od sankcija, jer ni one ne postoje/ne vrijede. Pitajte ih šta misle, kako bi se oni ponašali u vrijeme takvog velikog odmora i da li bi se osjećali sigurno u školi?
- **Primjer 4 (igra “Šta ako ...”)**
Zatražite od učenika da brzo izraze svoje mišljenje o mogućim posljedicama sljedećih situacija, a ako žele, i učenici mogu predložiti nekoliko svojih “šta ako ...” situacija:
 - Šta ako ... svi mogu voziti auto bez obuke i vozačke dozvole gradovima bez semafora i saobraćajnih znakova?
 - Šta ako ... svako može emitovati svoje TV sadržaje bez ikakvih pravila?
 - Šta ako ... svako može držati bilo koju divlju životinju kao kućnog ljubimca i izvoditi je u šetnju bez povodca?
 - Šta ako... svi moraju imati istu frizuru ili će biti kažnjeni smrću?

**ZAKLJUČITE BILO KOJI OD OVA 4 PRIMJERA
S KOMENTAROM DA PRAVILA, ZAKONI I PRAVIČNI
AUTORITETI UREĐUJU ODNOS U DRUŠTVU I
PONAŠANJA LJUDI TAKO DA ŠTITE NJIHOVE
INDIVIDUALNE INTERESE I INTERES ŠIRE DRUŠTVENE
ZAJEDNICE.**

NASTAVNA JEDINICA 1: ZAŠTO NAM JE POTREBNA VLAST?

Trajanje: 90 minuta - 2 časa

1. **OTVARANJE
NASTAVNE
JEDINICE** PREGLED
ISHODA –
2 min.

Istaknite i objasnite učenicima ishode nastavne jedinice. Nagovijestite im da će sve to savladati ako budu pažljivi i aktivni na času. S obzirom da kvalitetna nastava počinje razumijevanjem onoga što se želi postići, upoznajte učenike s rezultatima koji se od njih očekuju i kriterijima kojima ćete vrednovati njihov rad.

Nastavna jedinica	Broj časova	Specifični ishodi nastavne jedinice	Kriteriji vrednovanja ishoda u nastavnim jedinicama
Zašto nam je potrebna vlast?	2	Razlikuje pojmove: prirodno stanje, prirodna prava i društveni ugovor.	Daje jasne, precizne i sveobuhvatne definicije prirodnog stanja, prirodnih prava i društvenih ugovora.
		Upoređuje Hobbesovo i Lockeovo shvatanje prirodnog stanja i društvenog ugovora.	Pruža detaljnu komparativnu analizu Hobbesovih i Lockeovih ideja o prirodnom stanju i društvenom ugovoru.
		Analizira kako se u različitim političkim sistemima stiče, koristi i opravdava moć.	Koristeći se različitim izvorima informacija pronalazi relevantne informacije i pruža detaljnu kritičku analizu različitih političkih sistema (demokratija, autokratija, tiranija, ...) i načina na koje se u njima stiče, koristi i opravdava moć.
		Procjenjuje kako su teorije prirodnih prava i društvenih ugovora promijenile odnos između moći i autoriteta.	Navodi promišljenu i argumentovanu procjenu uticaja teorije prirodnih prava i društvenih ugovora na odnos između moći i autoriteta.
		Prosuduje ugroženost prirodnih prava u zajednici.	Pronalazi konkretne primjere kršenja prirodnih prava u zajednici, ispituje uzroke, posljedice i reakcije građana, te navodi primjere ugroženosti prirodnih prava u svojoj zajednici.

POJAŠNJENJE
NEPOZNATIH
POJMOVA I
IDEJA – 3 min.

Na tabli pišete nove pojmove:

- PRIRODNA PRAVA
- PRIRODNO STANJE
- DRUŠTVENI UGOVOR
- VLAST
- LEGITIMNA VLAST

Umjesto školske table, možete za prezentaciju koristiti projektor i računar ili alate pametne table.

Da biste provjerili predznanje učenika pitajte ih “Znate li šta su prirodna prava? Da li je pravo na školovanje prirodno pravo?” “Možete li objasniti šta je legitimna vlast?” Na sličan način treba objasniti i druge pojmove i/ili ideje.

I FOKUS I OBJAŠNJAVANJE NEPOZNATIH POJMOVA I IDEJA
ODLIČAN SU RESURS ZA DIJAGNOSTIČKO VREDNOVANJE
I PROCJENU UČENIČKOG PREDZNAJANJA O NEPOZNATIM
POJMOVIMA U SVAKOJ NASTAVNOJ JEDNICI.

NASTAVNA JEDINICA 1: ZAŠTO NAM JE POTREBNA VLAST?

Trajanje: 90 minuta - 2 časa

2. GLAVNE VJEŽBE	2.1. Individualno čitanje i analiza teksta uz samoprocjenu (5 min.)	Učenici samostalno čitaju tekst na 6. stranici udžbenika "Demokratija i ljudska prava" za srednju školu: Vlast, nužnost života u zajednici. Pitanja na kraju teksta namijenjena su učenicima, služe za razmišljanje i samoprocjenu naučenog. Zamolite jednog ili dva učenika/ice koji se dobrovoljno jave da pred cijelim odjeljenjem iznesu svoje mišljenje i zaključke razmatranja o tome šta je osnovna svrha postojanja vlasti.
	2.2. Rad u parovima: čitanje i analiza teksta (10 min.)	Parovi učenika čitaju tekst na 7. stranici udžbenika "Demokratija i ljudska prava" za srednju školu: O prirodnom stanju, prirodnim pravima i vlasti. Umjesto čitanja teksta iz udžbenika, možete napraviti PowerPoint prezentaciju koju ćete pustiti i podijeliti s učenicima. Radeći u paru, učenici/ice odgovaraju na pitanja i dijele svoje zaključke s drugim učenicima u odjeljenju.
	2.3. Rad u grupi: čitanje, analiza teksta i vježba kritičkog razmišljanja (15 min.)	Radeći u manjim grupama sa po četiri ili pet članova, učenici čitaju tekst „Filozofija prirodnih prava (J. Locke) na 8. stranici udžbenika "Demokratija i ljudska prava" za srednju školu, kritički promišljaju, sažeto odgovaraju na pitanja i prosuđuju ugroženost prirodnih prava u svojoj zajednici. Predstavnici grupa iznose zaključke svojih grupa pred cijelim odjeljenjem.
		<ul style="list-style-type: none">• Ishod: Prosuđuje ugroženost prirodnih prava u zajednici.• Kriterij vrednovanja: Pronalazi konkretne primjere kršenja prirodnih prava u zajednici, ispituje uzroke i posljedice, te navodi primjere ugroženosti prirodnih prava u svojoj zajednici.• Vrednovanje: formativno, sumativno• Elementi vrednovanja: relevantnost i broj primjera, ispravnost tumačenja uzroka i posljedica• Metoda vrednovanja: rubrika• Povratne informacije: pomozite učenicima prepoznati njihove jake i slabe strane, usmjerite ih u daljem radu ka napretku u učenju.
	ZAKLJUČIVANJE ČASA (5 min)	Najavite učenicima pedagoški pristup „Obrnute učionice“. Tražite od njih da za naredni čas pročitaju tekst „Koncept društvenog ugovora“ na 8. stranici udžbenika "Demokratija i ljudska prava" za srednju školu i samostalno pripreme igrokaz, PowerPoint ili poster prezentaciju kojom će predstaviti uporednu analizu Hobbesovih i Lockeovih ideja. Potaknite ih da koriste različite izvore informacija o političkim sistemima i načinima na koje se u njima stiče, koristi i opravdava moć, te da za svaku informaciju i svaki izvor informacije provjere da li je valjan i relevantan.

NASTAVNA JEDINICA 1: ZAŠTO NAM JE POTREBNA VLAST?

Trajanje: 90 minuta - 2 časa

2. GLAVNE VJEŽBE	<p>DRUGI ČAS – nastavak realizacije nastavne jedinice (2 min)</p> <p>2.4. Učeničke prezentacije (8 min)</p> <p>2.5. Rad u malim grupama – vježba kritičkog razmišljanja (15 min)</p>	<p>Ukratko se prisjetite o čemu ste razgovarali i šta ste učili na prethodnom času.</p> <p>Dajte priliku onima koji to žele da prezentiraju svoju analizu Hobbesovih i Lockeovih ideja o prirodnom stanju i društvenom ugovoru pred cijelim odjeljenjem. Druge učenike pozovite da vam, na kraju časa, predaju materijale koje su pripremili kod kuće.</p> <ul style="list-style-type: none">• Ishod: Upoređuje Hobbesovo i Lockeovo shvatanje prirodnog stanja i društvenog ugovora.• Kriterij vrednovanja: Pruža detaljnu komparativnu analizu Hobbesovih i Lockeovih ideja o prirodnom stanju i društvenom ugovoru.• Vrednovanje: formativno, sumativno• Elementi vrednovanja: sveobuhvatnost/detaljnost, komparativna analiza, argumentacija• Metoda vrednovanja: rubrika• Povratne informacije: pomozite učenicima prepoznati njihove jake i slabe strane, usmjerite ih u daljem radu ka napretku u učenju. <p>Radeći u manjim grupama, koje broje četiri do pet članova, učenici se koriste ranije prikupljenim informacijama o političkim sistemima i pripremaju PowerPoint ili poster prezentaciju za predstavljanje svojih detaljnih, kritičkih analiza najmanje tri politička sistema i načina na koje se u njima stiže, koristi i opravdava moć. Nakon ove stvaralačke, interaktivne vježbe, predstavnik ili predstavnica svake grupe sažeto prezentira njihove argumente i zaključke. Drugi učenici prate prezentacije i mogu, ako žele, aplauzom podržati izlaganja.</p> <ul style="list-style-type: none">• Ishod: Analizira kako se u različitim političkim sistemima stiže, koristi i opravdava moć.• Kriterij vrednovanja: Koristeći se različitim izvorima informacija pronalazi relevantne informacije i pruža detaljnu kritičku analizu različitih političkih sistema (demokratija, autokratija, tiranija, ...) i načina na koje se u njima stiže, koristi i opravdava moć.• Vrednovanje: formativno, sumativno• Elementi vrednovanja: analiza, argumentacija, rad u grupi• Metoda vrednovanja: rubrika• Povratne informacije: pomozite učenicima prepoznati njihove jake i slabe strane, usmjerite ih u daljem radu ka napretku u učenju.
-------------------------	--	--

NASTAVNA JEDINICA 1: ZAŠTO NAM JE POTREBNA VLAST?

Trajanje: 90 minuta - 2 časa

2. GLAVNE VJEŽBE 2.6. Individualni rad – kratki esej (15 min)

Tražite od učenika da napišu kratki esej u kojem će obrazložiti svoju procjenu kako su teorije prirodnih prava i društvenih ugovora promijenile odnos između moći i autoriteta.

- **Ishod:** Procjenjuje kako su teorije prirodnih prava i društvenih ugovora promijenile odnos između moći i autoriteta.
- **Kriterij vrednovanja:** Navodi promišljenu i argumentovanu procjenu uticaja teorije prirodnih prava i društvenih ugovora na odnos između moći i autoriteta.
- **Vrednovanje:** formativno, sumativno
- **Elementi vrednovanja:** usvojenost sadržaja, argumentacija, struktura eseja
- **Metoda vrednovanja:** esej
- **Povratne informacije:** pomozite učenicima prepoznati njihove jake i slabe strane, usmjerite ih u daljem radu ka napretku u učenju.

NASTAVNA JEDINICA 1: ZAŠTO NAM JE POTREBNA VLAST?

Trajanje: 90 minuta - 2 časa

3. ZAKLJUČIVANJE NASTAVNE JEDINICE 5 min.

3.1. Provjera
razumijevanja

Tražite od učenika da usmeno i pred odjeljenjem ili pismeno, u formi kratkog testa, objasne nove pojmove: prirodno stanje, prirodna prava i društveni ugovor.

- **Ishod:** Razlikuje pojmove: prirodno stanje, prirodna prava i društveni ugovor.
- **Kriterij vrednovanja:** Daje jasne, precizne i sveobuhvatne definicije prirodnog stanja, prirodnih prava i društvenih ugovora.
- **Vrednovanje:** sumativno
- **Elementi vrednovanja:** kvalitet definicija
- **Metoda vrednovanja:** test, usmeno ispitivanje, rubrika
- **Povratne informacije:** ukažite učenicima na njihove jake i slabe strane, usmjerite ih u daljem radu ka napretku u učenju.

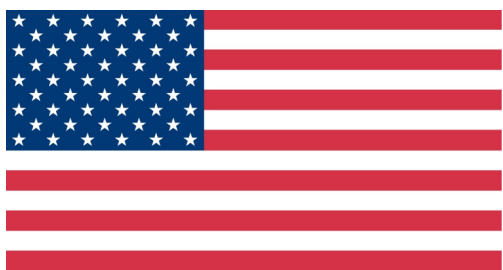
3.2. Primjena
naučenog

Učenici za zadaću trebaju uraditi jedan od zadataka ponuđenih u udžbeniku ili neki drugi zadatak koji nastavnik/ca smatra relevantnijim.

3.3. Osvrt na
naučeno

Podijeliti učenicima izlazne kartice za samoprocjenu koje trebaju ispunjene vratiti na naredni čas.

Nastavna jedinica: Zašto nam je potrebna vlast?	Ime i prezime učenika/ce:
Navedi dijelove današnje nastavne jedinice koje u potpunosti razumiješ:	
Navedi dijelove današnje lekcije koje samo djelomično razumiješ:	
Navedi dijelove današnje lekcije koje nikako ne razumiješ:	

Objavljivanje ovog materijala je dijelom financirano grantom Ministarstva vanjskih poslova Sjedinjenih Američkih Država (Department of State). Mišljenja, nalazi i zaključci koji su ovdje navedeni pripadaju autorima i ne odražavaju nužno mišljenja, nalaze i zaključke Ministarstva vanjskih poslova Sjedinjenih Američkih Država.